

MAGYAROK ÉS
LENGYELEK

A 19. SZÁZADBAN

[Egy 1944-ben betiltott könyv]

**BIBLIOTHECA HUNGARO–POLONICA I.
MAGYAR–LENGYEL KÖNYVTÁR I.**

Redigit:

MITROVITS MIKLÓS

Sorozatszerkesztő:

MITROVITS MIKLÓS

MAGYAROK ÉS LENGYELEK A 19. SZÁZADBAN

[Egy 1944-ben betiltott könyv]

A kéziratot összeállította:

BEVILAQUA BORSODY BÉLA ÉS
TÁBORI KORNÉL
1944

Szerkesztette,
jegyzetekkel ellátta és
sajtó alá rendezte:

MITROVITS MIKLÓS
2018

MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

MAGYARORSZÁGI BEM JÓZSEF
LENGYEL KULTURÁLIS EGYESÜLET

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

Polskie Stowarzyszenie Kulturalne
im. J. Bema na Węgrzech
Magyarországi Bem József
Lengyel Kulturális Egyesület

© MITROVITS MIKLÓS
2018

© MTA BTK TTI
2018

© MAGYARORSZÁGI BEM JÓZSEF
LENGYEL KULTURÁLIS EGYESÜLET
2018

Minden jog fenntartva,
beleértve a sokszorosítást, a nyilvános előadást,
a rádió- és televízióadást, az internetes közlést,
valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

ISBN:
978-963-416-144-8
ISSN:
2631-0414

7

12

20

25

47

55

73

79

121

141

149

165

173

193

211

233

247

251

253

TARTALOM

- A Magyar–Lengyel Könyvtár-sorozat elé...
(MITROVITS MIKLÓS)
- Szerkesztői megjegyzések
(MITROVITS MIKLÓS)
- Előszó helyett...
(BEVILAQUA BORSODY BÉLA)
- A magyar vármegyék és a pozsonyi országgyűlés
a lengyelekért 1831–1833
- A magyar–lengyel szimpátia 1831-ben
- Az ausztriai titkosrendőrség kémjelentése
az 1830–1837 közötti magyar, olasz és lengyel
szabadságmozgalmakról
- A magyar szabadságharc lengyel légióinak
pesti zászlószentelése
- Woroniecki herceg szabadságharci vértanú
halálos ítélete
- Lengyel vonatkozások a magyar költészetben
- A lengyel legionáriusok lajstromai
- Az 1863-as felkelés magyar visszhangja
- Lengyel–magyar históriás aprócsemege, azaz Lakvótka
- Bem apó marosvásárhelyi szobrának leleplezése
1880. október 17-én
- Magyar vármegyék állásfoglalása
a lengyel függetlenség ügyében 1880-ban
- Lengyelek az 1885-i budapesti Országos Kiállításon
- Władysław Dzwonkowski szabadságharcos
honvédhuszár-kapitány téti emlékoszlopa
- Felhasznált irodalom
- Ajánlott irodalom
- Rövidítések

A MAGYAR–LENGYEL KÖNYVTÁR-SOROZAT ELÉ...

Magyar–Lengyel Könyvtár címen a második világháború előtt már létezett egy kiadványsorozat Palóczi Edgár a Magyar–Lengyel Egyesület főtítkára szerkesztésében, amelynek mindössze hét száma látott napvilágot 1929 és 1938 között. Az első kiadvány Palóczi Edgár *Woroniecki–Korybut Miecislav Herceg* címet viselő tanulmányának különlenyomatát tartalmazta.¹ A következőre közel öt évet kellett várni. Ekkor jelent meg ugyanis Kertész János *Hungaria et Polonia. A magyar–lengyel kapcsolatok bibliográfiája* című gyűjteménye. Az 1935-ben megjelent harmadik kiadványtól már a Magyar Mickiewicz Társaság vállalta magára a kiadást, amely Palóczi *Lengyel királyok Magyarországon* című írását jelentette. Az utolsó szám – Nyáry Pál *Lengyelország és az Anjouk* című esszéje – pedig 1938-ban látott napvilágot.²

A Magyar Mickiewicz Társaság két év előkészítő munkálat után, 1929. szeptember 20-án alakult meg a budapesti Fészek Klubban az 1912 óta létező Magyar–Lengyel Egyesület irodalmi részlegeként. 1933-as haláláig Bárány Albert töltötte be mindkét szervezet elnöki tisztségét, őt követte rövid ideig Pekár Gyula, majd Lukács György nyugalmazott kultuszminiszter. A Magyar Mickiewicz Társaságnak az úgynevezett ügyvezetői elnöki tisztség mellett tiszteletbeli elnöke is volt: előbb Serédi Jusztinián hercegprímás, majd Hóman Bálint kultuszminiszter. A számos társelnök között pedig olyan neveket találunk, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre kisgazdapárti politikus, Lukinich Imre történész, aki 1924–1929 kö-

¹ Palóczi tanulmányát 1929-ben a független Lengyelország első országos általános kiállításán (Powszechna wystawa krajowa) Poznańban külön elismerésben részesítették. MTA Kézirattár, Palóczi Edgár leveleskönyve II. kötet. Magyar irodalmi levelezés. 4-r. 186. 75. levél.

² A kiadványok pontos bibliográfiai adatai megtalálhatók a kötet végén.

zött az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, 1916–1918 és 1920–1943 között pedig a Magyar Történelmi Társulat főtítkára volt. Társelnökként funkcionált a zsidó származású Miklósi Ferdinánd Leó nagykereskedő, a Lengyel Légionisták Egyesületének elnöke, valamint a kezdetektől választmányi tag volt Bevilaqua Borsody Béla (1885–1962) kultúr- és helytörténész.³ Lukinich mellett a tudomány oldaláról erősítette a Társaságot Melich János professzor, a *Századok* folyóirat szerkesztője és a krakkói Lengyel Tudományos és Művészeti Akadémia (PAU) tagja, a Magyar Történelmi Társulat elnökhelyettese, Domanovszky Sándor és Marczali Henrik történészek, vagy Kniezsa István nyelvtörténész, szlavista. Rajtuk kívül számos nyelvész, műfordító és jogász is tagja volt a szervezetnek.⁴

A Magyar Mickiewicz Társaság a magyar–lengyel irodalmi, történelmi és művészeti kapcsolatok ápolására és elmélyítésére alakult a legnagyobb lengyel romantikus költő, Adam Mickiewicz szellemében. A Társaság a harmincas évek elején szervezetileg is fokozatosan elvált a Magyar–Lengyel Egyesülettől és önálló formában 1948-ig működött. Rendkívül szerteágazó tevékenységei közül az egyik legfontosabb a Palóczy Edgár által 1929-ben megalapított *Magyar–Lengyel Könyvtár*-sorozat átvétele és kiadása volt. Emellett számos irodalmi és történelmi témájú könyvet publikáltak, valamint huszonnégy éven keresztül (1929–1948) a *Magyar–Lengyel Kurír* címet viselő saját havilapjuk is volt.⁵

Palóczy Edgár 1887. április 4-én született Budapesten értelmiségi családban. Középiskolai tanulmányait az V. kerületi Berzsényi

³ Jelenleg 144 egykori tag nevét ismerjük. A Társaság történetét feldolgozta Gerencsér Tibor: *A Magyar Mickiewicz Társaság első évtizede. Acta Papensia*, 10. évf. (2010) 3–4. szám, 185–226. Gerencsér Tibor: *A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede. Acta Papensia*, 11. évf. (2011) 3–4. szám, 162–201.

⁴ Csapláros István: *Zarys dziejów Węgierskiego Towarzystwa im. Adama Mickiewicza*. (*Przyczynki do historii węgierskiego polonofilstwa w XX wieku*.) In: *Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza* 4, Warszawa, 1969, 65–66.

⁵ Ebből sajnos csupán az 1946. november 30. és 1947. október 15. közötti számok maradtak fenn az Országos Széchényi Könyvtárban.

Dániel Főgimnáziumban végezte. Az érettségi megszerzése után beutazta Közép-Európát, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára nyert felvételt. Történelem–földrajz szakos diplomáját 1909-ben szerezte meg, majd tanárként helyezkedett el. Első írása a *Természettudományi Közönyben* jelent meg 1910-ben. Ugyanekkor egyéves önkéntességet vállalt a császári és királyi 23. gyalogezredben, majd szolgálata letelte után a III. kerületi Kiskorona utcai polgári fiúiskolában tanított. Ekkor már nem csupán a helytörténet, hanem a numizmatika iránt is érdeklődést mutatott. Mindez családi örökség volt számára. 1912-től rendszeresen jelentek meg történelmi tárgyú írásai. Az első világháború azonban megszakította oktatói és kutatói tevékenységét: a mozgósítástól kezdve egészen 1918. december 20-ig alosztályparancsnokként szolgált. Éjszakánként megírta a *Báró Tóth Ferenc a Dardanellák megerősítője* című művét, amelyért 1926-ban Horthy Miklós kormányzó is köszönetet nyilvánított neki.

Az első világháború után újra Óbudán tanított, majd 1927 és 1930 között a budapesti Felső Mezőgazdasági Iskolán oktatott történelmet. 1927-ben megalapította az Óbudai Árpád Múzeumot. Ugyancsak 1927-től látta el a Magyar–Lengyel Egyesület főtitkári teendőit.

Palóczinak már édesapja is foglalkozott Lengyelországgal. 1871-ben Bécsben publikálta első művét, amely Lengyelország etnográfájáról szólt. Családi kapcsolatainak köszönhetően barátságba került a szintén lengyelbarát Apponyi Albert gróffal. 1929-ben megírta az 1848–49-es magyar szabadságharc lengyel mártírja, Mieczysław Woroniecki herceg életéről szóló történelmi esszéjét, ami végül az 1929-ben útjára indított *Magyar–Lengyel Könyvtár* első számát is jelentette. 1932-ben ő javasolta, hogy Mieczysław Woroniecki herceg emlékére táblát állítsanak Budapesten.⁶

Palóczi tagja volt a Magyar Külügyi Társaságnak, majd az 1929 őszén megalakuló Magyar Mickiewicz Társaságnak is, amely 1935. május 8-án főtitkárának választotta, mely funkciót 1940 tavaszáig

⁶ A táblát az V. kerületben, a Báthory utca 2. szám alatti ház falán avatták fel.

látta el. 1935 februárjában *Napóleon fia és a lengyelek* címmel tartott székfoglaló előadást a Magyar Mickiewicz Társaságban.

1939. május 24-én ő képviselte a Társaságot a Budapesten megnyíló Lengyel Intézet ünnepélyes megnyitóján. 1940-ben tevékenységének elismeréséül megkapta a Mickiewicz-émlékérmet. Lengyel témájú írásai elsősorban Bem apó, Woroniecki és Sobieski tevékenységét tárgyalták, de foglalkozott Budapest (Óbuda) lengyel emlékeivel, örökségével, az itt élő lengyelek történetével is.⁷ Palóczi Edgárt 1944-ben agyonlőtték.

A magyar–lengyel barátság a náci Németország és a hazai nyilasok szemében mindig is gyanút keltett, ellenszenvvel kísérték. A harmincas évek végén, különösen 1938–1939 fordulójától pedig egyenesen ellenezték a két nemzet között megnyilvánuló barátságot. A német vezetés többször figyelmeztette a magyar kormányt és kormányzót, hogy a magyarok lengyelbarátsága ellentétben áll a magyar–német szövetség érdekeivel. Sőt, amikor csak lehetett, megpróbálták egymásnak ugrasztani a két nemzetet, sikertelenül... Ennek ellenére Magyarországon mind a politikai vezetés, mind a társadalom egészen a német megszállásig meg tudta őrizni e kérdésben a szuverenitását. 1944. március 19-e után azonban a németek és a nyilasok hajtóvadászatot indítottak Budapesten és az ország más részeiben is a lengyeleket segítő magyarok, illetve a Magyarországon tartózkodó lengyelek vezetői ellen. Többeket koncentrációs táborba hurcoltak, illetve felkutatásuk után agyonlőtték. Így járt – e kötet szerzői közül – Palóczi Edgár és Tábori Kornél is. Miklósi Ferdinánd Leót a Sváb-hegyen található Gestapo központban, a Majestic Hotelben hallgatták ki és kínozták meg. Kertész Jánost – a Társaság titkárát – munkaszolgálatra küldték, majd szökés közben agyonlőtték a Füzesabony melletti erdőben. Mohácsi Jenőt, a Társaság választmányi tagját, a magyar Pen Club elnökhelyettesét a Gestapo tartóztatta le, később pedig a haláltáborba vezető úton a vonaton halt meg.⁸

⁷ Lásd: Kertész János: *Palóczi Edgár huszonöt éves irodalmi munkássága*. Budapest, 1935.

⁸ Lásd Csapláros, i. m. 1969. 72–73.

A háború után új fejezet kezdődött a magyar–lengyel közös történelemben is. A *Magyar–Lengyel Könyvtár* többé nem jelent meg, a Magyar Mickiewicz Társaság pedig 1948-ban megszűnt. A hatalomra jutó kommunista vezetés új alapokra, az úgynevezett munkásmozgalmi kapcsolatokra és hagyományra kívánta építeni a magyar–lengyel barátságot, s egyúttal igyekeztek elhallgatni a két nép, elsősorban az orosz- és szovjetellenes függetlenségi harcokban gyökerező barátságát és tiltani e hagyomány követését. A berendezkedő új hatalom éppen ezért nemkívánatosnak tartotta a 19. századi magyar–lengyel kapcsolatok kutatását. Ennek eredménye, hogy magyar–lengyel relációban az egész évszázad története még ma is nagyon kevésbé ismert számunkra.

Most 2018-ban, a lengyel függetlenség visszaszerzésének 100. évfordulóján, valamint a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület megalakulásának 60. évfordulója alkalmából újraindítjuk a *Magyar–Lengyel Könyvtár*at. Célunk az, hogy felvegyük az 1939-ben (1944-ben) elejtett fonalat, hogy a magyar–lengyel történelem eddig kevésbé ismert részleteinek megjelenési felületet biztosítsunk; hogy a régen elfelejtett forrásértékű dokumentumokat újra publikáljuk és az új történelmi kutatásokat is bemutassuk. Sorozatunkban megtalálhatók lesznek forrásközlések, tanulmány- és konferenciakötetek, valamint önálló monográfiák is.

Mitrovits Miklós

SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK

A kötetnek, amelyet az olvasó a kezében tart, 1944-ben kellett volna magyar nyelven egy sorozat első köteteként megjelennie. 1970-ben Csapláros István a Magyar Mickiewicz Társaság történetéről írt tanulmányában említi, hogy 1944-ben Bevilaqua Borsody Béla és Tábori Kornél egy tizenöt ív terjedelmű könyv kiadását tervezte angolul és franciául, de a kézirat sorsáról semmit nem sikerült megtudnia.⁹ Az itt említett kötet magyar nyelvű változatát Mitrovits Miklós fedezte fel 2018-ban az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában Bevilaqua Borsody Béla saját kézzel írt levele kíséretében.

A levél tájékoztat bennünket arról, hogy a tervek szerint a Magyar Mickiewicz Társaság egy nyolc kötetre tervezett kiadványt szeretett volna megjelentetni a 19–20. századi magyar–lengyel kapcsolatok témaköréből. Az első kötetet Bevilaqua Borsody Béla ismert budapesti kultúr- és helytörténész, a Magyar Mickiewicz Társaság főtárgya (e pozícióban Palóczy Edgár utóda) és Tábori Kornél (író, újságíró, szociográfus, műfordító) állítottak össze. A betördelt kézirat 1944 tavaszára elkészült, amelyet Tábori elhurcolása¹⁰ miatt Bevilaqua látott el még utólag szerkesztői, korrektori megjegyzésekkel. A kézirat az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás, majd az október 15-i nyilas hatalomátvétel miatt végül nem jelenhetett meg. Az elkészült kéziratokat a nyilasok elkobozták, Bevilaquának csupán egyetlen töredékes változatot sikerült elrejtenie és megmentenie az utókor számára, amelyet 1958-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattárának adományozott. Az angol és a francia fordítások pedig soha nem készültek el.

⁹ Lásd Csapláros, i. m. 72.

¹⁰ Tábori Kornél 1944. július 15-én Auschwitzban halt meg.

A kézirat jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában a *Quart. Hung. 4028* számú jelzet alatt található Bevilaqua Borzody Béla hozzá mellékelt, kézzel írt levelével együtt.¹¹ A kézirat kiadásával szeretnénk vállalni azt az örökséget, amelynek ápolása 1944-ben megszakadt, és folytatni azt a munkát, amelyet a Magyar Mickiewicz Társaság folytatott a magyar–lengyel eszmei együttműködés fejlesztése terén.

E kézirat kiadása egyfelől szimbolikus, másfelől tartalmilag is fontos. Igaz, hogy nem csak szaktörténészek munkái olvashatók itt, ugyanakkor mind olyan témát dolgoztak fel és mutattak be, amelyek közül némelyik ma is ismeretlen. Egyes írások – mint például a Takáts Sándor által jegyzett *Metternich kancellár titkosrendőrségének bizalmas jelentései*, Tábori Kornél *Ausztriai titkosrendőrség kémjelentése az 1830–1837 közötti magyar, olasz és lengyel szabadságmozgalmakról* című írása vagy éppen a Mieczysław Woroniecki herceg kihallgatási jegyzőkönyveit és (meghamisított) halálos ítéletét tartalmazó dokumentumközlés – forrásértékkel bírnak a mai szaktörténészek számára is. Nem csupán azért, mert e dokumentumokhoz máshol nem férhetünk hozzá, hanem azért is, mert az eredeti bécsi levéltári őrzési helyükön sem találhatók meg.¹²

A betördelt kézirat nagyjából 11 szerzői ív terjedelmű: 69 lapból, vagyis összesen 138 gépelt oldalból áll. Az eredeti kézirat utolsó oldala a 176-os számot viseli, tehát 38 gépelt oldal elveszett. Pótolni tudtuk azonban Takáts Sándor *A magyar–lengyel szimpátia 1831-ben. Metternich kancellár titkosrendőrségének bizalmas jelentései* című írásából hiányzó részt – a kéziratban ebből az írásból csupán két oldal (17–18.) maradt fenn –, mivel a szerző ezt a szöveget 1931-ben már egyszer megjelentette a *Budapesti Hírlap* hasábjain. Ugyanakkor majdnem biztos, hogy e tanulmány után egy teljes cikk hiányzik

¹¹ A levelet lásd lejjebb.

¹² Egyes források a bécsi Justizpalast 1927-es leégése, mások pedig selejtezés miatt vesztek el vagy kerültek ki eredeti helyükről. Az itt publikáló szerzők azonban vagy 1927 előtt kutattak Bécsben az említett épületben, vagy a selejtezés során jutottak hozzá az iratokhoz és mentették meg az utókor számára.

a kéziratból, mivel Takáts írása nem tehetett ki összesen 16 oldalt.¹³ Hiányzik továbbá Nyáry Albert *Lengyel vonatkozások a magyar költészetben* című írásának a vége, amelyet szintén pótolni tudtunk, mivel az megjelent már korábban *A Cél* című lapban.¹⁴

Sajnos nem maradt meg Szádeczky–Kardoss Lajos *A magyar szabadságharc lengyel légiónak lajstromai* című írása sem.¹⁵ Itt csupán Bevilaqua Borsody Béla a tanulmányhoz írt – fennmaradt – féloldalmi megjegyzéseiből következtetünk arra, hogy Szádeczky–Kardoss Lajosnak a Magyar–Lengyel Egyesület 1924. március 15-én tartott emlékülésén elhangzott előadásának írott változatának újraközléséről van szó. Szerencsére ez az előadás megjelent abban az emlékkönyvben, amelyet gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján adtak ki 1925-ben.¹⁶ Szádeczky–Kardoss e tanulmánya mellékleteként (*A lengyel légiónak a magyar szabadságharcban*) közli *A magyar szabadságharc lengyel légiónak lajstromait*. Így ennek alapján jelen kötetben mi is közölni tudjuk.

Nem áll rendelkezésre Bevilaqua Borsody Béla Taczanowski-ról és Langiewicz-ről szóló tanulmányának az eleje sem, amelyből – feltehetőleg – egy-két oldal hiányzik. Ezt a tanulmányt azonban

¹³ Itt az eredeti számozás szerint a 19–30. oldalak hiányoznak. A 31. oldalon szereplő két mondat alapján lehetetlen megállapítani, hogy mely tanulmány záró sorai ezek.

¹⁴ Itt a 81. oldaltól hiányzik a szöveg, majd a 87. oldaltól folytatódik. A 87–89. oldalon lévő csonka szöveg – egy tanulmány vége – pedig Báthory Istvánról szól. Szerzőjét és címét nem ismerjük, a szövegtörredék pedig önmagában közlésre alkalmatlan, így attól eltekintetünk.

¹⁵ A 90. oldalon kezdődik a tanulmány, de a többi rész elveszett. A kézirat a 97. oldalon folytatódik Langiewicz és Taczanowski magyar vonatkozásairól szóló cikkel, amelynek pedig az eleje hiányzik.

¹⁶ *Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján*. Szerk.: Lukinich Imre–Moór Gyula. Budapest, 1925.

közzöljük töredékesen is, mivel nagy része rendelkezésre áll és érdekes információkat tartalmaz.¹⁷

Sajnos hiányoznak a kéziratból a 125. és a 128. oldalak is, amely egy Benyovszky Móricról szóló írás első felét képezte. Ebből sajnos csupán másfél oldal maradt fenn, így közölni ezt sem tudjuk.¹⁸ Ezt követően azonban a teljes kézirat hiánytalanul a rendelkezésünkre áll.

A fennmaradt írások hivatkozásaiból kiderül, hogy a fennmaradt szövegeken felül még más tanulmányok is készültek. Ezek az 1846-i lengyel felkelésről, Franciszek Smolka életéről, ifj. Andrassy Gyuláról vagy Kossuth Lajos lengyel kapcsolatairól szóltak. E kereszthivatkozásokat töröltük a lábjegyzetekből, mivel nem mutatnak semmilyen megjelent írásra.

A lábjegyzetekkel kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy az itt közzétett kötetben kétféle jegyzettel találkozhat az olvasó: egyfelől a szerzők által eredetileg tett hivatkozások, jegyzetek, másfelől a kötet jelen kiadásához készített új hivatkozások és jegyzetek. Hogy elkülöníthetők legyenek az eredeti szerzők és a jelen publikáláshoz írt új jegyzetek, ezeket tipográfiaiilag elkülönítettük: kék háttérrel emeltük ki az újonnan készített jegyzeteket. A kötet sajtó alá rendezésekor minden eredeti hivatkozást ellenőriztünk és ha kellett, pontosítottuk. Egyfelől pontosítottuk a szöveget, ha hibát, eltérést tapasztaltunk a hivatkozott forrás és az itt közölt szövegek között, másfelől pontosítottuk és a mai követelmények szerint adtuk meg a hivatkozási helyeket.

A kötetben szereplő szakirodalmat – ha szükséges volt – kibővítettük az azóta megjelent releváns írásokkal, jegyzetekben bővítettük a tudni érdemes kapcsolódó ismereteket. A kötet végén a felhasznált irodalom mellé egy ajánlott irodalomjegyzéket is csatoltunk, amelyek segítenek a kötetben szereplő témákról való tudásunk elmélyítésében.

¹⁷ A kéziratban a 97–108. oldalak.

¹⁸ A 129–130. oldalak.

A kötetben szereplő nevek számos esetben hibásan szerepeltek, ezeket minden esetben – amennyiben sikerült kideríteni a személyek kilétét – az eredeti, pontos alakjukban tüntettük fel. A változtatásokat nem jelöltük külön.

Az eredeti szöveg sokszor régies magyar nyelven íródott, ezért olyan ragozási formákat és betűalakokat tartalmaztak, amelyek zavarók lehetnek a mai olvasók számára. Ezeket minden esetben a mai helyesírás alapján közöltük, elhagytuk a ma már archaikusnak számító stílust. Ugyanakkor meghagytuk abban az esetben, ha idézetről volt szó. A fennmaradt kéziratban több tanulmány még szerkesztés előtti állapotban található, ezeket Bevilaqua Borsody Béla kézírásos jegyzetei, illetve a mai szakmai elvárásoknak és helyesírási követelményeknek megfelelően öntöttük végleges formába. E változtatásokat külön nem jelöltük.

Noha az eredeti kötet képeket nem tartalmazott, jelen kiadásához azonban igyekeztünk minél több korabeli, illetve mai illusztrációt gyűjteni az egyes tanulmányokhoz.

Külön meg kell említenünk a Mieczysław Woroniecki herceg kihallgatási jegyzőkönyveit és a halálos ítéletét közlő írást, mivel e forrásokra eddig sehol nem hivatkoztak. Bevilaqua által a szöveghez tett megjegyzésekből kiderült, hogy e dokumentumoknak a budapesti Székesfővárosi Könyvtárban kell lenniük. És valóban, Bevilaqua Balogh Béla 1935. november 26-án a Székesfővárosi Könyvtárnak (a mai Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak) adományozta e dokumentumokat, amelyeket sikerült megtalálnunk.¹⁹ Mivel a dokumentumon szereplő szöveg formája bizonyítékként is szolgál, így közöljük a Woroniecki herceg halálos ítéletéről készült fakszimilét is.²⁰

Végül meg kell említeni, hogy a tanulmányok sorrendjét több helyen felcseréltük, hogy kronológiailag megfelelően kövessék egymást. A Woronieckiről szóló írásnál Bevilaqua Borsody Béla

¹⁹ FSZEK Budapest Gyűjtemény, BF 0910/173 1–69.

²⁰ Külön köszönettel tartozunk Sándor Tibornak, a FSZEK Budapest Gyűjtemény osztályvezetőjének, hogy e másolatokat a rendelkezésünkre bocsátotta.

mellé szerzőként feltüntetettük Palóczi Edgárt is, mivel az írás első része egyértelműen tőle származik. A Taczanowski és Langiewicz vezette felkelések magyar visszhangját tárgyaló írásnak pedig *Az 1863-as felkelés magyar visszhangja* főcímet adtuk.

A kötetben szereplő tizenhárom tanulmány között megtalálhatók forrásközlések, történeti tanulmányok, de irodalom, kultúr- és művelődéstörténeti írások is. A szerzők érdekes módon nem arról ismertek, hogy a magyar–lengyel történelmi kapcsolatok tárgykörében publikáltak volna korábban. Ez alól csupán báró Nyáry Albert, az 1912-ben megalakult Magyar–Lengyel Egyesület, valamint haláláig (1933-ig) a Magyar Mickiewicz Társaság elnöke és Szádeczky–Kardoss Lajos képez kivételt. Nyáry Albert a 20. század első harmadának egyik leglelkesebb és legaktívabb lengyelbarát közéleti személyisége volt. Több tucat történelmi és irodalmi témájú cikke jelent meg a magyar–lengyel kapcsolatok tárgyában.²¹ Szádeczky pedig az első világháború alatt Galíciában tudósítóként dolgozott a fronton,²² ezt követően pedig több lengyel vonatkozású történelmi tanulmányt és könyvet írt, rendszeresen részt vett a Magyar–Lengyel Egyesület történelmi megemlékezésein. Ünnepi beszédeket tartott Mohácson és Érden a lengyel emlékművek felavatásakor.

Az olasz származású *Bevilaqua Borsody Béla* (1885–1962) első sorban kultúrtörténészként és budapesti, azon belül főképpen vízivárosi helytörténészként ismert. Nagyobb kitekintésű történelmi munkái első sorban a német nemzetiszocializmussal, illetve a náci ideológia bírálatával foglalkoztak.

Tábori Kornél (1879–1944) is esett már szó. A zsidó származású író, műfordító és szociográfus az első világháború alatt a *Pesti Napló* haditudósítója volt. Rengeteget utazott, jól ismerte a közép-európai világot. Szociográfiái a budapesti nyomor bemutatásával

²¹ Lásd: Dr. Báró Nyáry Pál: *Dr. Báró Nyáry Albert élete és munkássága*. Budapest, 1936.

²² Lásd: Szádeczky–Kardoss Lajos: *Przemysltől Breszt-Litowszkiig. Harctéri élmények és lengyel–magyar történeti emlékek*. Budapest, Franklin, 1916.

foglalkoztak. Annak ellenére dolgozott, hogy a Tanácsköztársaság bukása után nem kapott állást. Elsőként kutatott a megnyitott bécsi levéltárakban, majd 1922-ben publikálta a *Titkosrendőrség és kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból* című könyvét, amelyből a magyar–lengyel vonatkozású részfejezet e kötetbe is bekerült. Tábori Auschwitzban halt meg.

Takáts Sándor (1860–1932) hivatásos történész volt, 1925-től az MTA rendes tagja. 1898-ban a magyar királyi kormány kiküldte Bécsbe, hogy a volt udvari kamarai levéltár szétesztási munkálatait elvégezze. Öt évig dolgozott a bécsi levéltárban, amikor Thallóczy Lajosnál lakott, aki a császári és királyi közös pénzügyi minisztérium osztályfőnöke volt. Takáts ekkoriban jutott az itt publikált Metternich kancellár titkosrendőrségének bizalmas jelentéseihez.

Lukács György (1865–1950) 1905–1906-ban Magyarország vallás- és közoktatásminisztere volt. Nyugalmazása után aktívan részt vett a magyar–lengyel kapcsolatok ápolásában, hosszú időn keresztül a Magyar Mickiewicz Társaság elnökének posztját töltötte be.

Belitzky János (1909–1989) történész, levéltáros és muzeológus volt. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett történelem–földrajz szakos diplomát. 1942-ig levéltárban és könyvtárban dolgozott, majd politikai okokból elbocsátották. 1944 augusztusában az olasz antifasisztákkal tartott kapcsolata miatt letartóztatták. Később a salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum igazgatója lett. Elsősorban középkorral foglalkozott, feltehetően ez az egyetlen lengyel témájú írása, amelyet e kötetben helyet kapott.

Mazsáry Béla életéről keveset tudunk, ő is elsősorban művelődéstörténész volt. Bevilaqua Borsody Bélával közösen két vaskos kötetben írták meg *Pest-budai kávéházak, 1535–1935* címmel a nemzeti italunkká lett kávé honi históriáját.²³

Végül említést kell tennünk *Bartha Albert* (1877–1960) személyéről is, aki 1918-ban egy hónapig, majd 1946–1947-ben hét hónapon keresztül töltötte be a honvédelmi miniszteri posztot. A Tanács-

²³ Lásd Bevilaqua Borsody Béla–Mazsáry Béla: *Pest-Budai kávéházak*.

Kávé és kávésmesterség 1535–1935. I–II. köt. Budapest, Atheneum, 1935.

köztársaság alatt bebörtönözték, később minden vád alól felmentették, 1930-ban nyugdíjazták. Ő volt az, aki Bécsben hozzájutott Mieczysław Woroniecki herceg kihallgatási jegyzőkönyvéhez, amelyet átadott Bevilaquának. Feltehetően a második világháború alatt a magyar ellenállási mozgalomban ismerkedtek meg, hiszen Bartha 1943-ban megalapította a Független Magyar Polgári Pártot, amely aztán beolvadt a Független Kisgazdapártba. Utóbiból Bajcsy-Zsilinszky Endre is tagja volt a Mickiewicz Társaságnak, illetve néhány lengyel témájú írása is megjelent. A Bartha által megmentett kézzel írt, német nyelvű dokumentumokat feltehetően Bevilaqua fordította magyarra és e kötetben jelentette volna meg első alkalommal 1944-ben.

A kötet és a szerzők történetéből kirajzolódik, hogy a háború alatti magyar–lengyel kapcsolatokat ápoló magyar értelmiség, amelynek mintegy ernyőszervezeteként működött a Magyar Mickiewicz Társaság, a németellenes vagy antifasiszta szellemi ellenállás részeként foglalkozott a magyar–lengyel történelmi kapcsolatokkal. Jelen kötet angol és francia nyelvű kiadásának terve valószínűleg éppen azért merült fel, mert a vesztes háború végén úgy látták, hogy a 19. századi magyar–lengyel szabadságküzdelmek bemutatása segíthet a magyar nemzet nemzetközi renoméjának javításában.

A *Magyar–Lengyel Könyvtár* elindításáért és e kötet megjelentetéséért külön köszönet illeti Wesolowski Korinnát, a Magyarországi Bem József Kulturális Egyesület elnökét, aki az ötletet felkarolta és támogatásáról biztosította. Egyúttal köszönetet mondunk Bardi Erzsébetnek, aki a szöveget gondozta, továbbá Bubik Veronikának a könyvsorozat arculatának megtervezéséért és a szöveg tördeléséért.

Mitrovits Miklós

ELŐSZÓ HELYETT...

*Bevilaqua Borsody Béla levele
a Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattárának
Budapest, 1958. augusztus 23.²⁴*

Mint az 1944-i német megszálláskor betiltott Magyar–Lengyel Társaság és a Magyar Mickiewicz Társaság akkori főtitkára a néhai Tábori Kornéllal együtt szerkesztettem a *Magyarok és Lengyelek* című 8 kötetre szerkesztett könyvet [sic!].

A német megszálláskor a „Szálasi-kormány” betiltotta az I. kötet tizenegyedik ívéig már betördelt mű további szedését, a betördelt íveket elkoboztatta.²⁵ Tábori Kornélt mint munkatáboros zsidót a Ferihegyen agyonlőtték. Ez a sors érte a könyv többi munkatársát is – nem a könyv miatt, hanem egyéb okokból: Palóczi Edgárt és Horváth Jánost is agyonlőtték. Bajcsy-Zsilinszky Endre, a két társaság alelnöke Sopronkőhidán akasztófán halt meg. Széchy dr. magyar sajtóüggyész, aki a könyvet engedélyezte, börtönbe került.

A magyar–lengyel ügy fő mozgatóját, Miklósi Ferdinándot a Gestapo a Majestic Szállóban kínvallatásra fogta, főleg a könyv miatt. Címem után faggatták, de sikerült megmenekülnöm. Az I. kötet itt csatolt tizenegy betördelt ívét elrejtettem. Miklósit halálra ítélték, de szerencsésen megmenekült.

A csatolt tizenegy ív tehát „quasi kézirat” és az itt előadottak dokumentumai.

²⁴ A kézzel írt levél a kötet végén található: OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 4028.

²⁵ Vö. Csapláros i. m. 1969. Ezek szerint 4 ív terjedelmű szöveg tűnt el véglegesen.

Az egyes cikkek az alábbiak (néhány oldal elveszett):

1. Lukács György volt kultuszminister: A magyar vármegyék és a pozsonyi Országgyűlés az 1830-i varsói felkelés lengyeleiért. (Kossuth Lajos, Horváth Mihály, Borsitzky István alispán, a pozsonyi jurátusok, Kölcsey Ferenc, Deák Ferenc, Beöthy Ödön felszólalásai.)²⁶
2. Takáts Sándor, a Parlamenti Könyvtár volt igazgatója: a bécsi *Geheimpolizei*²⁷ nyomozásai 1831-ben a lengyelbarát magyarok után.²⁸
3. Dr. Belitzky János székesfővárosi levéltárnok: A Lengyel Légión zászlószentelése a Nemzeti Múzeum kertjében: 1848. nov. 26. Tüntetések ugyanott.²⁹
4. Bevilaqua Borsody Béla: Mieczysław Woroniecki-Korybut herceg lengyel legionárius ezredes halálra ítéltése a K. u. K. *Kriegsarchiv*ból³⁰ megmentett halálos ítélet eredeti kézírata alapján.³¹
5. Tábori Kornél: A bécsi K. u. K. *Geheimpolizei*³² titkos jelentései az 1830–1837. évek magyar, olasz és lengyel szabadságmozgalmairól. A felgyűjtott K. K. *Gemeinsames Finanzarchiv*ből³³ Tábori által megmentett és Budapestre hozott kéziratok alapján.

²⁶ Az eredeti kéziratban az 1–16. oldalakon.

²⁷ Titkosrendőrség.

²⁸ Az eredeti kéziratból a cikk több mint fele elveszett (csupán a 17–18. oldal maradt fenn), szerencsére azonban Takáts Sándor e cikkét publikálta a *Budapesti Hírlap* 1931. november 3-i számában, így annak alapján teljes egészében közöljük. E cikk után feltehetően szerepelt még egy írás, mivel a 31. oldalon fennmaradt annak utolsó bekezdése. Ezt azonban sem Bevilaqua Borsody Béla, sem mi nem tudtuk azonosítani.

²⁹ Az eredeti kéziratban a 32–34. oldalakon.

³⁰ Katonai Levéltár. Mai nevén az Osztrák Állami Levéltárak Katonai Levéltára [Kriegsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs].

³¹ Az eredeti kéziratban a 35–60. oldalakon.

³² Császári és Királyi Titkosrendőrség.

³³ A Közös Pénzügyminisztérium Levéltára Bécsben. Ma az Általános Közigazgatási Levéltár része [Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv].

- Ezeket elhurcoltatása után felesége őrizte, majd 1945-ben Londonba vitte magával, tehát ez a cikk is „quasi kézirat”.³⁴
6. Nyáry Albert br.: Lengyel vonatkozások az 1830–1867 korszak és az újabb idők magyar költészetében (Zichy Antal, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály, Bajza, Eötvös József, Petőfi, Szász Károly, Pósa Lajos, Endrődy Sándor, Tóth Kálmán, Lévy József, Jókai.)³⁵
 7. Szádeczky–Kardoss Lajos: A Lengyel Legionáriusok névsora a bécsi *Geheimpolizei Archiv*³⁶ azóta elpusztult kéziratai alapján.³⁷
 8. Bevilaqua Borsody Béla (csonka cikk): A Taczanowski- és Langiewicz-felkelés.³⁸
 9. Uő. Lengyel–magyar históriás aprócsemege.³⁹
 10. (Csonka cikk): Benyovszky Móric és a lengyelek 1763-ban.⁴⁰

³⁴ Az eredeti kéziratban a 61–72. oldalakon.

³⁵ Nyáry Albert tanulmánya a kéziratban töredékesen, a 73–80. oldalon található. Az utolsó néhány oldal elveszett, ugyanakkor Nyáry írása megtalálható A *Cél* 1914. szeptember 20-i számában, így ennek alapján kiegészítve teljes egészében közöljük. A cikk után a 87–89. oldalon egy azonosíthatatlan írás részlete – vége – olvasható. Bevilaqua Borsody Béla sem ad róla semmilyen információt, így ezt jelen kötetben nem közöljük.

³⁶ A bécsi Titkosrendőrség Levéltára.

³⁷ A Bevilaqua Borsody Béla által megmentett betördelt kéziratban e tanulmány a 90. oldalon kezdődik, sajnos azonban a 91. oldaltól teljes egészében hiányzik, így közölni sem tudjuk. A tanulmány eredeti címe: *A magyar szabadságharc lengyel légioinak lajstromai*. Ezt a címet azonban – feltehetően – Bevilaqua Borsody Béla áthúzta és ceruzával a következő címet írta fölé: *A lengyel legionáriusok lajstroma*.

³⁸ A tanulmány eleje – feltehetően egy-két oldal – hiányzik. Az írás fennmaradt részét – az eredeti kéziratban 97–108. oldal – közöljük.

³⁹ A fennmaradt kéziratban e cikk a 108–112. oldalon található. Utána – a 113. oldaltól kezdődően – egy ismeretlen szerző által írt, ismeretlen című írás nagy része hiányzik. Ennek csupán az utolsó másfél oldala maradt fenn (123. és 124. oldal), így ezt a cikket jelen kötetünkben nem közöljük.

⁴⁰ Sajnos e tanulmányból csupán másfél oldal (129. és 130. oldalak) maradt fenn, feltehetően a 125. oldalon kezdődött. Így közlésétől itt eltekintünk.

11. Mazsáry Béla dr.: A marosvásárhelyi Bem-szobor, 1880. okt. 17.⁴¹
12. Bevilaqua Borsody Béla: Władysław Dzwonkowski 1848-i lengyel huszárcapitány halála, 1849. június 13. (A csornai csata.)⁴²
13. Mazsáry Béla: Lengyelek az 1885-i országos kiállításon (Reviczky Gyula ódája).⁴³
14. Bevilaqua Borsody Béla: Heves vármegye a lengyelekért 1880.⁴⁴

A cikkek legnagyobb részt a bécsi titkos levéltárak azóta elpusztult kéziratos okiratai nyomán készültek. A megmentett ívek az 1944–1945-i német megszállás tragikus dokumentumai: írók tragédiái, tehát magyar históriás emlékek.

Dr. Bevilaqua Borsody Béla

VIII. Nap u. 20. I. 4.

⁴¹ Az eredeti kéziratban a 131–143. oldalakon.

⁴² Az eredeti kéziratban a 144–149. oldalakon.

⁴³ Az eredeti kéziratban a 150–164. oldalakon.

⁴⁴ Az eredeti kéziratban a 165–176. oldalakon.

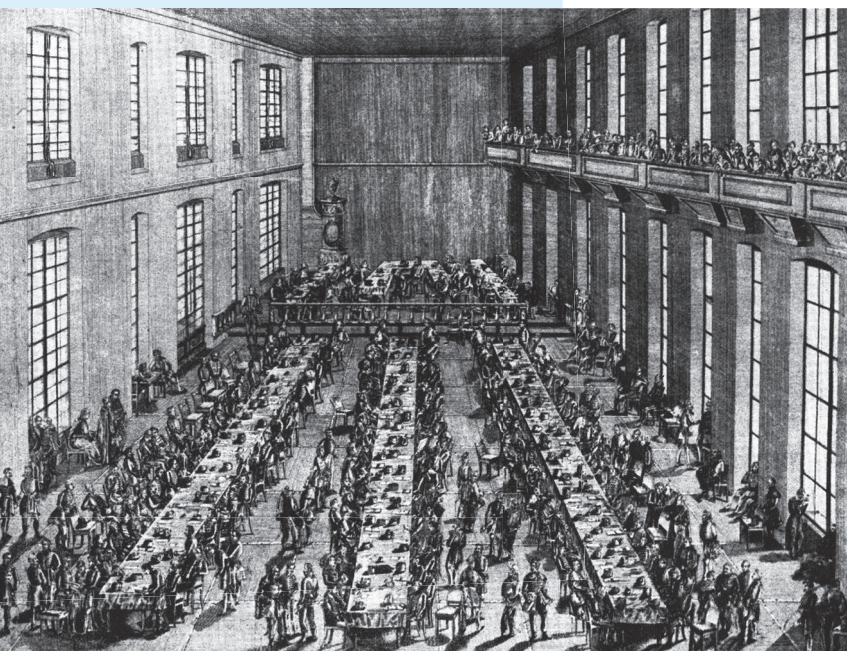
A Karok és Rendek ülése Pozsonyban, 1836-ban.
A. J. Groitsch rézmetszete saját rajza után.
(OSZK, Történelmi Képcsarnok.)

LUKÁCS GYÖRGY

—
,
**A magyar vármegyék
és a pozsonyi országgyűlés
a lengyelekért,
1831–1833**

**Kossuth Lajos, Kölcsey Ferenc,
Deák Ferenc, Horváth Mihály,
Balogh János, Wesselényi Miklós báró,
Beöthy Ödön és a pozsonyi jurátusok**

Alig van példa a történelemben arra, hogy szomszédos nemzetek századokon keresztül olyan zavartalan megértéssel és barátsággal legyenek egymás iránt, mint a magyar és a lengyel nemzet. Uralkodóházaik sokszoros összerokonosodása, közös történelmi hivatás a nyugati kultúrának a keleti betörésekkel szemben való megvédésében, hasonló hajlamok és jellemvonások: mind megannyi tényezői a két nemzet egymást megértésének. A magyar és a lengyel egyaránt büszke, lovagias, pompa- s vendégszerető. Mindkettőnek éltető eleme a szabadság, valamint az alkotmányhoz és függetlenséghez való tántoríthatatlan ragaszkodás.

Amidőn Lengyelországot 1831-ben legázolta az orosz koloszsus, az akkori Magyarországon, melyet sok százados kötelékek és emlékek fűztek a lengyel nemzethez, a lengyel nemzet tragédiája a legnagyobb rokonszenvet és a legmelegebb együttérzést váltotta ki.

A Kongresszusi Lengyelországban, mely az I. Sándor cártól elismert lengyel alkotmánynak többféle megcsorbítása miatt 1830 novemberében fegyvert ragadott I. Miklós cár ellen, az 1831. év folyamán nagy elkeseredéssel folyt a függetlenségi harc. Ez a küzdelem Magyarországon a lengyel felkelés első percétől kezdve a legélénkebb rokonszenvvel találkozott. A grohowói és az osztrolenkai csaták, melyekben az orosz hadak számbeli nagy túlsúlyuk ellenére sem tudtak diadalmaskodni a hősiesség csodáit művelő lengyeleken, nagy lelkesedést keltettek a magyarok között. Horváth

Mihály püspök,¹ a magyar történetírás nagy alakja, a szabadságharcosok svájci emigrációban, Genfben 1864-ben megjelent *Huszonöt év Magyarország történelméből* című korszakos munkájában ezt írja a magyar–lengyel barátság egykorú jelenségeiről:

Horváth Mihály a magyar nemesség 1831-i közhangulatáról

„A magyar nemesség, ha érzelmeit követheti, minden áldozatra kész volt volna szomszédai segélyezésében; és titkon tett is e végett sokat, tett mindent, mit a körülmények közt tenni lehetett. Számos egyesek lopództak át a határszéleken, azzal, mi legdrágább kincsök, életökkel, vérökkel áldozandók a szabadság szent ügyének, segélyezendők annak hősiek bajnokait. A magyar ezredek tisztjei közül sokan kiléptek a szolgálatból, hogy karjaikat a derék szomszédoknak ajánlják fel; többen, kik a szolgálatot engedelemmel nem hagyhatták el, megszöktek zászlóik alól, a lengyelekhez csatlakozandók. Ezeknek példáját néhányan a bécsi teréziai s hadi akadémiákban nevelt ifjak közül is követték. Mások pénzzel, fegyverrel, természetényekkel járulnának a felkelők segélyezéséhez. Társulatok alakultak, a háború folytatására szük-

¹ Született Csongrádon 1809. október 20-án, elhunyt Karlsbadban 1878. augusztus 19-én. Kiskundorozsmán, Kecskeméten, majd Nagykátán káplán, 1839-ben már a Magyar Tudós Társaság akadémikusa, 1844-ben a bécsi Theresianumon a magyar nyelv és irodalom tanára, hatvani prépost (írói álneve ezért Hatvani Mihály). 1848 júliusától csanádi püspök, a forradalmi kormány kultuszminisztere. Haynau halálra ítélteti és „in effigie” (távollétében) felakasztatja. Tizennyolc esztendeig bujdosik (Lipce, Brüsszel, Párizs, Firenze, Genf), 1856-tól a brüsszeli levéltárak középkori magyar emlékeit kutatja fel, amnesztiát nyerve Szeged képviselője, Rudolf trónörökös nevelője, Erzsébet királyasszony magyar történelmi oktatója, a Magyar Történelmi Társaság elnöke. Írásaiban a 19. század vezéreszméinek hirdetője, szabadszellemű, emelkedett, liberális, lángoló magyar patrióta. – Vö. Flegler Sándor: *A magyar történetírás története*. Budapest, 1877.; Salamon Ferenc: Emlékbeszéd Horváth Mihály fölött. In: *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei*, 16. kötet (1877–1882). VI. 1880. május 23. közülésének tárgyai. Budapest, 1880, 18–35.; *Fővárosi Lapok*, 1878. augusztus 22. (191. sz.).

séges vagy hasznos szerek gyűjtésével s elszállításával foglalkozók. És ez nem vala könnyű feladat. A bécsi kabinet, az európaiag fennálló európai be nem avatkozás elve szerint, mindjárt a felkelés kezdetén közönyösnek nyilvánítá magát a hadakozó felek között; s hogy határai meg ne sértsenek, a mozgalom pedig Galicziába át ne terjedjen: a határszélek hosszában őrséget állított fel; melynek figyelmét csak nagy bajjal s ügyességgel lehetett elkerülni, hogy a szállítmányok rendeltetésök helyükre juthassanak.”²

Harmincnyolc magyar vármegye a lengyel függetlenségért

Metternich politikája, amennyire lehetett, elnyomta a magyarok rokonszenvének megnyilatkozását a lengyel forradalom mellett. Abban az időpontban, midőn 1830 végén a lengyel forradalom kitört, az 1830-i magyar országgyűlést már berekesztették és a követek annál sietősebben széledtek széjjel, mert addig nem ismert kolerajárvány ütött ki az egész országban. Amikor 1832-ben újból összeült a magyar országgyűlés, a lengyel nemzet már leverve feküdt a moszkvai zsarnok lábainál. A két országgyűlés közti időben egyedül a megyegyűlések nyújtottak alkalmat arra, hogy a magyar nemzet állást foglalhasson a lengyelek mellett.

A vármegyei mozgalom élén Bars vármegye állott. Az 1831. május 4-én Aranyosmaróton³ tartott tavaszi közgyűlésen Galánthai nemes Balogh János kezdeményezésére elhatározta, hogy felirattal fordul a királyhoz az országgyűlés sürgős összehívása miatt.

² Lásd: Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823–1848*. Harmadik kiadás. Első kötet. Budapest, Ráth Mór, 1857, 261–262. Horváth öt és fél oldalon keresztül ír a lengyel felkelés iránti magyar rokonszenvről.

³ Ma Zlaté Moravce (Szlovákia).

A felirat megemlékezett Jan Sobieski lengyel királyról, aki 1683-ban Bécset megmentette a töröktől.⁴

A helyzetet jól jellemzi, hogy a barsi kezdeményezésre harminchét vármegye,⁵ tehát az akkori vármegyék négyötöd része lelkes feliratokban fordult Ferenc királyhoz azzal a kéréssel, hogy

⁴ Jan Sobieski (1624–1696, mint lengyel király Jan III. 1674-től haláláig) személyileg bátor, kitűnő stratégia. Eleinte francia irányban vállalt Bécs ellen forduló politikai érdekeltséget, melynek velejárójául törökbarátságot vallott, a Thököly-felkelést is támogatta és XIV. Lajossal szövetséget kötött, hogy a törökkel együtt támadja meg Bécset. Marquis de Béthune francia követ 1677-ben Varsóban már magyar ügynökséget állított fel, Apafi Mihály erdélyi fejedelem már lengyel zsoldosokat toborzott Thököly keze alá, Franciaország azonban a Sobieskinek ígért pénzt nem küldte el, ezért 1680-tól nyíltan Bécs mellé állott, és 1863. szeptember 12-én 20 ezer lengyel nemes felkelőjével a Lotaringiai Károly felmentő csapatai segítségével állva, a céhek által védett Bécs tulajdonképpeni megmentője lett és Kara Musztafa nagyvezír menekülő seregét Pozsony alatt Esztergomig és Párkányig üldözte. I. Lipót császár gyanakvó és kétszínű politikája miatt a törökök elleni hadjárat tovább nem érdekelte, Thököly iránti rokonszenvét sem akarta feladni, így tehát 1683. december 3-án a Szepességen át visszatért Lengyelországba. Újból a franciák mellé állott, Thököly követét, Lipóczi Keczer Miklóst fogadta és Thökölynek megüzente, hogy esetleges bukása esetén őt és kurucait Stryj várában mint menekültöt elhelyezi. A Magyar–Lengyel Egyesület Esztergomban emlékművet állított a kurucbarát lengyel királynak. A kritikai szakirodalom: Hamel de Breuil, Jean: Sobieski et sa politique de 1674 à 1683. *Revue d'Histoire Diplomatique*, Paris, 1893. Magyarul [Sobieski János és politikája 1674–1683-ig] ismerteti: Mika Sándor. *Századok*, 1894. 552–556.; Angyal Dávid: *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. Magyar Történeti Életrajzok, Budapest, 1888–1889.; Szádeczky-Kardoss Lajos: Sobieski és Teleki levelezése (1684–1686) I–II. *Magyar Történelmi Tár*, 3. sorozat, 10. kötet, 1887.

⁵ Haydin Imre kutatásai szerint összesen 36 vármegye intézett feliratot a királyhoz: Ezek a következők voltak: Bars, Borsod, Bereg, Szatmár, Zólyom, Zala, Bihar, Vas, Torontál, Nyitra, Temes, Torna, Szepes, Liptó (kétszer), Zemplén, Máramaros, Trencsén (kétszer), Arad (kétszer), Bács, Szabolcs (háromszor), Abaúj, Komárom, Pozsony, Sopron, Sáros, Ugocsa, Krassó, Tolna és a Hajdú városok. Lásd Haydin Imre: *Hazánk és az 1831-ki lengyel szabadságharcz. Levéltári és más egykorú adatok alapján*. Pozsony, 1885, 9–10.

„emelje ki az élet és halál közt ingadozó lengyel nemzetet az északi óriás mindent összezúzó vasmarkaiból”. A barsi felirat szerint „Lehetetlen nem szánakoznunk egy nemzeten, mely a szomszédság kötelékei, az általunk tőle vett s neki kölcsön adott királyok emléke, s maga ügyük igazsága által részvétünket oly nagyon igénybe veszi; egy nemzeten, mely hajdan diadalmas fegyvereit Lotharingiai Károly herceg, Felséged őse, fegyvereivel egyesítve, a Felséged remegő fővárosára kevélyen lenéző Félholdat szétzúzta, s a Kelet zsarnokát megalázva, a Habsburg-ház fejedelmének a trónt, a népnek a szabadságot, hazánknak egy békésebb, boldogabb jövő reményeit visszaadta”. A felirat Petituma a következő: „Kötelességünknek tartjuk megkérni Felségedet, hogy tekintetbe vévén a veszedelmet, mely a legmagasabb Háza iránt annyi érdemet szerzett nagylelkű lengyel nemzetet – bár páratlan hősiességgel, de egyenlőtlen erővel küzd s csak végerőlkődéssel tartja fenn magát – a változékony hadiszerencse fordultával kétségtelenül elérndi: tekintetbe vévén az Észak felől minden szomszéd népet fenyegető veszedelmet, az Országgyűlést azonnal kihirdetni s addig is ama legújabb kibocsátott rendeleteket, melyek azt a csekély közlekedést megakasztották, melyet a vámrendszer még fennhagyott, kegyelmesen megváltoztatni méltóztassék.”

Galánthai nemes Balogh János az 1832–1836-i pozsonyi országgyűlésen a liberális párt egyik legkiválóbb vezéralakja volt. Amikor Wesselényi Miklós báró híres Szatmár megyei beszédjével azonosította magát, a bécsi kormány őt is perbe fogta, de Bars vármegye kemény fellépése révén Galánthai nemes Balogh János nem

jutott a bebörtönzött, a börtönben megvakult, korábban is beteg Wesselényi sorsára.⁶

Pozsony és Zemplén vármegye Kossuth a lengyelekért

Bars vármegye feliratánál még érdekesebb Pozsony vármegyének felirata, mely az 1831. július 1-jén tartott közgyűlésen kelt, s melyben egyebek között a következők foglaltatnak: „Jól tudjuk, hogy kiváltképpen Felséged műve volt, hogy a Bécsi Kongresszus a lengyelek nemzeti létét némileg helyreállította és biztosította. Ha ezt akkor az egyensúly fenntartása kívánta, úgy e szükség még inkább létezik jövőre, mióta az északi institúciókhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó görögök önállóságukat visszanyerték és Oroszország egészen Erdélyig előretolta a maga határait. Múlhatatlanul szükségesnek tartjuk ennél fogva erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti létét, mely egészen önmagára hagyatva, a bukástól magát meg nem óvhatja. De már maga az emberiség is méltán igényli, hogy a Lengyelországban rémítően növekvő barbár pusztításnak és vérontásnak valahára vége szakadjon! Nem kételkedünk, hogy Felséged e tárgyat, a Kormánya alatt levő népek boldogságát óhajtó szívének sugallata szerint, oly fontosnak találja, hogy arról e hű nemzettel tanácskozáskor, gyors és erélyes elhatározást lásson szükségesnek. Addig is pedig, nehogy az alkalom a kellő intézkedésre elmúljon, a lengyel nemzetnek, mely iránti kötelezettségünket hálásan elismerjük, szabad és biztos létét hatalmas közben-

⁶ Galánthai Balogh János (1796–1827) a latin helyett a magyar jegyzőkönyvezést keresztülvívő nagy emlékezetű Komárom megyei főjegyző és táblabíró. G. B. János (1759–1867. Életrajzát lásd Ponori Thewrewk József: *Galánthai Balogh János Életrajza*. Esztergom, 1830.) fia. Katonatiszt, 1832–1836. Barsi követ a pozsonyi országgyűlésen. A jurátusok bálványozták, heves indulatú, radikális liberális patrióta, a szabadságharci országgyűlésen is barsi követ és jelentős politikus. Nemzetőr-őrnagy Bécs ostrománál Görgey alatt Klein-Schwechatnál, később forradalmi kormánybiztos. Bem apóval együtt emigrált a Törökországba, 1859-ben hazatér, elfogják, bebörtönzik. 1861-ben újra barsi követ, majd birtokára visszavonulva hal meg. Vö. *Vasárnapi Újság*, 1872. február 18.

járása által a maga bölcsessége szerint fenntartja. Midőn ezért Felséged előtt alázatosan könyörgünk, kérjük egyszersmind, hogy természetményeink és gyártmányaink kivitelét, mire most jó alkalom kínálkozik, felszabadítani méltóztassék.”

Rendkívül melegen foglalkozott a lengyel ügygel a nagy magyar hazafi és a lengyelek igaz barátja, Kossuth Lajos is, aki Zemplén vármegye közgyűlésén, 1831. június 23-án nagy lelkesedéssel beszélt a lengyelek függetlenségi küzdelmeiről és felhívást intézett a lengyel ügy támogatására.

A lengyel országgyűlés köszönete

A magyar vármegyék ily állásfoglalásának híre mély visszhangot keltett Varsóban. Az 1831. június 15-i lengyel országgyűlésen Franciszek Wołowski varsói követ fejezte ki a lengyelek köszönetét a magyar nemzetnek azért, hogy oly nagyszámú vármegye fordult az uralkodóhoz a lengyel ügy támogatásáért. Többek között a következőket mondta Wołowski: „A magyar nemzet valamenyi lengyelnek emlékezetébe hozta a szoros kötelékek drága emlékét, amelyek oly hosszú időn át kapcsolták össze a két nemzetet akkor, midőn a királyok kölcsönös adása és elfogadása útján voltunk rokonok; sőt mi több, a magyar megyék még vonakodtak azt is uralkodójuk emlékezetébe hozni, hogy a bátor lengyel harcosok mellett a század hőisének, a feledhetetlen emlékű III. Jánosnak vezetése alatt alkották Európa, sőt leginkább Németország pajzsát és elővárát az akkor óriási hatalmú oszmán birodalommal szemben, amely már Bécs alatt bontotta ki a zászlót.” Wołowski beszédét azzal az indítvánnyal végezte, hogy a lengyel országgyűlés fejezze ki köszönetét a magyar nemzetnek és a vármegyéknek, továbbá ezt a köszönetet [Julian Ursyn] Niemcewicz várnagy [kasztelan] fogalmazza meg. Niemcewicz elkészítette a megfelelő átiratot, de közben a lengyel nemzeti kormány a maga részéről is készített hasonló iratot, s ebben háláját fejezi ki a magyar nemzet iránt, amely az általános közönyösség közben egész Európában egyedül fordult testvéri szavakkal a lengyelekhez. A lengyel nemzeti kormány megemlékezett a történelmi kötelékekről, amelyek mindkét nemzetet a legrégebb időkől fogva összefűzték. „A len-

gyekek és magyarok csontjai Várnában közös halom alatt fekszenek. Kölcsönösen adtunk egymásnak uralkodókat. Hedvig, aki egyenlő mértékben lengyel és magyar, Litvániának odakapcsolása által a Dnyeperig és a Dzwinaig terjesztette ki államának határait! Mily kedves az emlékezés arról, hogy Moszkva letörője Báthory István volt, aki a Dzwina túl messze vitte a győzelmes lengyel sasokat, melyek alatt a magyar csapatok is annyi babért arattak.” Az átirat azzal a kijelentéssel végződik, hogy „A nemzeti kormány legmélyebb háláját fejezi ki a magyar nemzetnek a rokonszenvért és együttműködésért és kijelenti, hogy ezek az események arany lapon örökítik meg a magyarok testvéri tettét”. De Adam Czartoryski herceg, Karol Brodowski és Andrzej Horodiński által aláírt iratot a magyarok nem kapták meg, mert Metternich kancellár titkos rendőrsége elkobozta azt.⁷

A párizsi lengyel emigráció köszönete

Ezalatt a lengyel forradalmat leverték. A Párizsban gyülekező emigráció, illetőleg a lengyel szabadságmozgalmakat továbbra is vezető Lengyel Nemzeti Bizottság⁸ látván a magyar nemzet rokonszenvét és abból bizalmat merítve, [Felix] Saniewski indítványára elhatározta, hogy köszönetet küld a magyaroknak, főleg a vármegyéknek a lengyel ügyben mutatott meleg és igaz tevékenységükért. Felkérték Krajsik Károlyt [Karol Kraitsir], a bizottság magyar születésű tagját, hogy fogalmazzon meg egy megfelelő átiratot, ezenkívül elhatározták, hogy a következő gyűlésre meghívják a Párizsban lakó magyarokat, hogy közelebbről megismeressék velük a lengyelek helyzetét, valamint, hogy velük állandó érintkezésben legyenek. Az átirat, amelyet Krajsik készített, 1831. december 31-én keletkezett. Ezt magyar nyelven küldték el Magyarországra. Ebben a párizsi Lengyel Bizottság megemlékezik

⁷ Vö. Divéky Adorján: *Węgrzy a powstanie listopadowe: odczyt wygłoszony 8-go grudnia 1931 r. przy okazji uroczystości odsłonięcia tablicy ku czci Węgrów którzy wystąpili w obronie praw polskich*. Warszawa, 1931, 10.

⁸ Komitet Narodowy Polski.

Lengyelország és Magyarország történetének dicső eseményeiről, ezután a következő szavakkal fordul a magyarokhoz: „Bárhová fog vezetni minket hazánk sorsa, életünk végéig fogja megvilágítani hazaszeretetünk tüze a legtisztább erényű nemzet, a magyar nemzet emlékét, melynek kívánjuk, hogy Európa szerencsés védelmezője lehessen. Emlékezzék Magyarország arra, hogy Lengyelország Magyarország felé fordított szemekkel halt meg és talán meg fogja engedni a Mindenható, hogy valamikor a magyarok segítségével fel fog támadni.”⁹ Ezt a választ az elnökön kívül¹⁰ még a bizottság kilenc tagja írta alá, köztük Krajszik¹¹ is.

⁹ A felhívás ezen része pontosan idézve: „Akárhova minket, házi Istennünkkel a sors elvezetni fog, hazánk szeretetének tüzevel társítani fogjuk, életünk végéig, a legtisztább erkölcsű nemzetnek emlékeztet, akinek kívánjuk, hogy Európa szabadságainak szerencsésebb védelmezője legyen. A mi példánkon tanulj magyar, az udvaroknak bájosan csábító énekeit elkerülni; szabadságba, igazságba és egységbe az országok alapjait keresni, és emlékezzél, hogy Lengyelország, magyarra fordult szemekkel haldoklott, és adja a Mindenható! Magyarország által éledjen fel.” A felhívás teljes szövegét közli: *Całoroczne Trudy Komitetu Narodowego Polskiego na dniu 8 grudnia 1831 r. we Francji zawiązanego. 8 XII 1831–15 II 1832.* Red.: Lelewel, Joachim. Paryż, 1832, 39–43. Feltehetően azért nem pontos az idézet, mert Divéky lengyel nyelvű munkájából fordították magyarra, miközben e szöveg eredetileg is magyar nyelven született.

¹⁰ A Lengyel Nemzeti Bizottság elnöke Joachim Lelewel volt.

¹¹ Krajstik Károly 1804-ben született Szomolnokon egy katolikus pap és Mariássy Babette gyermekeként. Apja halála után anyja férjhez ment Sponner Henryk łomnicai földbirtokoshoz, ám két gyermekét (Károlyt is) elhelyezte egy Göllner nevű eperjesi gyógyszerésznél. Ennek köszönhető, hogy Krajszik is gyógyszerészetet tanult Pesten, majd Eperjesen kezdett dolgozni. 1831-ben kapcsolatba lépett a felkelő lengyelekkel, segítette őket mint gyógyszerész, majd a bukás után ő is Franciaországba emigrált. Lásd: Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959, 147.; illetve Stasik, Florian: *Działalność Karola Kraitsira w czasie powstania listopadowego i na emigracji (1831–1842).* *Przegląd Historyczny*, 60 (1969) 1. 114–129.

A pozsonyi országgyűlési jurátusifjúság a lengyelekért

A magyar nemzet rokonszenve nemcsak a megyegyűléseken nyilvánult meg, hanem társadalmi téren is. Metternich kancellár titkosrendőrsége és bizalmas titkos „confidentjei”¹² gondos figyelemmel kísérték a magyar megmozdulásokat és a kancellárnak mindenről jelentést tettek. Ezekből a titkos jelentésekből tudjuk, hogy sok magyar ifjú ment át a lengyelekhez, hogy soraikban küzdjenek. A pesti és pozsonyi joggyakorló ifjúság, a jurátusság közt volt a legnagyobb a lelkesedés a lengyel ügy iránt. Állandóan folyt köztük az agitáció, hogy tömegesen lépjenek be a felkelő lengyel seregbe. A pozsonyi jurátusok azzal tüntettek, hogy négycsücskös lengyel sapkát viseltek. Ennek a lengyel *Konfederacja* emlékére *konfederatka* a neve máig is. A jurátusok a lengyel ügy iránt való elragadtatásuknak minden alkalommal hangos kifejezést adtak. Emlékezetes Bonyhádi Perczel Móric Tolna megyei földbirtokos esete, aki mint volt hadapród, a pesti tűzérezredben önkénteseket verbuvált a lengyel forradalom számára. Az ezredparancsnok – a magyar nemesi jogot nem ismerve – letartóztatta Perczelt, de később Pest vármegye keményhangú fellépésére szabadon bocsátotta. Ugyanez a Perczel Móric lett szabadságharcunk híres tábornoka.¹³

A magyar társadalom anyagilag is igyekezett támogatni a lengyel forradalmat. Erre a célra gyűjtést rendeztek, melynek folyamán gróf Károlyi György egymagában húszezer aranyat jegyzett. Mikor ezt Metternich kancellár megtudta, megkérte a grófort, ne

¹² Értsd: ügynökei.

¹³ Uo. továbbá néhai Takáts Sándor és Tábori Kornél adatgyűjtése a bécsi titkos levéltárakban. Perczel Móric 1831-ben húszéves volt, előzőleg Vörösmarty Mihály volt a nevelője Bonyhádon. Hadtestét a lengyel Henryk Dembiński alá osztották be, viszont alatta szolgált mint dzsidásezredes a délvidéki harcokban Mieczysław Woroniecki–Korybut herceg, a vértanú. Perczel a franciaországi emigráció során az angol Jersey szigetén Beöthy Ödönnel (l. alább) és Victor Hugóval lakott együtt.

küldje el a pénzt a lengyel lázadóknak, mert Ferenc császár- király nagyon meg fog haragudni, ha ezt megtudja. Erre Károlyi gróf ezt felelte Metternichnek: „Tessék megmondani a császárnak és az én királyomnak, hogy a pénzzel én rendelkezem és annak adom, akinek akarom!” Kevéssel utóbb a titkos kémek azt jelentették, hogy a magyarok már kétmillió ezüstforintot gyűjtöttek a lengyel felkelők számára.¹⁴

A lengyelek melletti tüntetésre adott alkalmat Dwernicki¹⁵ lengyel tábornoknak a trencsényi fürdőben való megjelenése is. Míg Dwernicki 1831. június 2-án Trencsén városában megjelent, nagy tömeg zenekarral vette körül és a vármegyeházára kísérték, ahol ünnepélyes fogadtatásban részesítették. Ugyanígy fogadták a tábornokot Pozsonyban is, ahol sok tekintélyes férfiú kereste fel, Szapáry, Keglevich és Pálffy grófok pedig ebédet adtak tiszteletére. A tábornok trencsényi ünnepeltetését Ferenc király és Metternich kancellár igen rossz néven vették.¹⁶

Ami a vármegyéknek a királyhoz küldött feliratát illeti: Ferenc császár- király még csak választ sem adott a magyar megyék feliratára. Mindez azonban nem tudta megváltoztatni a lengyelek iránt érzett magyar rokonszenvet. A „nagy kolera” borzalmas terjedése és az ennek nyomán Magyarországon előállott véres parasztfelkelés egy időre elfoglalta a magyar társadalmat.

Mire Közép-Európa és Magyarország a kolera rettentő csapásától megszabadult, a csaták zaja a jobb sorsra méltó Lengyelországban már rég elmúlt, és a szabadságharcban küzdő lengyel fegyverek villogását a győzedelmes orosz zsarnok bosszúálló kancsukájának suhogása váltotta fel. A szabadság és a nemzeti függetlenség szerencsétlen bajnokai, kik az orosz fogságtól megmenekültek, jobbára Franciaországban és Magyarországon kerestek menedéket. Azokat, kik magyar földre léptek, lelkes vendégszeretettel fogadták. Minden család szerencsésnek vallotta magát,

¹⁴ Néhai Takáts Sándor gyűjtése.

¹⁵ József Dwernicki (1779–1857) lengyel tábornok, a novemberi felkelés egyik parancsnoka.

¹⁶ Néhai Takáts Sándor gyűjtése.

ha ily menekültöt keblére fogadhatott. Vidéki nemességünk szinte versengett a vendégszeretben. A bécsi kormány az orosz kormány előterjesztései következtében nem látta szívesen a vendégeket, közülük mégis igen sokan új hazát nyertek a vendégszerető országban, hol a vármegyei hatóságok szembeszállva a felülről jött nyomással is, testvérek gyanánt védték a lengyel menekülteket.¹⁷

Borsitzky István trencsényi alispán a lengyelekért

A király végre 1832 végére egybehívta az országgyűlést. A lengyel felkelés elnyomtatása után a párizsi lengyel emigráció, illetőleg a Lengyel Nemzeti Bizottság még az országgyűlés egybehívása előtt két levelet küldött Borsitzky István Trencsén megyei alispánhoz. Az egyik őhozzá magához, a másik, két példányban – magyar és latin nyelven – a magyar nemzethez szólt. A Bizottság Trencsén megyéhez azért fordult, mert ez a vármegye emelte a legmelegebb magyar szót a lengyel ügy mellett. A levél leírja, mit szenvedett a lengyelség az orosz uralom alatt. Leírja a cár önkényes uralmát. A cár nem tartotta meg a Bécsi Kongresszuson tett ígéreteit.¹⁸ A levél elmondja, hogyan és milyen eredménytelenül fordultak a lengyelek a különböző nemzetekhez. Most azonban a magyar nemzethez fordulnak, amellyel szorosabb politikai kapcsolatba óhajtanak lépni. Az átirat a közös magyar és lengyel határ vágyalmát valóságos próféta, látnoki hangon és szóval fejezi ki: „Legnagyobb örömmel fogadjuk a felénk nyújtott kezetekeket az öröké tartó szövetség jeléül és dicsőítjük azt a szerencsés pillanatot, amikor megadatik nekünk, hogy a mi és a ti földeteken, a Táttra te tején kiálthassuk örömmel: éljenek a mi testvéreink, a magyarok!”

Ezt az átiratot Borsitzky István Trencsén vármegyei alispán és követ bemutatta a báró Wesselényi Miklósnál összegyűlt előke-

¹⁷ Uo.

¹⁸ A Napóleon ellen alakult *Alliance* fejedelmei, így a cár is szabadságígéretekkel vették rá a nemzeteket a Napóleon ellen hirdetett végső leszámolásra. Mikor Napóleon ezen úton sikerült levérni, az ígért reformok helyett mindenütt a legsötétebb reakció következett el, ami az 1830–1848-as korszak szabadságharcainak egyik oka lett.

lő politikusoknak és kijelentette, hogy az országgyűlésen felszólal a lengyelek érdekében. A lengyelbarát magyar urak elhatározták, hogy a lengyel átíratot egyelőre titokban tartják, és hogy a lengyel ügyet csak akkor hozzák napirendre, amikor majd a magyar sérelmekről és kívánságokról lesz szó. De József főherceg nádorispán tudomást szerzett a párizsi Lengyel Nemzeti Bizottság leveléről és felhívta Borsitzky alispánt, hogy ne szóljon erről nyilvánosan, mert – mint mondotta – a lengyel ügy már a monarchia diplomáciáját foglalkoztatja, erre való tekintettel tehát jobb, ha a magyar országgyűlés nem avatkozik ebbe az ügybe. Borsitzky alispán azt válaszolta a nádornak, hogy a magyar vármegyék követeinek egyenes utasítást adtak a lengyel ügy szóba hozatalára, ezért tehát nem lehet a lengyel ügyet agyonhallgatni. A főherceg-nádor magatartásának az volt az oka, hogy első felesége Alexandra Pavlovna orosz hercegnő volt, reá nézve tehát nagyon kínos lett volna a cárral szemben való állásfoglalás.

Magyar országgyűlési szónokok 1833-ban

Az országgyűlési követek a nádor magatartására való tekintet nélkül állandóan sürgették az elnyomott lengyel nemzet felszabadítását. A pozsonyi országgyűlés harcolt a lengyel függetlenségért. A magyar nemzet rokonszenve a lengyelek iránt a legfényesebben nyilvánult meg az országgyűlési Alsó Táblának 1833. évi november 23-án tartott ülésén, amelyben Balogh János, Bars vármegye követe indítványt tett a lengyel ügyben. Indítványa magas színvonalú vitát idézett elő. Balogh János ezt az indítványt tette: „Kérje meg az országgyűlés Ferenc király őfelségét, méltóztassék diplomáciai úton eszközendő közbenjárásával a nemzetek sorsából kitörölt lengyel nemzetet hamvaiból feltámasztani.”

Legyen szabad az akkor elhangzott szónoklatok egynémelyikéből néhány sort idéznem, hogy lássuk, milyen szellemmel voltak eltelve az országgyűlés tagjai a lengyelek iránt, mily meleg szeretet nyilvánult meg valamennyi felszólaló beszédében. A javaslatot tevő Bars vármegye követe úgy kezdte beszédét, hogy azért a nemzetért emel szót, „mely a szabadság véres csatájában min-dent elvesztett, csak a becsületét nem, amely midőn szabadságá-

ért hős elszántsággal küzdött, fényes példáját adta annak, hogy az embernek nem az élet a legfőbb java”. Lángolóan beszélt azután a barsi követ azokról „az embert állathoz lealacsonyító kegyetlenségekről, melyeket a lengyel felkelés előtt és után Varsóban a lengyelek ellen elkövettek, melyek a legszelídebb és legtürelmesebb népet is bosszúra és az uralkodó és nemzet közt fennálló kötelékeknek szétszaggatására ingerelnék”. Majd emlékeztet a szónok arra, hogy „egy halhatatlan lengyel hős Bécset a török rabigájából megmentvén, az ausztriai házat örökre lekötölte”. És emlékeztetett Nagy Lajos idejére, amidőn a magyar nemzet a lengyelrel testvéri összeköttetésben állott. „Ilyenekről – mondá a barsi követ – az uralkodók gyakran, a nemzetek megfélemezni soha sem szoktak.”

Borsod vármegye követe melegen pártolta a barsi indítványt, s így emlékezett a lengyelek tragikus történelméről: „Alig ült fel a cárok trónjára II. Katalin, akit északi Szemirámisznak nevezett a hízelkedő história, amidőn szem előtt tartva I. Péter cár híres testamentumát, éreztetni kezdte a lengyelekkel azt, hogy az életben a legnagyobb átok a szomszéd. Ily módokkal, melyeket Virgilius »arte pelasga« névvel fejez ki,¹⁹ különösképpen csendesítette a lengyel konföderátusok és disszidensek villongásainak zaját, két év alatt azonban élesítette és szította a viszálykodás tüzét, míg később közbenjárónak megkérte, 160 ezer szurony adá hírről a közbenjárás megérkezését s a közbenjárás szüleménye Lengyelországnak 1772. évi felosztása lett. Ugyanazon módon előidézték a második felosztást is, amidőn a világ elejébe bocsátott manifesztumaiban hirdette maga az északi Szemirámisz azt, hogy Lengyelország még akkoriban fennmaradott része függetlenségeért és épségeért magára vállalván garanciát, felszólítja a nemzetet, hogy önnön szabad tetszése szerint készítsen magának alkotmányt, melyet ő, a királynő, előre garantál. A lengyel alkotmány

¹⁹ „Ars pelasge” – a „görög csalafintaság”. A puritán, faragatlan, de kemény erkölcsű római lenézte és gúnynevekkel illette az elfinomodott, kulturált, de csavaros eszű görögöt. („Graeculus” és „ad Kalendas graecas”). Mai levantei olasz gúnynevük: „Scaltro levantino” („Horgaseszű”).

csakugyan elkészült és ennek 1791. évi május 3-ára történt kihirdetését üdvözlötték Katalin légiói is, azok a légiók, melyek még esztendő sem várva, feldöntötték az alkotmányt s 26 ezer lengyel holttestén keresztül Varsóba berontván Lengyelországot az országok, a lengyel nemzetet a nemzetek sorából kitörölték.” Majd egyebek között a következőket mondotta Borsod vármegye követe: „Kinek is van szorosabb szüksége és kötelessége arra, hogy a lengyel nemzet feltámasztása iránt fejedelme előtt esedezzek, mint a magyar nemzetnek? Királyokat adtak a lengyelek hajdan minékünk, mi is Nagy Lajost, Hedviget, a Jagellók anyját és Báthory Istvánt adtuk a lengyeleknek. A lengyelek tartóztatták fel századokig a tatárok sáskányi sokaságát, hogy IV. Béla királyunk idejébeli veszélyek újra el ne boríthassák szép hazánkat. Esküdt ellenségei voltak ők is a hajdan félelmes török erőnek, ők is karddal vágtak azon eret, hogy a vére meg ne bővüljön; együtt fizették le velünk Várnánál a frigyszegésért a véradót, s hazánk és a kereszténység megszabadításával Bécs falai alatt oltalmunkra kivont fegyvereikkel írták be neveiket a halhatatlanság évkönyveibe.”

Kossuth Lajos a lengyelekért 1833-ban

Felszólalt Zemplén vármegye követe, Kossuth Lajos is, mondván: „Örökös homályba borítja Európát Lengyelországnak felosztása. Véd fala volt Lengyelország hajdan Európának a törökök ellen, véd falul szolgálna most is, kivált az ausztriai birodalomnak a szüntelenül növekedő s minket elnyeléssel fenyegető északi kolosszus ellen.”

Kölcsey Ferenc a lengyelekért

De a leghatásosabban és legnagyobb lelkesedéssel a lengyelek ügyében Kölcsey Ferenc, a magyar himnusz halhatatlan szerzője, a kitűnő költő és író, Szatmár megye követe lépett fel, aki szomorúsággal állapította meg: a magyar nemzet a jelen pillanatban nincs abban a helyzetben, hogy fegyveres segítséget adjon a lengyeleknek. „Most semmi mással nem bírunk, mint késő szavakkal, amelyeket a trónhoz intézünk. De hiába! A mi felszólalásaink eredmény nélkül hangzottak el és hatalmas kezek nyomták el a nemze-

tet, amely velünk évszázadokon át jogosan viselte a kereszténység védővárának nevét, amely nélkül Bécs tornyai romokban hevernének és palotáit épp oly hiába keresné a vándor, mint a Mátyás király által Budán emelt termeket. Itt van a nemzet, amelynek feldarabolása által Katalin tört döfött Európa szívébe; az általa ütött seb, ha meg nem gyógyítják, általános halált fog okozni. Mik volnánk mi, tisztelt Karok és Rendek, ha közönyösen tekintenők azok elbukását, akik a sír széléről felénk irányították tekintetüket, bizalommal és reménnyel, akik polgári életüket azzal fejezték be, hogy köszönő iratot intéztek hozzánk, és akiknek idegen földre menekült roncsai még most is hozzánk fordulnak részvét iránti kérelemmel? Mik volnánk, ha az elrabolt szabadság utolsó jajai nem hívnának elő nálunk visszhangot, és ha az ügy, amely oly közletről és annyi tekintetben érdekel bennünket, nem indítana harci himnuszra? Azt kérjük az uralkodótól, hogy az egész nemzet együttes kérelmére csinálja meg azt, amit megtagadott az egyes megyéktől, és hogy találjon utat a lengyeleken elkövetett igazságtalanság helyrehozására. A királyé az uralom a szabad nép felett és ezért köteles közbelépni a nemzetek szabadsága ügyében; a szabad népnek pedig illik és kötelessége kérni a királytól egy más nemzet szabadságát. Midőn ezt tesszük, Isten és emberek előtt teljesítjük azt a kötelességet, amelyet maga a természet ültetett szívünkbe és melynek megfelelni dicsőség.” Kölcsey felszólalását e szavakkal végezte: „Borsod megye követe emlékezetébe hozta a nemes Rendeknek a kötelékeket, melyek annak idején országunkat Lengyelországhoz fűzték, én bátorkodom megemlékezni az időkről, amikor a mi őseink is nem egyszer voltak kiűzöttek. Fussák végig a Karok a múlt század történetét! Hányszor nyitott hű kebel a lengyel vendégszeretet a száműzött magyarnak és hányan valának a régiek közül, akik állandóul új hazájukban maradván, a magyar vérből eredő lengyelek most a többiekkel együtt vérzenek a szabadságért és bujdokolnak idegen országokban, keresvén és nem találván vigasztalást.”

Deák Ferenc felszólalása a lengyelekért

A vita folyamán felszólalt maga a haza bölcse, Deák Ferenc is, aki akkor Zala vármegye követe volt. Emelkedett beszédében egyebek közt a következőket mondotta:

„Fájdalmunk és aggodásunk keserű érzése fogja el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI. században észak leghatalmasabb Státusának tartatott, hatalmi erőszakkal végképp ki vagyon már törölve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, amit Kázmér János lengyel király 1661. július 4-én tartott beszédében könnyek között jövendölt, mert le vagyon tiporta a lengyel nemzetnek egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadság feldúlt omladékai s a Visztulának lengyel vérrel áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög. A szövetséges fejedelmek, midőn I. Napóleon óriási hatalmával végső viadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek. És midőn az ellenségnek roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magukat Európa szabadítóinak nevezték. Minden katona, ki a lipcsei véres ütközetben jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső ígéréteinek hitlevelét, azon kis ércskeresztet, melynek felírása: *Europa libertati asserta*.²⁰ Szép reményeket szült e három szó a népek kebelében s ezen emlékjelel édes betűi némán, de hathatósan emlékeztetnek a fejedelmi szónak szentségére. Midőn tehát a néma jelek is így hathatósan

²⁰ Lipcsei csata (Bataille des Géants – Óriások csatája, Völkerschlacht – Népek csatája). E kifejezések számos változatban és szépirodalmi feldolgozásban élnek máig. (Victor Hugo: „Nos peres ces Géants”) 1813. október 14–20. között vívott egységes ütközetsorozat Napóleon, illetőleg Murat ellen. Az egyesült hadak generalisszimusa von Blücher volt. A francia sereg roncsai futva hagyták el a napóleoni korszak e legszörnyűbb vérontású csatáját, melyben Napóleon csillaga lehanyatlott. Félmillió szövetségesből 51 ezer, 180 ezer franciából 78 ezer ember volt a veszteség. A francia kétezer ágyúval vonult fel. A „Lipcsei Kereszt” felirata: „A szabadságért egyesült Európa.” A csatának rengeteg magyar halottja volt. A „Lipcsei Keresztet” az ott verekedő Mészáros Lázár, Széchenyi István és az itt fentebb említett Beöthy Ödön is viselte.

szólanak, nekünk is, kik a szabad alkotmányunk édes gyümölcseit nyugodtan használjuk, szabad lesz talán a dicső ígélet valósulását sürgetve könyörögnünk, hogy letiport szomszédunk elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék, s ezáltal ő is boldog lehessen, mert szabadság nélkül tiszta és állandó boldogság nem létezhet.”

„Wilson elve” magyarul 1833-ban

Érdekes Bihar vármegye követének, Beöthy Ödönnek felszólalása is, nevezetesen annak következő néhány mondata: „Az egész haza, sőt egész Európa előtt támasztom ama kérdést, hogy van-e, volt-e Miklós cárnak joga, meghódítván Lengyelországot, annak alkotmányát eltörölni, azt függetlenségétől megfosztani és örökös tartományaival egyesíteni? Ha az ilyen felkelések megzabolázása, lecsendesítése minden fejedelemnek hatalmat adna elnyomásra, úgy nagy része a most virágzó és szabadságban élő nemzeteknek rég kitöröltetett volna a konstitúcióval bíró nemzetek sorából. Az elnyomók csak egy csekélységben hibáztak, hogy tudniillik meg nem kérdezték azokat, kikről rendelkeztek, hogy vajon fog-e tet-szeni vagy sem?”

Kérdezem, Bihar vármegye követének 1833-ban elhangzott szavai nem azt a nagy elvet hangoztatják-e, amelyet a mai kor Wilson-tól eredőnek tart, a népek önrendelkezési jogának nagy és szent elvét? Ennek a nagy és szent elvnek szemszögéből ítélte meg és ítélte el már akkoriban Bihar vármegye követe Lengyelország alkotmányának a lengyel nemzet akarata ellenére történt eltörlését.

Bessenyői és Örvendi nemes Beöthy Ödön a „Wilsoni elvnél” majdnem egy évszázaddal korábban hangoztatta azt a lengyelekkel kapcsolatban a pozsonyi magyar országgyűlésen. Egyik őse, Beöthy László, Hunyadi János kormányzósága alatt volt bihari követ. Családjának neve és rokonai: György, a halálra ítélt szabadságharci honvédezredes, Beöthy Algernon, fia, Beöthy Ákos, az angol szellemű közjogász, Beöthy Imre, ítélőmester és altárnokmester, majd a Hétszemélyes Tábla ülnöke, Beöthy Leó, a közíró és a magyar statisztikai tudomány egyik úttörője: ezek mind a Beöthy Ödön családja szellemét, a bihari magyar szellemet sugározták. Katolikus létére nemes magyar liberalizmusa a magyar

protestantizmus egyenjogúsításáért harcolt a pozsonyi országgyűlésben, a Wesselényi-perben ugyanott ő védte a magyar szó-lásszabadságot. 1841-ben vármegyéje alispánja lett, harcosa volt a nemesi jogokról való lemondásnak, a szabadságharc alatt az örök magyar emlékezetű „Bihari Nemzetőrség” parancsnoka, bihari követ, majd bihari főispán lett. Kossuth Lajossal emigrált Londonba, Yersey szigetén a száműzött francia költővel, a világirodalom büszkeségével, barátjával, Victor Hugóval osztotta meg baráti kenyerét. Kemény, katonás, szókimondó ember volt. Ha valami nagy politikai elgondolását Metternich pénzzel és magas stallumok ígéretével akarta leszerelni, mint sok más kortársát, a júdaspénzt visszautasította. Magyar volt és lélekben is, nem csak ázsiai honfoglaló besenyő, vérében volt az úr. Hamburgban, a szabadságharci emigrációban hunyt el 1854. december 7-én. Szülőföldem, Bihar vármegye és Nagyvárad legnemesebb magyarja, a „Nagy Nemzedék” örök emlékezetű nagy alakja volt.²¹

Folytathatnám tovább az idézeteket, de azt hiszem, elegendő bizonyítékot hoztam fel, bizonyítékokat, melyek az akkori idők legjelesebb magyar politikusainak ajkairól hangzottak el, melyek alapján – a magyar országgyűlés egykorú naplója alapján – magyar alkotmányos életünk időtálló tényeül állapíthatjuk meg, mily meleg szeretet és osztatlan rokonérzés töltötte el a magyarságot Lengyelország gyászos tragédiája alkalmából.

Nagyváradai gyermekségem az elnyomatás korszakának legutolsó és a kiegyezés korszakának legelső éveibe esik bele. Amikor én születtem, apáink nem sirathatták bitón, börtönben, bujdosás-

²¹ Beöthy Ödön (atyja B. László, bihari alispán) szül. Nagyvárad, 1796., elhunyt Hamburgban 1854. december 7-én. Tizenhét éves volt, amikor Napóleon ellen részt vett a lipcsei csatában, ott volt a párizsi bevonuláson is. Először 1826-ban volt bihari követ, kezdettől Deák Ferenc pártjának egyik oszlopa. Erdély és a „Részek” visszacsatolásán Wesselényi mellett működött. Tőle származik a Felsőház reformjának 1845. július 5-i tervezete. Jellemrajzát Csengery Antal írta meg br. Kemény Zsigmond társaságában szerkesztett művében (*Magyar szónokok és státuszférfiak*. Pest, 1851, 19–26.) Vö.: Hegyesi Márton: *Biharmegye 1848–49-ben*. Nagyvárad, 1885. (Reprint: 1999.)

ban elpusztult magyar véreiket, családom nem gyászolhatta a rettenetes emlékü zalatnai vérfürdőben, 1848. október 23-án, a preszákai völgyben a kamarilla által felbujtott, félrevezetett oláhság által lemészárolt hétszáz magyar sorsára jutott tagjait²², tehát sírjukra virágot nem tehetve a nagyváradi temetőben fekvő Rulikowski Kázmér szabadságharcos dzsidáskapitány, a lengyel vértanú sírjára tettek virágot, éjszaka, lopva, a köd leple alatt.²³ Apáink 1867 előtt a lengyelek mellett 1833-ban felszólaló Kölcsey Ferenc által írt magyar imádságot, a magyar himnuszt nem énekelhették, ehelyett a „Búsul a lengyel hona állapotán”-t énekelték és a magyar himnuszt érezték. A lengyel dal és Rulikowski neve, mint örökre elmúlt gyermekkorom hangja néhai édesatyám, édesanyám, kistestvéreim hangjával, mint a korszak hangja cseng ma is a fülembé életem egyik legszebb emlékéül...

²² 1848. október 24-én Ompolygyepű határában mészárolták le a románok a menekülő zalatnai polgárokat. A vérfürdőben 645 ember vesztette életét.

²³ Rulikowski Kázmér, eredeti nevén: Konrad Kazimierz Rulikowski (1827–1849) lengyel dzsidáskapitány, a magyar szabadságharc vértanúja. 1849. augusztus 28-án Ivan Paszkievics orosz tábornagy 22 évesen kivégeztette.

Emléktábla Varsóban: 1931-ben a lengyel lakosság
kinyilvánította köszönetét a magyaroknak,
amiért 1831-ben kiálltak a lengyel jogok védelmében
(Forrás: Kovács István – Mitrovits Miklós:
Magyar emlékek Lengyelországban.
Budapest, AJTK, 2017. Gedai Csaba fényképe)

TAKÁTS SÁNDOR

—
,
**A magyar–lengyel
szimpátia
1831-ben**

**Metternich kancellár titkosrendőrségének
bizalmas jelentései**

W STULECIE WYSTĄPIENIA
NARODU WĘGIERSKIEGO W
OBRONIE PRAW POLSKICH
W DOBIE POWSTANIA
LISTOPADOWEGO SPEŁNIA-
JĄC WOŁĘ PRADZIADÓW 1931
ZAJĄ CZĘŚĆ WĘGROM WOLNI POLACY

A csallóközi besenyőnemes származású Felsőgellérdi Takáts Sándor dr., a nagy emlékezetű tudós piarista, a Parlamenti Könyvtár igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a legszerencsésebb kezű, a legönállóbb és legeredetibb, egyben a legtehetségesebb magyar történetírók egyike. Ez a cikke a Budapesti Hírlap 1931. március 16-i¹ számában jelent meg. Takáts Sándor tárta fel a bécsi titkos levéltárak, elsősorban a volt K. u. K. Gemeinsames Finanzarchiv adatait, főleg és elsősorban a magyarföldi török hódoltság idejére vonatkozólag. Munkássága és élete fő műve, szellemi önállósága és függetlensége igen kevés barátot, ám annál több tisztelőt és olvasót szerzett a számára. Barátságtalan ellenfelei számtalanszor próbálták meg, hogy munkásságát elgáncsolják, de temetésén fényes külsőségek között jelentek meg. Életét komor elvonultságban, szerzetesi tudományszeretben élte végig. Rendkívüli értékű, számtalan kötetében gyűjtésének csak kis részét dolgozta fel, kiadatlan adatgyűjteménye nemzedékek számára lesz a magyar történetkutatás kimeríthetetlen aranykincse. (Bevilaqua Borsody Béla megjegyzése.)

Tudott dolog, hogy az 1832–1836. évi országgyűlésen a hazafias ellenzék emberei mindent megkíséreltek az elnyomott lengyel nemzet érdekében. Lelkes fáradozásuknak azonban semmi eredménye sem volt.

A lengyel szabadságharc 1830. november hóban kezdődött. Országos mozgalom támadt nálunk e harc idején a lengyelek érdekében. S ez a mozgalom sokkal lelkesebb, sokkal általánosabb volt, mint az 1832–1836. évi országgyűléskor. Az országos mozgalomról, a páratlan lengyel szimpátiáról az 1830. és az 1831. évekből témerdek titkos jelentés maradt reánk. Ezeket a konfidensek, a titkos rendőrség emberei s a kormány tisztviselői küldték Bécsbe. Sok érdekes és ismeretlen dolog akad ezekben, tehát nem lesz felesleges egyet s mást megemlítenünk belőlük.

¹ Valójában az 1931. november 3-i számban jelent meg.

A titkos jelentések a múlt század harmincas éveiben sokszor szóltak az orosz emisszáriusokról, akik nálunk rubelekkel és szép ígéretekkel nyerték meg a pópákat s a rusznyák² papokat. Ezek aztán a cárt tartották atyuskájuknak. Ismeretes volt előttük Katalin cárné ama többször kifejezett óhaja, hogy szeretné a tokaji hegyeket bírni! A rutének még azt is tudták, hogy Napóleon Sándor cárnak hajlandó volt átengedni Magyarország keleti részét a Duna bal partjáig. Sándor cár keresztülutazván Magyarországon, a rutének közt sok ajándékot osztott szét. A papság aztán tőle várta a megváltást. Az 1831. évben az egyik konfidens a rutének közt járván, onnét azt jelentette Bécsbe, hogy az ottani hírek szerint Miklós cár húsvétkor a Tisza vizéből fog inni!

E szimpátia az oroszok iránt a lengyel felkelés hírére hamarosan megszűnt. Bars megye átiratát, melyben arra szólította fel a megyéket, hogy írjanak őfelségéhez a lengyelek érdekében teendő intervenció ügyében, az egész országban lelkesedéssel fogadták. Még a horvát–szlavón megyék: Zágráb, Varasd, Szerém stb. is felírtak a lengyelek érdekében. Pozsony, Szatmár, Vas, Győr megyék stb. a legnagyobb lelkesedéssel fogadták Bars megye átiratát. Az egyik konfidens 1831. június 3-án jelentette Bécsbe, hogy bejárta Veszprém és Győr megyét s mindenütt nagy az oroszellenes hangulat, s a részvét még nagyobb a lengyelek iránt. Esztelenség volt – írta a konfidens – Bars, Nógrád és Liptó megyéktől, hogy átiratban szólították föl a megyéket a lengyelek érdekében.

Pest megyének 1831. június 8-án tartott üléséről Posch postafőtiszt jelentette Bécsbe, hogy emberemlékezet óta nem volt a megyének oly viharos közgyűlése, mint a mostani. Kubinyi Ferenc szólalt fel a lengyelek érdekében, s indítványát határtalan lelkesedéssel fogadták. („Ein ungeheuerer Applaus folgte von allen Anwesenden diesem Vorschläge.”³) Kubinyin kívül még Mérey, Fáy András, Péchy Ferenc és Ensel ügyvéd mondtak szebbnél szebb

² A Magyarországon és Halicsban élő oroszokat nevezték így.

³ Magyarul: „Minden jelenlévő hatalmas tapssal fogadta a javaslatot.”

beszédek a lengyelek érdekében. Bars megye átirata értelmében aztán Pest megye is felterjesztést intézett őfelségéhez.

Mivel Ferenc császár és Metternich a lengyel felkelőket csak rebelliseknek tartották, s mivel az oroszoknak semlegességet ígértek, a megyék feliratai semmi eredménnyel sem jártak. A lelkesedés a⁴ lengyel ügyért azonban azért nem ült el, sőt folyton fokozódott. Úgy Ausztriából, mint tőlünk is sokan szöktek a lengyelek közé, hogy velük harcoljanak. („Der Überlauf noch immer fort wehrt.”⁵) A jurátusok közt, akik különben a legtüzesebb lengyelbarátok voltak, még toborzás is folyt. Nagy port vert fel ekkor a húszéves Perczel tolnai földbirtokos ügye. Ő mint kadét szolgált az 5. mezei tüzérezredben. De otthagyta a katonai szolgálatot s a lengyelek részére katonákat toborzott, mégpedig nemcsak a nép, hanem volt ezrede emberei közt is. A tüzérezredes erre elfogatta a fiatal Perczelt s tömlőcre vettette. A megye tiltakozott e törvénytelenység ellen, s Perczel szabadon bocsátását követelte. Az ezredes erről hallani sem akart. A felsőbb hatóságok rendeletére azonban kénytelen volt az ifjút Pest megyének kiadni, ahol ügye elintézéséig fogva tartották. A június 9-én tartott lelkes ülésen felolvasták József nádor átiratát, melyben meghagyta Pest megyének, hogy az ifjú Perczel ellen bűnvádi eljárást indítson. A szónokok – főleg Ensel ügyvéd és Kubinyi Ferenc – élesen kikeltek a tüzérezredes ellen, aki az ifjú Perczelt elfogatta s kimondották, hogy Perczel bűnösségéről szó sem lehet. Erre a megye azonnal szabadon bocsátatta az ifjú Perczelt, aki bejövén az ülésterembe, meleg szavakkal mondott köszönetet a megyének s kijelenté, hogy ügye elintézését Pest megyére bízza.

Az 1831. év június 14-én a megbízottak azt jelentették Bécsbe, hogy Magyarországon már nagyban folyik a gyűjtés a lengyelek részére. Károlyi gróf húszezer aranyat ajánlott fel. Metternich herceg ezt meghallván, arra kérte a grófot, ne küldje el a pénzt, mert a lengyelek rebellisek, s mert Ferenc császár megharagszik, ha ezt

⁴ A fennmaradt kéziratban idáig tart a szöveg. Innentől a *Budapesti Hírlapban* megjelent cikk alapján folytatjuk.

⁵ Magyarul: „Az áradat még tart.”

megtudja. Károlyi gróf ilyen választ adott Metternichnek: „mondja meg az ön császárjának és az én királyomnak, hogy pénzemnek én vagyok az ura s annak adom, akinek akarom”.

Valamivel később (július 5-én) Pestről azt jelentették a rendőrminiszternek, hogy a felkelő lengyelek részére már kétmillió ezüstforintot gyűjtöttek. A határmegyék pénzen kívül embereket is ígértek a lengyeleknek.

A pozsonyi jogászokról ugyancsak július 5-én írták Bécsbe, hogy lengyel sapkában járnak, s mód nélkül lelkesednek a lengyelekért. („Die Studenten an der Akademie sind für die Polen fast durchgehend begeistert.”⁶)

Pesten – jelentették ugyanez időben – a Fehér Hajó vendégfogadóban klubot alakítottak, hol naponként a lengyel ügyet tárgyalják, lengyel dalokat énekelnek, s politizálnak.

Egy másik jelentés írta Bécsbe, hogy Pesten a jurátusok, a patvaristák és a diákok, akik mind a lengyelekért lelkesednek, megfestették Dwernicki lengyel generális és fővezér arcképét, s az egyik kávéházban kifüggesztették. Ez a dolog sehogy sem tetszett az oroszbarát görögöknek, s összevesztek az ifjakkal. Hatalmas verekezés támadt, s több görög alaposan megsebesült.

Dwernicki generális május 27-től június 2-ig a trencsényi fürdőben időzött, ahol nagy tiszteséggel fogadták. („Ist überall mit grosser Herrlichkeit und sogar Enthusiasmus aufgenommen.”⁷) Mikor Dwernicki június 2-án Trencsén városában ebédelt, nagy tömeg vette körül, s folytonos „Vivát!” közt zenekarral a megyeházára viték őt, ahol aztán ünnepélyes fogadás várt reá. Ilyen fogadtatás várt reá mindenütt. Pozsonyban a Zöld fához címzett vendégfogadóban lakott és sok ünneplésben részesült. Igen sokan látogatták meg. Szapáry, Keglevich és Pálffy Ferenc grófok ebédet adtak tiszteletére.

Ferenc császár és Metternich rossz néven vették Dwernicki ilyen ünneplését, s rossz néven vették Magyarország szimpátiáját

⁶ Magyarul: „Az akadémia diákjai állandóan lelkesednek a lengyelekért.”

⁷ Magyarul: „Mindenütt nagy pompával és lelkesedéssel fogadták.”

is a lengyelek iránt. József nádor 1831. november 16-án Pest megye közgyűlésén nem is engedte felolvasni Trencsén megye átiratát, mert szerint az tele van illetlen kifejezésekkel, s a mi jó királyunkat s atyailag gondoskodó uralkodónkat sérti. Aztán a kormányt abszolútizmussal vádolja, pedig ennek az ellenkezője igaz. Ezért Trencsén megye felterjesztésére őfelsége nem is felelt.

A nádor ezután kifejtette, hogy a lengyel és a magyar alkotmány lényegesen különbözik egymástól.

Az uralkodónak, a nádornak és Metternichnek lengyelelles politikája nem sokat változtatott Magyarország izzó lengyelbarátságán. A nagy kolera, s az ennek nyomán támadt parasztlázadás azonban lehűtötte a lelkeket, s legalább egy időre elvonta a lengyel kérdéstől. Ennek tárgyalása aztán az 1832. évi országgyűlésen kezdődött újra.

A lengyelek szózata a magyar nemzethez 1832. december 31-én kelt Párizsban. Ebben a legnagyobb elismeréssel szóltak a nagylelkű magyar nemzetről, melynek szavát a világ minden szabad nemzete meghallotta, s mely részvevő szó az elnyomott lengyel nemzet sebeire balzsam volt.

Klemens Wenzel Lothar von Metternich
osztrák kancellár

TÁBORI KORNÉL

—
Az ausztriai titkosrendőrség
kémjelentése
az 1830–1837 közötti
magyar, olasz és lengyel
szabadságmozgalmakról

A Monarchia 1918-i összeomlása után Tábori Kornél, magyar újságíró volt úgyszólván a legelső, aki a vérbeli újságíró gátlás nélküli, gyors-cselekvésű ösztönével a forradalom utáni hónapokban a nagy nyilvánosság számára megnyílt bécsi titkos levéltárakat, elsősorban a hosszú életű Metternich-kormány által alapított K. u K. Geheime Polizeipräsidium (Titkos rendőrkapitányság) levéltárát átkutatta.

A bécsi levéltárakban addig csak történetírók kutattak, így néhai Takáts Sándor piarista is, kinek egy idevágó újságcikkét e könyv közli. A tudományos kutatás (Hanns Schlitter¹, a magyar Steier Lajos² és mások) részben egykorúak, részben későbbiek, mint Tábori Kornél újságírói munkája, mely magyar szempontból azért rendkívül jelentős, mert a volt bécsi Titkosrendőrség levéltára a Justizpalast gyanús körülmények közötti 1927-i égésekor úgyszólván teljesen megsemmisült.³ A nyilvánvalóan politikai háttérű gyűjtogatásból megmaradt roncsokat politikai ügynökök hordták szét, hogy azokat – bizonyára igen magas érdekeltségek megbízásából – a nyilvánosság elől mindörökre elrejtsek. Tábori Kornél publicisztikai célra készült újságírói jegyzetei így másodlagosan váltak történelmi dokumentummokká, mert az eredeti iratok, melyeket ő sietve lemásolt, örökre elpusztultak a tudományos kutatás számára.

Tábori Kornél alábbi közlése számos eddig ismeretlen adatot tartalmaz az 1830–1831-i lengyel felkelés utáni magyar–lengyel kapcsolatokra. (Bevilaqua Borsody Béla megjegyzése.)

Történelmi jelentőségű, ismeretlen adatokat bőven találunk a bécsi titkos levéltárak, a Monarchia fölbomlása után megnyílt

¹ Vö. Hanns Schlitter: *Aus Österreichs Vormärz*, Vol. 3: *Ungarn*. 1920. (Reprint: Forgotten Books, 2018)

² Vö.: Steier Lajos: *Haynau és Paskievics I–II*. Budapest, é. n.

³ 1927. január 30-én Schattendorfban (magyarul Somfalva) a jobboldali Heimwerh és a baloldali Schutzbund közötti erőszakos összecsapásban több schutzbundisták megöltek. Az elkövetők elleni perre 1927. július 15-én került sor a bécsi Igazságügyi palotában (Justizpalast). A felmentő ítélet után megtámadták és felgyújtották a legfelső emeletet. A rendőrség tüzet nyitott, 89 tüntető és 4 rendőr vesztette életét. A harc következtében égett le az irattár is.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv okmányai között. Ezeknek egy részét közöltem a „Titkosrendőrség és kamarilla” című könyvemben (1920),⁴ valamint egyéb írásaimban. A lengyel és a magyar hazafiak küzdelmeiről és szenvedéseiről, a kémek, „konfidensek”⁵ megfigyeléseiről és árulásairól azonban még tömérdek kiadatlan dokumentum lapul az állami, illetve katonai archívumokban. Amellett óriási számú irat pusztult el a bécsi Justizpalast égésekor, melynek gyanús körülményeit máig sem tisztázták a nyilvánosság előtt. A Spiónok, Nadarerek és Vertrauték hada tragikus, ártó szándék mellett a személyes közvetlen figyelésekkel olyan anyagot is szedett össze, mely részben történelmi becsűvé vált. A „Geheime Meldungen”⁶ fontosabbjait bizalmi személyek adott alkalommal összefoglalták és a *Staatskonferenz* (Államkonferencia) vagy közvetlenül a császár számára egységes tájékoztatót állítottak össze belőlük, hozzáfűzve a maguk tapasztalásait és kommentárait. Utóbbiak nyomán pedig nemegyszer sorsdöntő intézkedések, életbe vágó utasítások, le tartóztatások és elítélések, sőt kivégzések is történtek. Az igen sok apró, mozaikszerű adat, melynek révén a különféle titkos jelentések valódiságát is ellenőrizték az összevetés rendszerével, új meg új értékes megvilágításba helyezi a lengyel és magyar hazafiak egymáshoz való viszonyát. Egy ilyen összefoglaló jelentést, az uralkodó és tanácsosai számára készült nemzetközi adatsort fordítottam le az alábbiakban a bécsi okmánytár eredetijéből.

A nyilvánosság, sőt a kutatók elől is elzárva tartott titkos jegyzőkönyvek közt ez a bűnügytörténeti okmány 1837-ig összefoglalja a külföldi és magyar „üzelmekről” és „igazi összeesküvőkről”

⁴ Lásd: Tábori Kornél: *Titkosrendőrség és Kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból*. Budapest, Atheneum Irod. és Nyomdai R. Társulat, 1921. A könyv bevezetőjét Marczali Henrik egyetemi tanár írta. A 288 oldalas könyvben a szerző elsősorban a bécsi rendőrségi iratokat, illetve Schlitter udvari tanácsos által már korábban kiadott, a plüssi Metternich-levéltárból származó dokumentumokat dolgozta fel. E tanulmány teljes egészében szerepel Tábori könyvében is.

⁵ Értsd: titkos megbízottak.

⁶ Titkos jelentések.

szóló jelentéseket. Címe: „Észrevételek a magyarországi és erdélyi forradalmi párt üzelmeiről, valamint ezeknek a galíciai és lombardiai politikai üzelmekkel és a külföldi propagandával való összefüggéséről.”

A titkos jegyzőkönyv szövege

A nem valami kimerítő jelentések, melyek az általában 1834. március óta fennállott, aztán pedig a magyar–erdélyi központi információs jegyzőkönyvekben és az államtanács kabinetaktáiban a magyar és erdélyi forradalmi párt üzelmeivel foglalkoztak, leginkább a következőkre vonatkoztak: 1. a *legutóbbi orosz–lengyel forradalmi események* iránt való általános szimpatia és 2. a) többi császári és királyi államok *destruktívjainak* mozgalmával összefüggésben vagy b) a külföldi, végül pedig c) önállóan, illetve a nemzeti magyar értelemben kovácsolt tervekkel és üzelmekkel.

Miután az orosz fegyverek leverték a lengyel forradalmat, tudvalevően egész Galíciát elárasztották a menekült felkelők. Az osztrák kormány széles körű intézkedéseinek ellenére sok ilyen individuum maradt az országban elrejtve, de az eltávolított felkelők közül is épp a legveszedelmesebbek és legvállalkozóbbak újra besurrantak, mint a propaganda megbízottjai. Zaliwski,⁷ aki Magyarországon átutazott, állt az élükön s onnan vezették 1833 márciusában és áprilisában a *lengyel királyságba történt vakmerő orvta madást*. A kísérlet megghiúsult és sokukat Varsóban, másokat Lembergben vontak felelősségre és ítélték el. Az egész vállalkozást a *párizsi Bizottság által vezetett forradalmárok* első támadó lépésének kellett tekinteni valamennyi kormánnyal szemben, amely egy-egy részt kapott az egykori lengyel királyság területéből.

De még sok menekült maradt Galíciában és a szomszédos Magyarországon. Különösen az északi megyékben, ahol a forradalom kitörése óta nagy részvéttel és vendégszeretettel fogadták őket. A főherceg-palatínus őfensége ugyan már akkor intézkedett az alispánoknál, hogy a veszélyes vendégektől tisztítsák meg az or-

⁷ Józef Zaliwski (1797–1855) lengyel függetlenségi mozgalmár, a Lengyel Királyság hadseregének ezredese, az 1833-as partizánakció szervezője.

szágot, amelyet több felől is felizgattak. Pesten, Bártfán, Gömörben és más megyékben később ugyancsak fogtak el lengyeleket és kiszolgáltatták őket a német örökös tartományi hatóságoknak.

Egyes helyeken, mint például Máramarosban, nagy szigorral jártak el a tisztviselők egyénisége, illetve buzgósága szerint. De általában csekély eredmény mutatkozott Magyarország területén a lengyel menekültek ügyében. Ez annál is érthetőbb volt, mert az irántuk való rokonérzés épp oly kevésbé titkoltnak mutatkozott, mint a kormány szigora ellen való elkeseredés. Arra is vetemedtek, hogy a münchen-gratzi konvenciót, illetve annak Magyarországra való alkalmazását kétségbe vonják.⁸

Amikor Krakkót a három védőhatalom döntése nyomán 1835-ben megtisztították az odagyűlt menekültektől és híveiktől, egyes alakok átszöktek a kordonon Magyarországra és Erdélybe. Ide mint biztos menedékhelyre jöttek, ahová még Törökországból és Smyrnán⁹ át is bevándoroltak, mert hisz külföldön úgy ismerték az egész területet, mint a forradalmi üzelmek tűzhelyét.

Erre a tényállásra való tekintettel az 1837. január 30-ig legmagasabb elhatározás Magyarországra és Erdélyre vonatkozólag is *elrendelte az orosz–lengyel menekültek kiadatását*. Ki kellett szolgáltatni mindazokat, akik a megszabott jelentkezési határidőn túl ott találtattak. A palatínus őfensége 1837. február 20-án felhívta erre az első alispánokat, továbbá a szabad városokat, valamint más hatóságok vezetőit.

Ami a forradalmi párt üzelmeivel kapcsolatban történt megfigyeléseket illeti a többi császári–királyi tartományban, ismeretes, hogy közülük eddig csak Galíciában és a lombard–velencei

⁸ Mnichovo Hradište (németül: Münchengrätz) ma egy csehországi városka. A münchengrätzi konvenciót 1833 szeptemberében írta alá Ausztria és Oroszország. A szerződés helyreállította a konzervatív együttműködést. A Török Birodalom integritásának épsége mellett foglaltak állást, titkos záradékában azonban (amelyhez Poroszország is csatlakozott) a belső rend fenntartására egymásnak fegyveres segítséget ígértek. A megállapodás megerősítette Oroszország nagyhatalmi státuszát.

⁹ Jelenleg Izmir.

királyságban folytak le felségárulási vizsgálatok. Részben még most is folynak. A bécsi városi Konviktusban és a mérnöki Akadémián¹⁰ végzett vizsgálat a lengyel növendékek ügyében csak kis jelentőségű elágazása a galíciai diákbűnügyeknek.

A fentebb mondottak után érthető, hogy a galíciai mozgalmaknak már csak a sok menekült révén is hatással kellett lenniök Magyarországra és Erdélyre. Annál is inkább, mert az utóbbi országokban kívánságok nyilvánultak meg *Galícia, Magyarország és Erdély* egyesülését illetőleg. Egyrészt épp a magyarországi mozgalomnak e fordulat miatt, másrészt a valamennyi galíciai üzelemből kiderült célzat miatt, amely önálló, osztatlan és szabad lengyel állam visszaállítását proponálja – kell érthetőnek találni azt, hogy a közös működés, illetve konspirálás kevés nyomát sikerült felfedezni a királyságok demagógjai között. Obergruber Ignác hírhedt kalandor,¹¹ aki, mint állítólagos extiszt Opitecky néven zsákmányolta ki a magyar nemesség rokon érzését és vendégszeretetét, azt vallotta, hogy *Magyarországból és Erdélyből pénzzel, fegyverrel és hadianyaggal támogatják a lengyeleket*, a menekülteket rejtegetik és továbbcsempészik. Gróf Haller [János]nál Sebesen, 1832. május 16-án *nagy lengyel konspirációs ünnepet rendeztek*. Általában a lengyel ügyet gróf Haller, Bethlen Lajos, Széchenyi István, Dessewffy Gusztáv, báró Wesselényi Miklós és mások roppantul támogatják. De ugyanakkor nem derítettek fel olyan mozgalmat, amely magában Magyarországon és Erdélyben rendszerváltozást akarna.

Az egyetlen titkos, tisztára demokratikus, sőt Robespierre-i szellemben¹² alakult társaság, mely Galíciában, Magyarorszá-

¹⁰ Az 1816-ban megnyílt Politechnikum.

¹¹ Obergruber Ignác tagja volt Metternich kémszervezetének (konfidentek testülete). *Kis Újság*, 1928. május 16.

¹² 1815 és 1848 között az akkori politika a francia forradalom egyik szélső irányzatának, a Gracchus Babeuf, illetőleg a Philippo Buonarottiféle „Communard” mozgalomnak (Communauté, Communisme) vádját akarta ráköltetni minden nemzeti szabadságmozgalomra, így még a Petőfiék „Cabetisme”-jére is, amiből egy árva szó sem volt igaz. Vö. Bevilacqua Borsody Béla: *Pest–budai kávéházak*. Budapest, 1935. (A Pilvax kávéház „Ifjúmozgalma”).

ban és Erdélyben plántáltatott volna, az volt, melynek fő ügynökét Dávid Adolf cs. k. sóbányaellenőr személyében találták meg. Miután a gazságainak nyomára jöttek, Nagyszebenben maga oltotta ki életét mérgezés útján.

Erről az összeköttetésről titkos jelentések tétettek Lembergben. A társaság egyik tagja megnevezte több társát. Kiderült, hogy Dávid és Hoffmann propagandaútra indultak Magyarországra. A köztársasági akció kezdői állítólag a poroszországi dr. Milcher és a pozsonyi dr. Athonar (?) voltak. A leMBERGI vizsgálat azonban csak annyi eredménnyel járt, hogy a vádlottakat föl kellett menteni és a többi gyanúsított ügyében megszűnt a bűnügyi vizsgálat. Viszont Magyarországon nyilvánvaló összefüggés látszott a Dávid-féle eljárás és az 1834. év végén a Bánátban, főképp Kuszabányán fölfedezett üzelmek között. Az utóbbiak csupán az oláh néptörzsek felszabadítására és egyesülésére irányuló tendenciát mutattak.

Még szűkösebbek a Milánóban lefolyt felségárulási vizsgálat adatai. A lombard–veneziai királyságban észlelt üzelmek és a magyarországi események összefüggéséről kevés nyomot találtak, ámbár a *Giovane Italia*¹³ külföldi vezetői kétségtelenül összeköttetést igyekeztek teremteni Magyarországgal.¹⁴

A milánói Truelli, aki a *Giovane Italia* tagjai között a legsúlyosabban kompromittáltak és elítéltek közé tartozik, megvallotta – közelebbi részletek nélkül –, hogy a szekció Dalmáciában, Horvátországban és Magyarországon összeköttetéseket szerez. Truelli, valamint Priardi, Brussamini és Mosseni, továbbá Miglio és Pola-

¹³ Giuseppe Mazzini általt 1831-ben alapított Ifjú Olaszország mozgalom.

¹⁴ Mazzini és Kossuth kapcsolatáról lásd: Nyulásziné Straub Éva: *A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849–1866*. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 34. Budapest, MOL, 1999. Mazzini Lengyelországgal kapcsolatos elképzeléseiről lásd: Bodnár Erzsébet: *Mazzini, a szlávok és a keleti kérdés*. In: Uő. *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében*. Tanulmányok. Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008, 151–163.

roli, végül Pelizoni vendéglős (Gera di Pizzighettone erődben¹⁵) egyaránt vallották, hogy Lombardiában az olasz és magyar csapatok elcsábítását tervezik. A legfőbb parancsra kiküldött katonai bizottság Milánóban eddig több olasz közlegényt és altisztet elítélt, de a vizsgálat még egyetlen magyarra sem terjedt ki. (Szarvas törzsfoglár Mantuában nem követett el politikai bűnt, hanem a Conte Arrivabene által elvégzett kísérletnél – Ciro Menotti kiszabadítása érdekében – esett bűnbe.) Épp így túlzottaknak bizonyultak azok a vádak, amelyek a többi külföldi olasz helyőrségben tartózkodó katonák politikai érzelmeire vonatkoznak. Nem bizonyosodott be az a feltevés, hogy a sokáig Bregenzben tartózkodó magyar ezred tisztjei megalakították volna az Ifjú Magyarok Társaságát, mégpedig *lengyel* és olasz menekültek biztatására.¹⁶

Nem tudták azt sem megállapítani, hogy Sabel Frigyes „könyvkötősegéd” Milánón és Velencén át megbízásból Magyarországra érkezett, és hogy báró Wesselényinél és másoknál járt. A Magyarországon állomásozó olasz ezredekben nem sikerült eddig felfedezni a behurcolt járványmérget, s egyáltalán Magyarországon és Erdélyben sohasem nyilvánult meg olyan erős közvetlen szimpátia a lombard–velencei királyság, mint *Lengyelország és Galícia* iránt.

Gyakrabban és több oldalról jött jelentés arról, hogy az elégedetlenek Magyarországon *közelebbi és bensőbb összeköttetésbe léptek a külföld forradalmi társaságaival*. Mivel a galíciai és lombardiai üzemek dolgában a legutóbb lefolyt vizsgálatok határozottan igazolták, hogy mindezek az üzemek a legszerveesebben összefüggnek a külföldi propaganda központjaival, természetes, hogy újfent közvetlen összeköttetés van Magyarországgal és Erdéllyel.

¹⁵ Lombardiában, Cremona közelében.

¹⁶ Arrivabene, Giovanni gróf (1787–1881) mint ausztriai politikai menekült Londonba, majd Brüsszelbe emigrált, 1860-ban tért haza Firenzébe. Kiváló nemzetgazdasági szakíró volt. Ciro Menotti olasz szabadsághős (1798–1831. május 26.), mesterember, a modenai összeesküvés feje, ausztriai császári bitón halt vértanúhalált. Szobrát Modenában 1879-ben avatták fel. (Grandi, Taddeo: *Ciro Menotti E I Suoi Compagni, o le Vicende Politiche del 1821 e 1831 in Modena*. Milano, 1880.)

De mivel a magyarországi rendőrség „inconstitutionell”,¹⁷ már ebből is nyilvánvaló az óriási nehézség, amellyel az ottani gyanús személyek ellenőrzése jár. Nagyon nehéz leleplezni az összeköttetéseket, még ha nem is fedi őket a titok leple annyira, mint másutt. Éppoly lehetetlen a csempészet, a dugáruság minden csatornáját betömni, s a tiltott könyvek behurcolását, valamint a büntetendő levelezéseket megakadályozni. A kormánynak nincs hatalmában a propagandának Magyarországra ható módszereit megbénítani. Ilyen a sajtó, az emisszáriusok Magyarországra való küldetése, a külföldön utazó magyarok elcsábítása, végül a *lengyel emigráció és a párizsi Lengyel Bizottság* Magyarországra való belopódzása.

A „Giovane Italia” hírhedt alapítója, Mazzini¹⁸ egy francia nyelvű levélben, amelyet Borsitzky Istvánhoz¹⁹ intézett, tette az első kísérletet, hogy hazaáruló elveit Magyarországra juttassa. Ezt a levelet itt – 1833-ban – sikerült elfogni. De mivel Borsitzky semiféle választ nem adott, (úgy látszik, észrevette, hogy felbontás után továbbították a leveleit), újabb felfedezést nem sikerült ten-

¹⁷ Magyarországon 1849-ig a Szabad Királyi Városoknak a városi szenátorok által választott városkapitányok alatt álló városdara-bontjai voltak, ezek nemes emberre kezüket nem emelhették, nemesi házba be nem léphettek. Pesten, Budán és Óbudán, mint a Metternich titkos sajtópropagandája által íratott magyarellenes politikai pamfletirodalom kiemeli, ötféle külön jogterületű hatóság szerepelt, melyek egymás számára idegen hatóságokat alkottak. Ezek: Pest vármegye Komiszárosa, Buda és Pest városkapitányai, az óbudai Kamarai Komiszáros és a pallosjogos Egyetemi Törvényszék fegyveres Bidellusa. (Vö. Bevilaqua Borsody B., i. m.) Az ausztriai kémjelentés is ezt nehezményezi.

¹⁸ Mazzini, Luigi (1805–1872) nyugtalan, egyensúlytalan életű rajongó, a „Malcontente” – az „Elégedetlen” – klasszikus típusa, örök forradalmár, többszörös halálraítélt, ő a Giovane Itália című Ausztria-ellenes titkos páholy megalapítója, a lengyel és magyar hasonló nevű „Ifjú Páholyok” titkos mozgatója, számtalan véres felkelés szervezője. Londonban Kossuth Lajost is belevonta utópiás álmaiba (Arnold Ruge és Alexandre Ledru-Rollin: „Comitato Europeo”), utóbb azonban Kossuth szakított vele.

¹⁹ Borsitzky István trencsényi alispán, pozsonyi követ. Vö. Lukács György és Bevilaqua Borsody Béla cikkeit.

ni, csak annyit, hogy a párizsi Lengyel Bizottság és a „Giovane Italia” latin nyelvű kiáltványokat küldött 1833-ban Magyarországra.

1834 júniusában azt a feltűnő megfigyelést tették, hogy Pozsonyban és Kolozsvárott egyáltalán nem volt hiány – francia pénzben.

Megtörtént, hogy a párizsi Lengyel Bizottság Magyarországról igyekezett forradalmasítani Galíciát, Krakkót és a lengyel királyságot. A propaganda egyáltalán Magyarországot és Erdélyt illetően „általános” tervekkel dolgozott, nem számolva azzal a tudatlansággal, amely ezeknek az országoknak viszonyairól Párizsban uralkodott. Természetes, hogy keresték emiatt az összeköttetéseket, amelyek a pártok szervezete szerint változtatták színezetüket. Így a lengyel emigráció működésének egyik leírásában az arisztokratikus Czartoryski-féle pártról²⁰ ez foglaltatott: „L'influence de ce parti est presque nulle en Allemagne, mais il travaille l'Hongrie par les mêmes espérances et les mêmes relations, que les autres provinces.”²¹

Egy Léva nevű embert jelöltek meg a Lengyel Bizottság magyarországi fő ügynökéül. Dancevski D.²² nevű lengyelt küldték hozzá 1834 májusának végén fontos megbízásokkal, hogy elsősorban az „Ifjú Lengyelország” (Młoda Polska)²³ összeköttetéseit szétágastassa és megbízható levelezőket szerezzen a propagandának. Dancevski 1834 júliusáig maradt Magyarországon és leginkább Tapolca, Barcs, Trencsén, Rózsahegy és Munkács városokban mű-

²⁰ Adam Jerzy Czartoryski (1770–1861) lengyel politikus, az 1830. novemberi felkelés után emigrációban él, a Hôtel Lambert köré csoportosuló konzervatív párt alapítója és vezetője.

²¹ Magyarul: „Ennek a pártnak alig van valami befolyása a Németföldre, de ez a párt Magyarországon ugyanazzal a reménykeltéssel és ugyanazokkal a kapcsolatokkal dolgozik, mint a többi tartományokban.”

²² Nem sikerült kideríteni, hogy kiről van szó, de a név helyesen – feltehetően – Dancevski lehetett.

²³ Az *Ifjú Lengyelország* mozgalom elsősorban egy irodalmi és képzőművészeti irányzat volt a 19. században a pozitívizmussal szemben.

ködött volna. A földbirtokosok közül, akiket állítólag megjelölt, csak gróf Pálffy neve ismeretes. Fiumében ismételtén partra szálltak emisszáriusok, mint commis voyageurök,²⁴ s aztán Temesvárra és Aradon vendégszeretettel fogadták s támogatták őket.

Obergruber is előadta, hogy Magyarországon nagyon sok lengyellel találkozott. Köztük volt Paninski gróf, Potocki Ignác,²⁵ Zamoyski Władysław stb.²⁶ Megismerkedett egy D' Eglipier nevű franciával is, aki dühös híve volt a propagandának. Sokoldalú tapasztalást tett az összeköttetésről, amelyet Magyarország létesített Itáliával, Franciaországgal és Németországgal levelezés útján is.

Megjegyzés: A hírhedt Chodesko és Nebilac (Lehet, hogy a nevet szándékosan elferdítették?) a következőkkel levelezett volna: báró Bornemissza [Ignác?], Borsitzky, gróf Keglevich Miklós és báró Wesselényi Miklós.

Schüler, a német forradalmárok egyik vezére Strassburgban, 1834 júliusában tanácskozott az erdélyi Bethlen [Farkas] gróffal. A párhívek nagy súlyt vetettek erre a tárgyalásra, melynek alkalmával gr. Bethlen állítólag nagy gyűjtésről biztosította volna Schülert. Valamennyi nemzet politikai menekültjei számára határozták volna el az erdélyi „subscriptiont”.

Ugyancsak konfidens úton érkezett az a tudósítás, hogy a menekültek párizsi gyűlésén gróf Pálffy levele járt volna körbe. A levelet Tapolcáról küldte 1834 novemberében és a forradalmi összeköttetések örvendetes magyarországi terjedéséről adott volna hírt.

²⁴ Utazó kereskedői ügynökök.

²⁵ Ignacy Potocki gróf már 1809-ben meghalt, így vele biztosan nem találkozhatott Obergruber.

²⁶ Zamoyski, Władysław gróf (1803–1868) az örök lengyel forradalmár típusa, Józef Bem szellemi atyjafia. Orosz törzstiszt; Konstantin nagyhercegnek, a varsói lengyel kormányzóknak szárnysegédje; 1830-ban felkelő; brüsszeli emigráns; a belga forradalmi hadsereg ezredese; olasz legionárius, majd 1848-ban magyarországi legionárius; török tábornok az orosz ellen; 1863 után a lengyel felkelés diplomatája Londonban. Őse Jan (1541–1605) juttatja Báthory Istvánt a lengyel trónra, felesége Báthory Griseldis, a király unokahúga. A család ma is (1944? – MM.) Zsigmond-kori alapon birtokos a szepesi Ruzsbachon.

Obergruber viszont az egyik levélben, amelyet Borsitzky írt Nebilac (?) lengyel emigráns vezérnek, állítólag a következőket olvas-ta: „Leveleit, valamint a Franciaországból küldöttkeket megkaptam. Biztosítom önt a magyar rendek meleg ragaszkodásáról. Magyaror-szág háború esetén sem katonát, sem pénzt nem szavaz meg.”

Különféle tudósítás jött különféle magyarokról is, akik oda-kint összekerültek a propaganda vezéreivel. De a nevüket részint nyilvánvalóan elferdítve, részint egészen helytelenül adták meg. A többi közt szóba került Müller Benedek lakatossegéd Bács me-gyéből. (Svájcban.) Aztán valami Biaszy (helyesebben Piatsek), aki jelentős vagyont tékozolt el, és mint lengyelbarát merült fel Zürichben. Nagyon beavatták a propaganda terveibe, de mégis kö-telességének tartotta, hogy főképp a Lajos Fülöp ellen tervezett merényletről értesítse gróf [Louis Philippe de] Bombelles svájci császári követet. Gróf Bethlenen kívül mások is érintkeztek ha-sonló módon lengyel menekültekkel, sőt kettejük jelen volt 1836. november 29-én a brüsszeli forradalmi emlékünnepe-sen. Nevü-ket csak később sikerült a császári követség révén megtudni és őket Magyarországra visszajuttatni (Máriássy és Nyevickey).

Különben meg kell jegyezni, hogy főképp a protestáns magya-rok, az ellenzék tagjai is utaznak gyakran külföldre mint borkeres-kedők stb. Így tett Király és Harsányi Pál, legújabban pedig Vladár Tamás akart utazni, de csak dr. Moskovitz Mórnak (Andrássyék háziorvosának) sikerült Párizsba elutazni.

Ami a magyarországi és erdélyi üzemeket illeti – nem szólva most a kifelé-forrongásról és a külföldi összefüggésekről –, az 1837 márciusa óta készülő magyar–erdélyi tájékoztató jegyzőkönyv kimerítő leírásokkal szolgál. A felségárulás címén több fiatalem-ber ellen folytatott perről, amelyet azóta valamennyi megyegyű-lés szóba hozott, mégpedig nagyrészt a leghevesebb elítélő kife-jezésekkel, hosszabb ismertetést találunk a jegyzőkönyvekben. A Hétszemélyes Tábla helybenhagyta az ítéletet, mellyel a Tábla 1837. február 27-én ifjabb Lovassy Lászlót és Ferencet, Lapsánszky

Jánost és Tormássy Lászlót szabadságvesztéssel sújtotta.²⁷ A pozsonyi Ifjúsági Körben őfelsége személye ellen és az alkotmány felforgatása érdekében mondtak beszédet. A két elsőt tíz esztendei, Tormássyt másfél évi börtönre ítélték, Lovassy Ferencet felmentették. A jegyzőkönyvben ez az ügy sűrűn szóba került, mert a megyegyűléseknek dús anyagul szolgál és a legtöbb megyében most is készülnek már a jövő országgyűlésre ezekkel a panaszokkal.

A Magyarországon a forradalmi törekvéseket irányító elképzelések különböznek egymástól, akárcsak az egyes pártok. Már a régebbi országgyűlésekről kapott jelentések nyomán is három fő pártot lehet megkülönböztetni.

Az egyik, amely folyton hevesebb ellenzéke a kormánynak, egyre kisebbitené a királyi jogokat és mindinkább sürgeti *Galíciának Erdellyel és Magyarországgal való egyesítését*, továbbá a magyar hadsereg szigorú *nacionalizálását* és a csöppet sem méltányos előnyöket a többi cs. k. tartományokkal való kereskedelmi érintkezésben.

A másik párt szeretné, ha a Pragmatica Sanctiót félrelöknék és *Magyarország elválna a császárságtól*.

A harmadik párt demokratikus köztársaságot óhajt. Hogy mennyire jutott a vagyonosabb földbirtokos-nemesség hajlandósága – egy reformnak ilyen értelmű áldozatot meghozni! –, könnyen megítélhető, s ezzel együtt a legutóbbi párt nagysága és híveinek fajtája is. Megtörtént különben, hogy már hosszabb idő óta rendszeresen észlelték és táplálták is az oppozícióhoz való hajlandóságot, sőt magát a forradalmi szellemet is. Olvasóköroket, kaszi-nókat, klubokat alapítottak mindenütt. A nemesség elkeseredését

²⁷ Az „Ifjúk Pere” néven elhíresült ügy egész Magyarországot lázba hozta. Egyidejűleg zajlott a Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós báró és Simonyi óbester ellen indított perekkel, amelyek közvetlen előzményei és okai voltak a nemzeti elkeseredés felgyülemzése révén, a szabadságharc kirobbanásának, csakúgy, mint a 17. század végén a lipótvári, pozsonyi, eperjesi, kassai és késmárki véstörvényszékek, a Zrínyi-, Nádasdy-, Frangepán összeesküvés wiener-neustadti verpadja és a nápolyi gályarabul eladott ötödfélszáz protestáns lelkész pere. A pozsonyi „Ifjak” kémje Lapsánszky János jurátus volt.

a kormánnyal szemben többfelől növesztették. (Ezzel szemben áll, amint a legújabb jelentések is erősítik, a köznépnek a nemesség iránt való gyűlölete.) És az ellenzék minden győzelmét, minden vakmerő fellépését örömmel üdvözlük a nemesek. Erre bizonyság az az ügy, amelyről Jósika körlevele szól, továbbá Wesselényinek a sajtószabadság érdekében való fellépése (Pest, 1834. október 21.), amiért Wesselényi csőstől kapta az üdvözlétet.

Obergruber jelentést tett a pesti Szabadkőműves Páholyról is, melynek kiváló tagja Széchenyi István. Elmesélte a maga ünnepélyes felvételét és azt is, hogy a fiatal nemesek durva és sértő kihágásokra vetemednek. (A lengyel származású Pulszky Károly, Jankovich, Kubinyi Ferenc és Keglevich Miklós.) Jelen volt, amikor ezek Ausztria és különösen Oroszország ellen való gyűlöletüknek oly éles kifejezést adtak.

Külföldről olyan tudósításokat kaptunk, amelyek szerint a propaganda alapelvei nagyon odaadó híveket találtak Magyarországon. Egy csomó nyugtalan és vállalkozó szellemű férfi titkos „Associatiót” létesített volna, amelynek „Chefje” megint gróf Széchenyi István. Valamennyi liberális igazi lelkesedéssel beszél erről az emberről, aki nagy befolyásra tett szert az egész pártban.²⁸

Eperjes vidékén mint a szövetség tagjait nevezték meg a következőket: gróf Sinay Szirmán (talán inkább Szirmay), Szirmay István Kiltsinben, gróf Haller Sebesen, gróf Csáky Tivadar Kassán, Vanovitz (?) György ügyvéd és Kavetzki orvos Eperjesen. E hazafiak célja, amint ők mondják: az ország társadalmi és politikai helyzetének javítása. A mód alkalmazásában (Ausztriától való elválás, vagy a legszélsőbb engedményeket kicsikaró ellenzékiesség), úgy látszik, nincs meg az egység. Saját levelezőik és postai berendezéseik révén egyébként sikerült üzelmüket kivonni a Magyarországon kíváltképp gyűlölt Metternich herceg kutatóköréből.

A londoni hírhedt *Portfolio* 40. füzete (1837. február 22-én) tudósítást közöl a Duna partjáról. Ez a leírás, amely 1836. július 14-én

²⁸ A magyar reformkorszakot, vagyis Széchenyi István gróf, Deák Ferenc, Felsőbüki Nagy Pál, Nyáry Pál, Batthyány Kázmér gróf, Károlyi György gróf működését nevezi pártnak a kém.

kelt, annál inkább megérdemli az említést, mert sok megjegyzése nagyon helyénvaló és a külfölddel való állandó összeköttetése magas helyen is szembeötlött.

Masek tanító titkos feljelentése (1834. november 20.) nyomán rájöttek egy titkos társaság üzelmeire, amely köztársaság létesítése érdekében alakult. Nyilvánvaló összefüggésben áll ez az említett Dávid-féle ügygel. Dávid a bánáti Ruszkabányán agitált. A *köztársasági mozgalom állítólag Galíciában, Erdélyben, Magyarországon és az oláh földön is elterjedt*. Elfogták a Bánátban Nissny Fridolint, mint a társaság úgynevezett dikasztériumának²⁹ elnökét, Miller és Kornides bányatisztviselőket, Kiszél Ernő és a Guidó diákokat, Maran tanítót, továbbá Dimitrevicset Karánsebesen, végül Marjay és Fülep ügyvédek, mint a társaság híveit vagy tagjait. Nia-goe és Popovics István mint voyageurök működtek. Végül jelezték, hogy az oláh–illír határőrvidéki altisztek néhányát is sikerült az összeesküvőknek megnyerniük. De ezt a katonai hatóság megcáfolta. Részletezőbb jelentések kimutatták, hogy a bánáti összeköttetés a maga erdélyi és oláhországi elágazásával tulajdonképp önálló célt szolgál, mégpedig az oláh néptörzsek felszabadításait és köztársaságba való egyesítését. A megtalált oláh Marseillaise és az 1835. március 11-én tartott gyűlésen felolvasott latin kiáltvány is biztosítja ezt. Épp ezért az ugyancsak érdekelt orosz kormány szükségesnek látta, hogy egyik ügynökét Bukarestbe küldje az üzelmek pontos megfigyelése céljából, aki a cs. k. kormány által megbízott *confidenssel* összeköttetésbe lépett.

Az újabb katonai jelentésekből kiderül, hogy a szóban levő üzelmek – bár az egész vállalkozás afféle bölcsőben van – még szakadatlanul tovább folynak. Másrészt csak egy erős lökést várnak kívülről. Úgy látszik, Wesselényivel és Károlyival³⁰ mégiscsak kommunikációk³¹ történtek. Az 1837. február 24-én kelt legfelsőbb kézirat megsürgette a további jelentéseket ezeknek a machiná-

²⁹ Értsd: kormányának, központi szervének.

³⁰ Károlyi György gróf a bitóhalált halt vértanú, Batthyány Lajos gróf sógora, akinek nővéreit Petőfi énekelte meg.

³¹ Értsd: megbeszélések.

cióknak ügyében. Végül engedtesék meg annak említése, hogy a Galíciában és főként Szamborban legutóbb felfedezett diáküzelmek, amelyeket az egyik tudósítás Przemyśl, Żółkiew, Stryj és Szambor határán túl nem terjedő összeesküvésnek mondott, már Magyarországon is rendelkeznek kisebb összeköttetésekkel.

Az eredeti akta margóján tömérdek utalószám tarkállik. A vidéki kémjelentésekre, bűnperi iratokra és kabineti jegyzőkönyvek dátumaira és sorszámaira hivatkoznak, hogy minél több adat szolgálhasson főképpen a magyar és lengyel szabadságharcosok letartóztatására.

Józef Wysocki lengyel honvédtábornok mellszobra
a Nemzeti Múzeum kertjében, 2018
(Rosta József felvétele, a Magyar Nemzeti Múzeum engedélyével.)

BELITZKY JÁNOS

A magyar szabadságharc lengyel légióinak pesti zászlószentelése

A Magyar Nemzeti Múzeum görögös–római oszlopcsarnoka a szabadságharc idején és később a szabadságharccal kapcsolatosan sokszor jutott emlékezetes szerephez. A régi Pest és az új Budapest életében valóban görög–római oszlopcsarnok, egy pesti Stoa, egy pesti Porticus szerepét vitt szabadságharci vonatkozásaiban máig. 1848. március 15-én a március idusa emlékezetes délutánján itt, a széles lépcsősoron és annak északi párkányán játszódtott le az ismert jelenet, melynek során Petőfi elszavalta a *Nemzeti dalt*. A Lengyel Légiónak egyik zászlóját itt szentelték fel 1848. november 26-án. 1870-ben itt állottak fel a szabadságharc volt honvédek a vértanúhalált halt Batthyány Lajos gróf temetésekor, amikor a Pater Dank Agapetus pesti ferences rendi gvardián által titokban a pesti Barátok temploma kriptájában rejtgetett koporsót új koporsóba helyezve százezer ember kísértéssel új sírházhoz a Kerepesi temetőbe annak élénk kifejezéséül, milyen „közmegegyezést” kellett a kiegyezés. 1894-ben Kossuth Lajos temetése napján itt égtek a gyászskandelabrumok és a múzeum mögött szuronyroham verte szét a tüntetőket annak jeléül, mily nagy volt a „harmónia” a nemzet és uralkodója között. 1905-ig számtalan tüntetés zajlott itt le, főleg a szégyenteljes emlékü Hentzi szobor botrányával¹ kapcsolatban. 1905 és 1913 között sokszor állottak itt a múzeum lépcsője előtt a budai bosnyák és hercegóc gyalogezredek legényei és a Székesfehérvárról sebtében felhozott, lengyel ulánusnak öltöztetett cseh és morva legények a különböző diáktüntetések alkalmából. 1929-ben innen temették el az utolsó szabadságharcos honvédet, a százestendős korában elhunyt Lebó Istvánt, és itt volt felravatalozva a legendás emlékü Bem apó is, amikor hamvait Aleppóból Budapesten át vitték haza Lengyelországba. Itt folyt le 1848 késő őszen a magyar szabadságharc lengyel légiónak zászlószentelése is.

¹ A szabadságharcban magyarellenességéről ismert Heinrich Hentzi a budai vár parancsnokaként nagy pusztítást végzett. 1852-ben a császár szobrot állíttatott emlékére a budai várban a Szent György téren.

A légionáriusok 1848. november 26-i zászlószenteléséről a szabadságharc kori pestbudai sajtó bőven megemlékezik, a Kossuth-kormány hivatalos lapja, a *Közlöny* így írja le az ünnepséget: „Budapest, nov. 26. Ma szívemelő ünnepségnek voltunk tanúi. A magyar–lengyel csapat zászlójának felszentelése ma ment végbe déli 12 óra körül a Nemzeti Múzeum udvarán. Dél előtt 11 órakor harmadfél száz lelkes lengyel szabadsághős vonult át fegyveresen a Duna hídján² Budáról Pestre. A pesti hídfőnél a fővárosban székelő patantyús ezred³ zenekara Rákóczi indulójával fogadta a harcias csapatot, mely az összegyűlt sokaságnak szünni nem akaró éljenzése közt ment a Nagyhíd utcán és Országúton⁴ végig a Nemzeti Múzeum udvarára. Itt a porticus lépcsőzetén oltár vala rögtönözve; a lépcsőzetet, udvart és országutat megszámlálhatatlan néptömeg hullámszá végig. A csapat az épület homlokzata előtt hosszában vala fölállítva; a néptömeg közt számos lengyelek,⁵ akik a múlt fájdalmait és a jövő reményeit hozzák magukkal e magasztos ünnepélyre.

Kevéssel 12 óra előtt megérkeztek több lovas kísérekkel a zászlóanya, Kossuth Lajos nővére, Ruttkay Józsefné (Kossuth Lujza), Mérey Mór⁶ és a honvédelmi bizottmány elnökének édesanyja (Weber Karolina). Egekig ható harsány „éljen” üdvözlé az érkezőket.

A katonai tisztelgés után felhozaték dobszó és tábori zene kíséretében a lengyel és magyar színeket viselő zászló; a belvárosi plébános, főtisztelendő Sámuel úr megáldá és fölszentelé azt. E vallási szertartást a szegezés követte. Az első szeget Ruttkay Józsefné veré be: „a nemes lengyel nemzet nevében!”. A másodikat Kossuth Lajos édesanyja, jelszava volt: „Szabadság és testvériség legyen a lengyel és magyar között győzelemben és halálban!” Fő-

² A pestbudai Hajóhíd. A Lánchíd csak egy év múlva nyílt meg.

³ Az Újépületben elhelyezett honvédtüzérezred.

⁴ A Múzeum körút.

⁵ Az 1830-i felkelés emigránsai.

⁶ Mérey Mór a *Radikál Lap* szerkesztője. 1849-ben mint halálraítélt emigrált Manchesterbe, ahol az 1850-es években meghalt. A Kaposmérői Mérey család dunapentelei ágából való volt.

tisztelendő Sámuel úr következő jelszóval veré be a harmadik szegyet: „örök legyen a frigy a magyarok és lengyelek között!”.

Minden szegnél, mely a zászlóba veretett, egy lelkes jelmondat harsogott le, s minden jelmondatot a sokaság örömríadása követte. A teljesen felkészült zászló ismét dobszó és tábori zene közt vittetett le a csapathoz. Sámuel úr lelkes magyar szónoklatot tartott a sokasághoz; melyet Wysocki parancsnok lengyel és egy lengyelnek német beszéde követett.

Leírhatatlan volt a lelkesedés. Láttunk könnyezni ősz férfiakat, kik látták a múlt viharait, s kik hajótöréseikből semmit sem mentettek ki egyebet, mint ama reményt, miképp: „Nincs még veszve Lengyelország!”

Az ünnepély után a csapat a honvédelmi bizottmány elnökének⁷ lakásához ment tisztelegni, s innen fél kettőkor visszavonult Budára. Az idő végig gyönyörű volt, mintegy jóslatképpen, hogy az igaz ügyért kötött szent szövetséget a népek istenének áldása kísérendi.

„A népeknek egy közös nagy érdekük van: a szabadság. Lengyel testvéreink megértették, mi körül forog Magyarországon a kérdés. Ők tudják, hogy a magyar nemzet életében rejlik a lengyel nemzet feltámadása. S ha Magyarország többi nem magyar népfajai is átlátandják, miként minden nemzetiségnek legerősb biztosítéka a szabadságban van, akkor a despotismusnak összes ereje nem leend képes rajtunk diadalmaskodni. A népek nem arra teremtvék, hogy egymást irtsák és üldözzék, hanem hogy testvérek legyenek és szabadok. A magyar ügy zászlója a szabadság zászlója, s ezért – hiszünk az örök igazság istenében – zászlója leend a diadálnak is.”⁸

⁷ A Honvédelmi Bizottmány elnöke Kossuth Lajos volt.

⁸ Közlöny, I. évf. 84. sz. 1848. december 1.

A lengyel légiók végigverekedték a magyar szabadságharcot. Utolsó magyarföldi csatájukat 1849. augusztus 20-án éjjel a török hódoltsági oláh határon vívták a mehádiai szorosban a honvédség roncsai oldalán az olasz légió ágyúinak fedezete alatt, miközben a menekülők elérték a török határt.

Mieczysław Woroniecki képe

(Palóczy Edgár: *Woroniecki–Korybut Miecislav herceg*. 1929, 2.)

BEVILAQUA BORSODY BÉLA –
PALÓCZI EDGÁR

Woroniecki herceg szabadságharci vértanú halálos ítélete

A pesti cs. k. hadiörvényszék jegyzőkönyvei,
1849. augusztus 24. – október 18.

Az alábbi közlés anyagát Sepsiszentborosnyói Bartha Albert nyugalmazott magyar királyi hadügyminiszter állította össze a volt bécsi K. u. K. Katonai Levéltárának 1924-ben történt selejtezésekor, az általa megtalált eredeti haditörvénytörvényes iratokból. Az iratcsomót a nevezett úr kívánságára e sorok írója helyezte el a Székesfővárosi Könyvtárban, és pedig azért ebben a székesfővárosi közgyűjteményben,¹ mert a szabadságharc kori Woroniecki-zászlóalj pesti és budai magyarokból verbuváltak.

1849. október 20-án, ott, ahol ma a székesfőváros legragyogóbb középületéhez, az országházához vezető Alkotmány utca a Kossuth Lajos térbe torkol, Mieczysław Woroniecki herceg, szabadságharcunk hősie lengyel légiójának egyik megszervezője és parancsnoka, kit már kortársai is az évezredes magyar–lengyel barátság egyik legragyogóbb csillagának tekintettek, élete virágában, huszonnégy éves korában, honfitársaival, a francia eredetű, Lwówban született lengyel Karol d'Abancourt² honvédhuszár századossal és az ugyancsak francia származású Peter Giron³ hon-

¹ Bevilaqua Balogh Béla 1935. november 26-án adta át a dokumentumokat a Székesfővárosi Könyvtárnak (ma Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), amelyeket a rajta szereplő pecsét tanúsága szerint 1963-ban vettek leltárba. A Woronieckire vonatkozó rész 69 oldalnyi kézzel írt német nyelvű dokumentumot tartalmaz. Az e tanulmányban idézett szövegeket feltehetően Bevilaqua Balogh Béla fordította magyarra. Az itt hivatkozott iratok megtalálhatók: FSZEK Budapest Gyűjtemény, BF 0910/173 1-69. „Woronieczky Miecislaw herceg halálos ítéletére vonatkozó iratok”.

² Karol Gustaw d'Abancourt de Franqueville (1811–1849) lengyel nemes, katona, az 1848–1849-es magyar szabadságharc századosa. A szőregi csatában elfogták, majd halálra ítélték és Mieczysław Woronieckivel együtt kivégezték. Lásd: Kovács István: „Egy a lengyel a magyarral.” *A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei*. Budapest, 2014, 243–252.

³ Peter Giron (1788–1849) a magyarországi német légió parancsnoka, a szabadságharc vértanúja. Mieczysław Woronieckivel és Karol d'Abancourttal együtt végezték ki.

véd alezredessel, a bécsi Halálfejes Légión parancsnokával, a magyar nemzet vértanúi közé magasztosult.⁴

Mieczysław Woroniecki-Korybut herceg 1825. március 7-én született a galíciái Skurowán, az első világháborúból ismert Gorlice közelében. Családja Litvánia és Fehéroroszország (*Bjelo-Rosszija*) ősi fejedelmektől származtatja magát, egyenesen Gediminastól, Litvánia hercegétől,⁵ akinek leszármazottjai számos családban éltek tovább, mint knyázok, azaz fejedelmek. A Woroniecki hercegek ága a zbarazi hercegi családból vette eredetét. Erre a családra vezetik vissza eredetüket a Wiśniowiecki, Porycki és Trubeckoj hercegi házak is. Stefan, Fiodor Zbaraski egyik fia, Gediminas ötödik ízigleni leszármazottja, vette fel először a Woroniecki nevet, míg testvére, Aleksander, a Porycki hercegek őse lett.⁶ 1815-ben I. Sándor cár Antal, József, Calixtus és Henrik Vince testvérének régi származásuk jogán megengedte a fejedelmi knyáz cím viselését, amellyel a család tagjai mai napig is élnek. A család tagjai között minden korban találunk hős katonatiszteket, akik vitézségükkel tüntették ki magukat Európa legvéresebb csataterein. Ezek közé tartozott a család úgynevezett „címerneve”, a *Korybut*.⁷ Karol Woroniecki herceg, a Lewenehr-dragonyosok kapitánya a napóleoni háborúban az 1799. évi olasz hadjáratban, a Marengó mellet-

⁴ Palóczy Edgár: *Woroniecki-Korybut Miecislav herceg*. Magyar–Lengyel Könyvtár, 1. sz. 1929.

⁵ Litvánia nagyfejedelme 1316 és 1341 között.

⁶ A Woronieckiek Fiodor Zbaraski (az eredeti kéziratban tévesen: Fedor Zdarasz) herceg leszármazottjai, akinek Gediminas litván nagyfejedelem volt az őse. Fiodor Zbaraski fiai – Stefan és Jurij (az eredeti kéziratban: csak István szerepel) – a woroniecki földek birtokosai, innen a Woroniecki név. Fiodor Zbaraski ötödik – legkisebb – fia, Aleksander knyáz (az eredeti kéziratban: Sándor) valóban a Poryckiak őse. Az ág azonban 1637-ben kihalt. Lásd bővebben: Wolff, József: *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 1994.

⁷ Emilian von Żernicki–Szeliga: *Der Polnische Adel*. Berlin, 1889.

ti véres csatában⁸ bátorságával döntően járul hozzá a győzelem kivívásához. Őrnagy lett, s mint hadifogoly halt meg Pécsett 1806. március 10-én. Az ilyen ősökötől származott Mieczysław Woroniecki herceg küzdött a középkori előítéletek megbuktatásáért a demokrácia diadaláért.

A magyar szabadságharc híre Woroniecki herceget Galíciában érte az I. császári dragonyosezrednél, ahol hadnagyként szolgált. Cenzúrázott hírekből, kerülő utakon értesült a magyar eseményekről. Megszökött ezredétől és Pesten felajánlotta kardját Mészáros Lázár tábornoknak, a honvédelmi miniszternek, aki főhadnaggyá léptette elő. Ott volt az első délvidéki csatájában Futak alatt.⁹ Közben gyorsan érlelődnek az események. Az osztrák kamarilla tűzcsóvát dob a nemzetiség lakta területekre. Csakhamar lángban áll az egész Délvidék, ahol gonosz hordák, osztrák vezérkari tisztek útmutatásai mellett, gyilkolva és rabolva száguldanak mindenfelé és magyar fejekből emelnek véres piramisokat. Ide küldi április végén a honvédelmi kormány Woroniecki főhadnagyot is. Szeptember 2-án, Kiss Ernő honvédtábornok seregében, a perlaszi tábor ostromakor¹⁰ zöldhajtókás vadászcsapata, a „Woroniecki Vadászzászlóalj” élén harcolt.

Kiss Ernő tábornok szeptember 3-i nagybecskereki jelentésében a perlaszi csata után így emlékszik meg a főhadnagyról: „Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, miképp a parancsnokságom alatt álló pesti Woroniecki önkéntes két vadászs százada, úgy a csatában részt vett bihari nemzetőrök és az aradi tüzérek, jóllehet csak újoncok, a tegnapi perlaszi csatában oly kitűnő bá-

⁸ Napoléon Bonaparte tábornok második, 1799–1800-as itáliai hadjáratának döntő ütközete volt 1800. június 14-én.

⁹ 1848. szeptember 6-án véres csata volt itt a honvédsereg és a szerb felkelők között.

¹⁰ Az 1848–49-es szabadságharc során 1848. szeptember 2-án lezajlott perlaszi ütközet során a Kiss Ernő vezette magyar csapatok elfoglalták a délvidéki szerb felkelők három nagyobb tábora közül az egyiket, ezzel a déli hadszíntéren a szabadságharc első jelentősebb győzedelmét aratták. A csatáról lásd Hermann Róbert: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2004, 68–73.

torságot és komoly elszántságot tanúsítottak, mely a legnagyobb dicséretre érdemes.” Woroniecki lováról leszállván, seregét személyesen vezette ostromba. A pesti vadászseregben a lelkesedés oly nagy és enyészhetetlen, hogy a kórházba érkezett sebesültek és csonkítottak is még mindig kiáltották: „éljen a magyar!”.

A délvidéki harcokban kifejtett hősiessége és erélye arra biztatták a Honvédelmi Bizottmányt, hogy Woroniecki herceget saját kérelmére és ajánlkozására egy külön lengyel légió felállításával bízták meg. Ezen megbízatásnak érdekes és még nem publikált emléke a Honvédelmi Bizottmánynak Pesten, 1848. október hó 10-én Bernáth Zsigmond Ung megyei főispánhoz intézett rendelete, amely így hangzik:

„A Honvédelmi Bizottmány herceg Woronieckit megbízta, hogy Magyarországon, úgy szintén az ország határain kívül Magyarországon szolgálatára és védelmére önkéntes csapatokat alakítson és felfegyverezzen. E nagy fontosságú megbízásnak végrehajtására a herceg, a szükséges rendeletekkel, utasításokkal, úgy a megkívántató ügy első stádiumára kellő pénzösszeggel egy időre el van ugyan látva – minthogy azonban megtörténhetik, hogy a megbízott herceg egyik vagy másik csapatával Galíciából Ung megyén keresztül az országba átjönni óhajt és evégre rögtöni szükségeinek fedezésére bizonyos összegre szüksége talál lenni, nehogy valami hiány, vagy pedig fennakadás legyen –, a Honvédelmi Bizottmány jónak találta a Pénzügyminisztériumnak a mai napon meghagyni, hogy Főispán Úrnak fent említett célra 15 000 pengő forintot utalványozzon, az ungvári Álladalmi Pénztár által kifizetendő. A Kormány ebbeli intézkedését azon bizalomnál fogva tudatja Főispán Úrral, mellyel Főispán Úr személye iránt viseltetik s kéri, hogy ezt senkivel sem közölni, ellenben Woronieckit fontos vállalatában mindenképpen támogatni méltóztassék.”

Woroniecki herceg utolsó nagy csatájában, a szerencsétlen ki-
menetelű szőregi csatában¹¹ került az osztrákok fogságába, ami-
kor Haynaunak, a „bresciai hiénának” több kiszemelt áldozatával
együtt Pestre, a szomorú hírességre szert tett Újépületbe szállíto-
ták. Itt ült felette is ítéletet a magyar szabadságharc fő hőhérjá-
nak, Haynaunak véstörvényszéke, s ítélte kötél általi halálra fel-
ségsértés és zászlóesküszegés címén a „Tündérmesék igazi hősét,
kinél soha költői képzelet eszményibb ifjút nem alkotott, aki üde
volt, mint a harmatos virág, s bátor, mint egy oroszlán”, amint ezt
rőla fegyvertársa, Degré Alajos, Petőfi és Jókai barátja (a Pilvax Ká-
véház ifjai közül az egyik, honvédhadnagyból közlegénnyé lefoko-
zott francia származású szabadságrajongó, a későbbi jeles író, ki-
hez meleg barátság fűzte) *Visszaemlékezéseiben* oly szépen mondja.

Itt börtönében gyakran felkereste Schweighofer Amália, egy fe-
rencvárosi tanító leánya. Mint kezdő színésznő Galíciában ismer-
kedett meg a herceggel, akihez mélységes, szenvedélyes szerelem
fűzte. Mikor a herceg a szabadságharcban hazánkba jött, Schweig-
hofer Amália, hogy az imádott férfit követhesse, otthagyta szerző-
dését és hazajött ő is. Utolsó napjait gyengéd figyelmével ő aranyoz-
ta be a hercegnek, akit annyira meghatott e hűséges szerelem, hogy
halálra ítéltetése után közölte Schweighofer Amáliával, hogy meg-
esküszik vele. A börtönben eskette meg egy ferences rendi szerzetes
a szerencsétlen párt. A sírva búcsúzó asszonynak, aki még egyszer
látni akarta, csak úgy engedte meg a kivégzéshez való eljövételét,
ha elég erősnek érzi magát csendben maradni. „Du darfst nicht ver-
gessen, das Du jetzt eine Fürstin bist!”¹² – mondta neki.

1849. október 20-án a délelőtti órákban az Újépület mögötti Fa
téren oltotta ki a hóhér a huszonnégy éves szabadsághős életét.

¹¹ A szőregi csata során 1849. augusztus 5-én a Szegednél összpontosí-
tott magyar seregek a város térségében vereséget szenvedtek Dem-
biński lengyel tábornok vezérlete alatt a Julius Jacob von Haynau
vezette cs. kir. csapatoktól. A vereség a viszonylag kis veszteségek
ellenére is súlyos volt, mert a csapatok harcrendje és morálja is meg-
bomlott a harc és az azt követő visszavonulás során. Lásd Hermann,
i. m. 2004, 366–373.

¹² Magyarul: „Nem szabad elfelejtened, hogy te egy hercegnő vagy!”

„A halálos ítéletet mosolyogva fogadta – írja *Visszaemlékezéseiben* Degré Alajos –, s mielőtt a vesztőhelyre vezették, jól megreggeli-
zett, komornyikját hívatta, ki szalondíszbe öltözteté. A kivégzés
előtt Woroniecki hercegné olyan helyre állt, hogy szemből láthas-
sa még egyszer férjét. Sápadt, merev volt az arca, mint egy halotté,
de egy szót sem szólt, egy könnyet sem sírt. Amikor a herceg a bi-
tófához lépett s a hóhér közeledett hozzá, a herceg sajátos, ked-
ves fejmozdulatával a homlokába lopódzó hajfürtjét visszaráz-
ta, s büszke, nyugodt testtartással állva, hangosan csengő, tiszta,
nyugodt hangon így szólt: *„Adieu Du schöne Welt, ich sterbe gerne,
nur Ungarn soll siegen!”*¹³

A hős lengyel herceggel együtt ment a halálba az aacheni szü-
letésű Peter Giron honvédezredes, a német Halálfejes Légió pa-
rancsnoka, aki a szabadságharc kitörésekor otthagyva a polgári
foglalkozását – illatszergyáros volt – fegyvert fogott és végigkü-
zdötte a bécsi forradalmat, majd hazánkba menekült, s itt, főleg
német diákokból megalkotta a Halálfejes Légiót, melynek leg-
nagyobb része Bem apó alatt küzdött végig a magyar szabad-
ságharcot, s majdnem teljesen megsemmisült az erdélyi véres
csatatereken.

A harmadik áldozat, Karol d' Abancourt volt, kit a „bátrak bát-
ra” elnevezéssel tiszteltek meg honvédtársai. A császári hadse-
regben szolgált mint hadapród, 1841-ben fegyelemsértésért 20 évi
sáncmunkára ítélték, 1848-ban Fehértemplom megvédésénél ki-
tűnt, hadnaggyá lett, majd vitézi tettei egymást követték. 1849.
június 6-án Eperjesnél Kmety tábornok a csatatéren dicséretben
részesítette.

Woroniecki herceg holttestét még aznap éjjel a régi ferencváro-
si temetőben temettette el a haditörvényszék. Ismeretlen kéz min-
den évben virágdíszbe öltöztette a sírt. 1867-ben kerültek a vértanú

¹³ Magyarul: „Viszlát, szép világ, én szívesen halok meg, csak Magyar-
ország emelkedjen fel!” Palóczy Edgár a herceg utolsó napjaira és
kivégeztetésére vonatkozó adatokat Klebelsberg Gézáné grófnőtől
nyerte, akinek szülei éveken át ápolták a herceg özvegyét, aki nagy
szegénységben, 1891-ben hunyt el a budapesti szegényházban.

hamvai mai helyükre, a Kerepesi temetőbe. Ide, a hős második sírja fölé emelte 1877-ben a magyar egyetemi ifjúság a ma is álló díszes síremléket. Ez Jablonszky Vilmos alkotása. Ide zárándokol ki évente, halottak napján a magyar ifjúság, itt rója le háláját október 20-án a Magyar–Lengyel Egyesület. Budapest székváros tanácsa a Magyar–Lengyel Egyesület felkérésére az emlékművet 1929-ben restauráltatta. Az obeliszk négy oldalán ezek a feliratok olvashatók:

1.

Herceg

Woroniecki-Korybut

Mieczislav

1848/49-ben a lengyel lovas legio

hős ezredese

született 1825. martius hó 7-ikén

Skurován Galíciában

elhunyt 1849. október hó 20-ikán

Pesten.

2.

Az 1848/49-ik évi

magyar szabadságharc

lengyel vértanújának

halála és kegyelete emlékéül

emelte

a magyar ifjúság 1877-ben.

3.

Młodzież węgierska

w dowod wdzięczności i czci,

polskiemu bohaterowi

za udział walce 1848/49 r.

o niepodległość węgierska

1877.

(Az 1848/49 évi szabadságharc lengyel hősének hálája és tisztelete jeléül a magyar ifjúság 1877.)

4.

Ksiadze
Mieczysław Korybut
Woroniecki
waleczny pułkownik
jazdy oddziału polskiego 1848/49
urodzony 7° marca 1825 na Skurzawie w Galicji
zginął 20° października 1849 r.
w Peszcie.

(Woroniecki Korybut Mieczysław herceg, az 1848/49-es lengyel
lovassapat bátor ezredese, született 1825. márc. 7-én Skurowán,
Galíciában, elhunyt 1849. okt. 20-án Pesten).

Mieczysław Woroniecki síremléke
a Kerepesi temetőben
(Mitrovits Miklós felvétele, 2018)

Palóczi Edgár fenti tanulmánya¹⁴ röviden összefoglalja azt, amit az emlékirodalom és a szabadságharc irodalma tud a herceg életéről és haláláról. A Pesten 1849 kora ősztől kezdve működő császári–királyi haditörvényszék iratai mindeddig nem kerültek ismertetésre.

A szabadságharc magyarországi vértanúi, illetőleg egyéb elítéltei haditörvényszéki iratait a volt bécsi cs. k. Katonai Levéltár őrizte a világháború végéig. A Monarchia összeomlása után a Katonai Levéltár, valamint a többi bécsi levéltár iratai – közöttük a külön titkos ügyosztályokban őrzött egyéb iratok is – egyrészt nyilvánosságra kerültek, másrészt az egyes utódállamok a saját történetükre vonatkozókat maguknak követelték. A Katonai Levéltár magyar anyagának egy részét, közöttük a szabadságharcra vonatkozó haditörvényszéki iratokat, a világháború után felállított Magyar Királyi Hadilevéltár kapta meg. A Katonai Levéltár anyagának költöztetése közben igen sok anyag kallódott el és került avatatlan kezekbe. Ez történt Woroniecki herceg perének irataival is, melyek egy bécsi ódonász könyvkereskedőnél kerültek elő. Ez az iratsomó alkotja jelen közlés tárgyát.

Woroniecki 1849. augusztus 5-én a szőregi csata közben került a császári csapatok fogságába, éspedig egy császári és királyi ulánusezredébe. Ez kísérte fel Pestre. A közben megtörtént világosi fegyverletétel után azonnal megindult a haditörvényszéki eljárás az összes fogságba került magyar tiszt ellen. Woroniecki a pesti Újépületben berendezett katonai börtön foglya lett. Az ellene indított hadi törvényszéki eljárás augusztus 24-én kezdődött meg az elfogatása szemtanúinak kihallgatásával.

¹⁴ A szöveg eddig kisebb változtatásokkal megegyezik a Magyar–Lengyel Könyvtár 1. számában publikált tanulmánnyal, lásd Palóczi Edgár: *Woroniecki–Korybut Micislav Herceg*. Bp. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929.

A foglyot először augusztus 25-én hallgatták ki. A pesti Császári és Királyi Haditörvényszék átiratot intézett a hódoltatott tartományként kezelt Magyarországon rögtön felállított, a Von Kempen¹⁵ altábornagy parancsnoksága alatti Katonai Rendőrséghez. Ez nyomozást indított Woroniecki összes magyarországi tartózkodási helyén. A cél főleg az volt, hogy a herceg lakásain levő iratokat foglalják le. A nyomozás adatai szeptember 14-én érkeztek meg a pesti Császári és Királyi Haditörvényszékhez. Szeptember 24-én érkezett meg a Pozsonyban felállított Császári és Királyi Haditörvényszék átirata. Nagyszombatban ugyanis még 1849 februárjában tartóztatták le a herceg tisztiszolgáját, egy József May nevű közulánust. A herceg volt nagyszombati lakásán sok levelet foglaltak le, de ezek szállítás közben elvesztek.

Kolozsvári lakásán is egész csomó levél került elő; ezek között legérdekesebbek Bem tábornoknak Kossuth Lajoshoz intézett levele, a hercegnek Kossuth Lajoshoz, valamint a herceg nagybátyjának, a Magyarországra átszökött József Woroniecki-Korybut herceg honvéd alezredesnek Rapaics őrnagyhoz,¹⁶ Máramaros vármegye katonai főparancsnokához intézett levele. Ezek mind a Lengyel Légő megszervezésének érdekes okmányai.

Az iratok között van a vértanúságot szenvedett herceg kis értékű ingóságaira vonatkozó elkobzás jegyzőkönyve is.¹⁷ Három lováért és egyéb holmijáért összesen 247 pengő forint folyt be az árverésen. Ezt Singhoffer József nagyszombati vasúti vendégfogadó foglaltatta le a herceg adósságai fejében.

¹⁵ Johann Kempen (1793–1863) altábornagy. 1849-ben a császár Haynau ajánlására kinevezte a csendőrség általános felügyelőjének, így fontos szerepet játszott a megtorlásban, az ítélethozatalban, majd még az ún. Bach-korszakban is.

¹⁶ Rapaics Dániel (1809–1887) horvát származású honvéd. 1848 nyarán részt vesz a szerb felkelők elleni harcokban. Október 30-tól a Miskolcon alakuló 22. honvéddzászlóalj parancsnoka lesz. Görgei seregéhez csatlakozik, Világosnál leteszi a fegyvert. Aradon halálra, majd 18 évi várfogságra ítélik. 1851-ben szabadul Olmützben.

¹⁷ Woroniecki szegény ember volt. Apja birtoka elveszett, anyja egy kis eladósodott „Swartka” („Töpörtyű”) birtokon tengődött.

A pozsonyi K. K. hadbíróóság a pesti K. K. hadbíróóság megkeresésére a fogoly letartóztatott tisztiszolgája kihallgatása alkalmával megtudta, hogy ez Nagyszombatban sokat érintkezett motesici Motesiczky István birtokos nemessel, illetőleg sokszor fordult meg annak házánál. A pesti Újépületben letartóztatásban levő Motesiczky azt vallotta, hogy a fogoly az ő leányát, Gabriellát eljegyezte, érintkezésüknek tehát csak ez volt az alapja.¹⁸

A fogoly jól tudta, hogy halál vár reá. Érthető, hogy mindent elkövetett azért, hogy fiatal életét megmentse. Szőregi elfogatását például úgy igyekezett beállítani, mintha éppen meg akarta volna adni magát a császári-királyi ulánusoknak. Ez természetesen nem volt igaz, hiszen az elfogatás körülményei és az összes tanúk azt igazolták, hogy a herceg nem akarta magát megadni. Nagyszombati tartózkodását igyekezett úgy feltüntetni, mintha az egy szerelmi ügyével lett volna kapcsolatos. A valóság azonban az volt, hogy Nagyszombat volt a Felső Vág és az Árva folyó vidékének hágóján, a Jablonkai hágón, Csaca, Zwardon és Zázrivá felől Magyarországra átszökő, valamint az Ausztria területén álló császári királyi ezredekben átlépő lengyelek gyülekezési helye. A fogoly itt is nyilván toborzással vagy más bizalmas hírszerző megbízatásban dolgozott, amit természetesen nem akart beismerni. Láthatóan nem akarta belekeverni az ügybe a Nagyszombaton át a magyar hadseregbe átlépett honfitársait. Ugyanígy akarta feltüntetni kolozsvári tartózkodását is. Itt Bem tábornok megbízásából szervezte a belépő lengyelek toborzását.

Alábbiakban a szóban levő iratcsomó ismertetését adjuk, a németül vezetett iratok hű magyar fordításában.

¹⁸ Motesiczky Istvánt Kossuth 1848. december 28-án azzal bízta meg, hogy mozgítsa elő a határon túlról az ott megrekedt, Magyarországnak szánt fegyverszállítmányok becsempészését; erre a célra 100 ezer forintot is kapott. A megbízott a küldetést nem tudta teljesíteni. Lásd: *Kossuth Lajos összes munkái. XIV. kötet. Kossuth Lajos 1848/49-ben: IV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány elén. Második rész. 1849. január 1. – április 14.* Sajtó alá rend. Barta István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953.

A herceg ellen indított haditörvényszéki eljárás azzal kezdődött, hogy a pesti K. K. Kriegsgericht¹⁹ augusztus 24-én hallgatta ki Julius von Simbschen császári ulánus kapitányt, Woroniecki herceg elfogatásának egyik szemtanúját.

A jegyzőkönyv így szól:

„Jegyzőkönyv, felvétel a Császári és Királyi Katonai Kerületi Parancsnokság rendelete folytán a lázadó hadsereg ezredesével lefolytatott hadbírói vizsgálat folyamán. – Alulírott tanú előszó-líttatván figyelmeztetést nyert, hogy vallomására az esküt le kell tennie, a következőleg vallott:

Julius van Simbschen báró, aki a temesi Bánságban, Hatzfeldten, 1825-ben született, római katolikus vallású, a császári ulánusok kapitánya, kérdésre előadja: »Személyesen ismerem Woroniecki herceget, aki a fölkelő hadsereg ezredese volt és hadifogságunkba esett. Elfogatásánál személyesen jelen voltam. A szőregi sáncok megrohanásának napján lovasosztályunk még nem lépett harcba. Az időt nem tudom pontosan megmondani, de úgy délután 4 és 5 óra között lehetett, amikor egy lovastisztet láttunk felénk lovagolni. Mi a legszélsőbb jobbszárnyon voltunk. Mikor ez a magányos lovas úgy 300–400 lépésre érkezett hozzánk, néhányan rárohantunk. Elöl Kollert Őrnagy és Mayer kapitány ment, én és még többen mögöttük. Mikor Kollert őrnagy a magányos lovas közelébe ért, rásütötte pisztolyait, de nem tatált. Woroniecki herceg – mert ő volt a lovas, mint később megtudtuk – minket a saját lovasainak nézett és csak az utolsó pillanatban vette észre tévedését. Ekkor meg akarta fordítani lovát, ez azonban a többi lóhoz igyekezett. Nem akart elindulni, ágaskodott és csak nagy nehezen volt elindítható. Woroniecki herceg Kollert őrnagy pisztolylövési után lovát jobbra fordította, de akkor Mayer kapitánnyal találta szembe magát s így történt elfogatása. Woronieckit korábban nem ismertem, csak az elfogatásakor ismertem meg. Egészen fiatal ember. Elfogatásakor igen jól volt öltözve. Ulánusezredesi egyenruhája volt és a Kossuth-rendjelet viselte, amit mi azonnal

¹⁹ Császári és Királyi Katonai Törvényszék.

levettünk róla. Elfogatásának körülményeire vonatkozólag a vezérkarhoz beosztott Demle főhadnagy, a Civalart ulánusok tisztje ezt kérdezte Woronieckitől: Ugyebár ön minket a saját csapatával tévesztett össze? Mire ő ezt felelte: Igen. Demle főhadnagy ugyanis tudta, hogy Woroniecki ulánusai abba a ruhába voltak öltözve, melyet a magyarok Aradon a Schwarzenberg-ulánusok raktárából zsákmányoltak. Csak hallomásból mondhatom, hogy az általa vezényelt ulánusezredet ő toborozta volna. Ezt azonban biztosan nem tudom. Még csak annyit mondhatok, hogy Csulajewsky kapitánynak, aki Woronieckit Szegedre kíserte, vádlott azt mondotta: azzal fog védekezni, hogy ő önként akart átjönni mihozzánk. Ezzel szemben esküvel bizonyítom, hogy midőn tévedését észrevette, el akart vágtatni és mikor a pisztolylövéseket hallotta, kírántotta kardját és ágaskodó lovát azzal ütötte.« – E jegyzőkönyv felolvasása után, miután annak helyessége megállapított, tanútól az eskü kivétel. Megjegyeztetik még, hogy vádlott tanúval szembesítettvén, személyazonossága megállapított. – A jegyzőkönyv hitelül Blaha őrnagy, Georg Billig százados, Josef Sadler százados, [Euthim] Nedelkovics százados-hadbíró.”

A haditörvényszék ugyanezzel az alkalommal hallgatta ki Heinrich von Woracziczky gróf császári ulánusfőhadnagyot, Woroniecki szőregi elfogatásának másik szemtanúját. Az erre vonatkozó jegyzőkönyv így szól:

„Heinrich Graf von Woracziczky született Brünnbén, Morvaországban, 25 éves, katolikus, nőtlen főhadnagy a császári ulánus lovasezredben. Kérdésre a következőket adja elő:

»Fürst von Woronieckit, aki a lázadó hadseregben egy lengyel ulánusezred ezredese, személyesen nem ismerem. Bebizonyított tény azonban, hogy ő vezényelte ezt az ezredet. Ha jól emlékszem, a szőregi csata után ezredünk Mayer nevű kapitánya vezetésével megtámadtuk és a kapitány úr őt foglyul ejtette. – Mayer kapitány úr az esetet a következőleg adta elő: Woroniecki a mi ezredünket összetévesztette az ő dzsidásaival, felénk közeledett. Az utolsó pillanatban azonban észrevette tévedését, amikor teljes vágtában el akart menekülni, de Mayer kapitány úr többed magával utána vetette magát. Mayer kapitány úrnak kitűnő lova volt és

csakhamar utolérte Woronieckit és pisztolyát rászegezve következő szavakkal szólította fel megadásra: „Vous êtes mon prisonnier!”²⁰, mire Woroniecki megállítva lovát, megadta magát. Nevezett galíciai születésű és úgy tudom, hogy a János-dragonyosoknál szolgált. Úgy mondják, hogy úgy ő, mint atyja el vannak adósodva és hogy hazulról igen kevés anyagi támogatást kapott. Ugyancsak ismeretes, hogy a lázadó hadsereg dzsidásezredét ő toborozta. Ismeretes továbbá, hogy mint nagyon szép ember, a nők kedvence volt. Mikor a magyarok Aradot elfoglalták, ott zsákmányul ejtették a császári hadsereg összes készleteit, ezekkel együtt a Schwarzenberg-ulánusok összes ruharaktárait is. Woroniecki ulánusait ezekből ruházta fel. Elfogatásának is az volt az oka, hogy a mi csapatainkat uniformishasonlóság miatt saját csapataival tévesztette össze és gondtalanul közeledett hozzánk. Egyéb előadnivalóm nincs. Heinrich Graf von Woracziczky Henrik főhadnagy.«”

A fogoly kihallgatásáról szóló jegyzőkönyvet augusztus 28-án vette fel az ügyben eljáró, horvát származású Nedelkovics százados hadbíró. A jegyzőkönyv szövege ez:

„Vádlott előszóllíttatott és az igazság bevallására figyelmeztést nyert, miután ezt mondotta jegyzőkönyvbe: Nevem Fürst von Mieczysław Woroniecki. Galíciában, a jarosławi kerületben levő Skurowa községben születtem, 24 éves, katolikus, nőtlen vagyok. Atyám nem él, anyám Galíciának a bohniai kapitányságában levő Więckowice községben él. Testvéreim nincsenek. 1841-ben, mint hadapród léptem be a 3. tábori tüzérezredbe. 1842-ben az olmützi hadapródszázadba kerültem és az Albrecht főherceg sor gyalogezredbe nyertem beosztást. A tiszti iskola elvégzése után 1847-ben a Haynau-gyalogezredhez helyeztettem át. Néhány hónap múlva kiléptem a szolgálatból, de két hónap múlva mint hadapród ismét beléptem a magyar Don Miguel-gyalogezredbe. Ennél az ezrednél

²⁰ Magyarul: „Ön a foglyom!”

1847 májusától októberig szolgáltam, honnan, mint hadnagy a János Főherceg-dragonyosokhoz kerültem. Midőn 1848 júliusában az első honvédszászlóaljat felállították, Mészáros Lázár, a magyar hadügyminiszter őrnaggyá léptetett elő az I. honvédszászlóaljnál. Ezt az előléptetésemet ő császári fensége István főherceg, az akkori nádor és császári helytartó megerősítette.

Július hónapban Szabadkáról, a János-dragonyosok állomáshe-lyéről Pestre jöttem, hol Mészáros hadügyminiszter egy vadász-zászlóalj szervezésével bízott meg. A legénység pesti önkén-tesből toboroztatott. Midőn ennek létszáma 250-re emelkedett, engem a zászlóalj parancsnokává neveztek ki. Ezzel a zászlóalj-jal augusztusban Nagybecskerekre meneteltem és itt vettem elő-szőr részt a szerbekkel szemben vívott ütközetben. Zászlóaljam szeptember 2-án ismét megütközött a szerbekkel. Ezután a Török-becse mellett fekvő Kumánd községbe meneteltem. Két hétig harc nélkül maradtunk ott. Mikor Jellasics bán Magyarországra betört, arra gondoltam, hogy a harcok során régi bajtársaimmal kerülök szembe. Zászlóaljamtól Pestre utaztam, mert azt feloszlatták és a legénységet különféle más honvédszászlóaljakba osztották be. Mészáros hadügyminiszter alezredessé léptetett elő, de egyelőre nem kaptam beosztást. Októberben Pesten tartózkodtam, ahon-nan december 16-án Nagyszombatba mentem. Itt szolgálatot nem teljesítettem, saját szórakozásomra voltam ott. Innen Kolozsvár-ra mentem, február hóban az akkor felállított 1. lengyel ulánusez-red második ezredesévé neveztettem ki. Az ezred parancsnoka Zarzycki ezredes régebben a Nugent-gyalogezred²¹ hadnagya volt. Július 3-ig Kolozsvárott voltam, onnan Nagyváradra mentem. Itt nyolc napot töltöttem, miután Pestre jöttem. A magyar hadsereg akkor Cegléd környékén volt. Szabó Imre ezredes, a hadügyminisz-ter helyettese azt a szóbeli parancsot adta, hogy azonnal vonul-jak be Ceglédre, ahol a magyar lovasság parancsnoka, Dessewffy Arisztid tábornok mellé mint parancsőrtisztet osztottak be. Ebben a beosztásban maradtam mindaddig, míg augusztus 5-én a császár-

²¹ Laval Nugent (1777–1862) ír származású császári és királyi tábornagy, a 30. gyalogezred parancsnoka, a szabadságharcban tábornok.

riaknak magamat megadtam. Ez a dolog következőleg történt: a már régebben kiadott császári hirdetmények hatása alatt elhatároztam, hogy visszatérek a császári csapatokhoz, de erre nem volt alkalmam. Folyó hó 5-én, Szeged bombáztatása alkalmával a Dessewffy által vezényelt magyar lovasság a sáncok mögött, a császári lovasság a sáncok előtt állott. Dessewffy ellovagolt lovassága arcvonala előtt. Én elmaradtam tőle, és amikor a sáncot megkerültem, észrevettem a császári lovasságot. Először abban a hitben voltam, hogy orosz dzsidásokkal állok szemben. Tudtam, hogy az oroszok a fogságukba kerülő lengyeleket felkoncolják, tehát megkíséreltem a menekülést. Mikor azonban láttam, hogy császári tisztek vesznek körül, ellenállás nélkül megadtam magam. Császári csapatokkal szemben a szó szorosabb értelmében véve sohasem harcoltam, csak vadászzászlóaljamban voltam önálló zászlóaljparancsnok, és ez csak a szerbek ellen harcolt. Dessewffy tábornok mellett parancsőrtiszt voltam, az ulánusezrednek nem én voltam a parancsnoka, hanem Zarzycki. Egyéb előadnivalóm nincs. Herceg Woroniecki s. k. – Fölolvastatott, helyesnek találtatott és aláíratott.”

A jegyzőkönyvet korszerű előírás szerint egy őrnagy, két százados, két őrmester, két szakaszvezető, két káplár és két közlegény „írta alá”. Nyolc legény közül négy írástudatlan volt, ezek keresztjelet tettek mások által leírt neveik mellé. Woroniecki kihallgatását október 17-én folytatták. Ez a jegyzőkönyv így szól:

„Folytatott 1849. október 17-én. – Vádlottat a fogságból elővezették és miután ismételten figyelmeztetést nyert a tiszta igazság elmondására, kihallgatását folytatjuk:

»Nem tudom teljes pontossággal megmondani, hogy mely napig voltam a rólam elnevezett és a szerbek ellen harcoló vadászzászlóalj parancsnoka. Ha írásaimból azt tűnik ki, hogy október hóban ott voltam, akkor ez bizonyosan úgy is van.«

Megjegyzés: Vádlottnak fölmutattatik egy általa aláírt parancs, mely Kumándon, október 15-én kelt, és amelyben a község elöljáróságtól zászlóalja számára egy ökör kiszolgáltatását kéri.

»Kétségtelenül megállapítom, hogy ez a kezem írása, így tehát bizonyos, hogy október 15-én még a szerbekkel állottam szemben és valószínűleg csak október végén jöttem vissza Pestre. Zászló-

aljamat ezután oszlatták fel. Mészáros tábornok,²² a magyar hadügyminiszter azután nevezett ki alezredessé a 26. honvédszászlóaljhoz. Ide azonban nem vonultam be, mert előbb Pozsonyba, majd Nagyszombatba vezényeltek. Itt egy női ismeretségem volt, nem teljesítettem szolgálatot. Tagadom, hogy Guyon tábornok²³ hadsegéde lettem volna és mint ilyen harcoltam volna a császári csapatok ellen.»

A Hadbíróság vádlottnak fölmutat egy 1848. november 18-án keltezett és Nagyszombatban talált levélfogalmazványt, mely valami Roth főhadnagynak van címezve.

»Ez a levél előttem teljesen ismeretlen, nem az én írásom. Használtsák össze első kézírásommal, amit Kumándon írtam, rögtön látni fogják, hogy nem az én írásom. Én hónapok óta nem voltam nagyszombati lakásomban, nem tudhatom, hogy mi minden van ott most. Nádosy ezredes²⁴ úr október végén vagy november elején engem Pestről egy irattal Görgeyhez Pozsonyba küldött. Görgey pedig egy irattal ismét Nagyszombatba irányított Guyon tábornokhoz. Guyon azonban már elment Pozsonyba. Én Nagyszombaton maradtam, nem teljesítettem szolgálatot. Ezt egész Nagyszombat bizonyíthatja. Ebben az időben a császári csapatok Simunich altábornagy²⁵ alatt a Morva folyó mögött állottak, míg a magyarok Nádosy vezetése alatt Nagyszombat mögött foglaltak állást. Én nem voltam Guyon tábornok szárnysegédje, és nem vettem részt semmi csetepatéban a Simunich alatt álló császáriakkal szemben, mert abban az időben egyik fél sem lépte át Morvaország

²² Mészáros Lázár (1796–1858) honvéd altábornagy, az első felelős magyar kormány hadügyminisztere.

²³ Guyon–Debaufre Richárd (1813–1856) a szabadságharcban a magyar honvédség tábornoka, rövid ideig vezérkari főnök és a honvédség főparancsnoka. A szabadságharc leverése után Törökországba emigrált és Hursid pasa néven a török hadsereg tábornoka lett.

²⁴ Nádosy Sándor 1848-ban a hadügyminisztérium államtitkára, 1949 januárjában átállt az osztrákokhoz.

²⁵ Balthazar Simunich (1785–1861) a szabadságharcban a császári hadsereg egyik katonai vezetője. Az eredetiben tévesen Simunits szerepel.

határát. Decemberben önként hagytam el Nagyszombatot és minden parancs nélkül mentem Kolozsvárra. Itt báró Kemény Farkas²⁶ parancsnokságát kellett volna átvennem. Ezt a parancsot nem teljesítettem, de azért júniusig Kolozsvárott maradtam, miután ismét Pestre jöttem. Itt neveztek ki az első dzsídásezred második ezredesévé. Az ezredet nem én szerveztem, hanem Zarzycki és Poniński²⁷. Ők is vezényelték az ezredet. Az ezrednek sötétvörös hajtókás sötétvörös ulánkája volt. Ezt az egyenruhát a magyar hadsereg Aradon foglalta le. Az ezredről annyit tudok, hogy sok vért vesztett. Mint második ezredes nem vonultam be az ezredemhez, hanem mint parancsőrtsiszt nyertem beosztást Dessewffy tábornokhoz, a magyar kilencedik hadtest parancsnokához. Itt voltam augusztus elejéig. Nem viseltem tehát parancsnokságot, csupán a törzshöz tartoztam, sőt segédtsiszt sem voltam, mert Dessewffynek két segédtsisztje volt. Dessewffy még mint parancsőrtsisztet sem küldött ki; az volt a szándéka, hogy engem egyik kerületi parancsnoksághoz fog beosztani. Ezredem szintén Szegednél volt, de nem Dessewffy, hanem Wysocki tábornok parancsnoksága alá tartozott. Mint már említettem, augusztus 5-én egyedül mentem a császáriak felé és ellenállás nélkül megadtam magam.«

Megjegyzés: Vádlott előtt felolvastatik a báró Simbschen kapitánnyal a hadbíróság előtt augusztus 24-én felvett jegyzőkönyv, mire vádlott vallomását következőleg folytatja:

²⁶ Kemény Farkas (1797–1852) szabadságharcos honvédtiszt, részt vett Bem erdélyi hadjáratában.

²⁷ Władysław Poniński (1823–1901) Jellasics pákozdi veresége után, októberben érkezett Magyarországra. November elején Pesten belépett Wysocki zászlóaljába, december 1-jétől már százados. Arad, Békés és Csongrád megyében megszervezte a lengyel légió 1. dzsídásezredét, amely valójában egy századot tett ki. 1849 februárjától a Damjanich János vezette bánsági hadosztályban szolgált, részt vett a március 5-i szolnoki győzelemben. Május 5-től őrnagy, majd Wysocki kinevezi a légió szervezőbizottságának helyettes elnökévé. Részt vett a nyári hadjáratban, ott volt a turai ütközetnél, a temesvári csatában, majd augusztus 17-én Kossuth II. osztályú érdemrenddel tünteti ki, illetve alezredessé léptetik elő. Lásd: Kovács, i. m. 2015, 551–553.

»Báró Simbschen kapitány adatai teljesen helyesek, csupán azt kell helyreigazítanom, hogy nem azért közeledtem a császári csapatok felé, mert őket legionárius lengyel dzsidásoknak tartottam. Hiszen pontosan tudtam, hogy a magyar hadsereg már visszavonulóban van. Teljesen egyedül mentem a császári csapatok felé az azal a szándékkal, hogy megadom magam, és csak akkor fordultam meg, amikor őket oroszoknak véltem. Mikor egyik üldözőm „Halt!” kiáltásából felismertem, hogy császáriakkal állok szemben, lovat azonnal megállítottam. Hogy milyen szóváltás volt közöttünk, arra már nem emlékszem. Azért rántottam kardot, mert mint említém, a velem szemben levő dzsidásokat oroszoknak tartottam. Múlt év szeptemberében a perlaszi ütközetben részt vettem, de arról nincs tudomásom, hogy ott zsákmányolások lettek volna. Nem tudom, hogy hónapok óta elhagyott nagyszombati lakásomban hogyan találhattak olyan ezüst gyertyatartót, ami az állítólagos perlaszi „zsákmányolásból” származik. Én a lakásból több hónappal ezelőtt eltávoztam és csomagjaimat éppen azért hagytam ott, mert csupa értéktelen dolgok voltak bennük. Nem tudhatok semmit arról, hogy ott másnak címzett, felnyitott levelek találtatták.«

Megjegyzés: Vádlottnak felmutatnak 30 levelet, amelyeket a pesti haditörvényszékhez Nagyszombatból küldöttek be:

»Ezeket a leveleket nem ismerem, ezeket nem én bontottam fel, nem tudok felvilágosítást adni arra nézve, hogyan kerültek ezek az én csomagjaim közé. Mikor én Nagyszombatot elhagytam, ot-

tani lakásomban nagybátyám, Józef Woroniecki herceg²⁸ maradt tisztiszolgámmal, May-jal, akit többé nem is láttam. Így nem tudom, hogy az én csomagjaim között vagy az övék között voltak-e ezek a levelek. Az igaz, hogy a Schwarzenberg-ulánusok a múlt év őszén Aradon és Temesvárott állomásoztak. Az is igaz, hogy Kossuth Lajos kormányzó engem felszólított, hogy ezeket nyerjem meg a felkelés céljaira és vegyem át a parancsnokságukat, de a vadászzászlóalj felállításával voltam elfoglalva és a Schwarzenberg-ulánusokkal való foglalkozásra nem került sor. Vadászaimmal a szerbek ellen harcoltam. A Lengyel Légio felállításában sem volt részem. János Főherceg-dragonyosok alhadnagya a Magyar Királyi Hadügyminisztérium, István főherceg és császári helytartó megerősítése mellett neveztettem ki az I. honvédszászlóalj őrnagyává, tehát ez teljesen törvényes és rendes kinevezés volt. Vadászzászlóaljjal október végéig a szerbek ellen harcoltam. Csak novemberben, midőn Pestre tértem vissza, értesültem az októberi manifesztumról. Ugyancsak azután értesültem Windisch-Grätz hercegnek arról a felhívásáról, mely arról szólt, hogy a császári zászlók alá térjenek vissza az ezek alól a magyarokhoz átpártolt tisztek. Ekkor azonban nagy zavarok voltak az erre vonatkozó felfogásban, mert sokan (maga a magyar Minisztérium is), úgy értelmezték ezt, hogy az csak azokra vonatkozik, akik nem törvényesen jöttek át, illetőleg semmi esetre sem vonatkozik azokra, akik hivatalból, a főherceg úr öfensége megerősíté-

²⁸ Józef Woroniecki (1807–1885) Mieczysław unokabátyja. 1831-ben részt vett a felkelésben, majd Poroszországba szökött. 1848. október 20-án érkezett Magyarországra és Mieczysławval együtt Guyon hadtestéhez került. 1848 decemberében részt vett a nagyszombati ütközetben, majd alezredessé léptették elő. Kossuth azzal bízta meg, hogy a Máramaros megyében gyülekező lengyelekből lovas- és vadászcsapatot szervezzen. Mieczysławval együtt 1849 januárjában érkeznek meg Máramarosba, Kossuth pedig 15 ezer forintot utalt ki a szervezés költségeire. A szervezés sikertelenül végződött, így Józef Woronieckitől március 16-án megvonták a feladatot, ráadásul az általa szervezett dandárt 21-én Toronynál szétverték. Ezt követően az erdélyi lengyel légiohoz került. A szabadságharc után emigrált Törökországba. Lásd bővebben Kovács, i. m. 2015, 739–740.

se mellett léptek át, akik tehát arra nézve esküt is tettek. Hiszen ezek, ha elhagyták volna azokat a zászlókat, amelyekre az új esküt letették, akkor váltak volna árulókká. Azt mindenki tudta, hogy az előbb említett módon a császári zászlók alá visszatérőket azonnal bebörtönözték.

Midőn a viszony Magyarország és az uralkodóház között a nyílt ellenségeskedésig fajult, megmaradtam a magyarok szolgálatában, mert számomra más megoldás nem adódott. Különben is fiatalságomnál és tapasztalatlanságomnál fogva hogyan tudtam volna mérlegelni a politikai eseményeket, én, ki előtt a magyar politikai kérdések teljesen idegenek voltak? Én tulajdonképpen a viszonyok áldozata vagyok, de ismételten kijelentem, hogy a szerbek ellen, akik a császárral szemben is lázadók voltak, valóban harcoltam, de a császáriak ellen csapatot nem vezényeltem. Minden lépésemet őszintén beismertem, viselt dolgaiban semmit nem találók, ami gonoszság vagy könnyelműség lenne. Egyéb előadnivalóm nincs.«

A vádlott a jegyzőkönyv felolvasása után kijelenti, hogy »Minden helyesen van fölvéve, semmi sincs, amit megmásítanék és nincs semmi hozzátennivalóm sem. Fürst von Woroniecki herceg s. k.«

Október 18-án a herceget a mellén viselt kis ezüstkereszt, illetőleg állítólagos »magyar rendjele« dolgában újból kihallgatták. Erre nézve alábbiakat vallotta:

„Arra vonatkozólag, hogy elfogatásomkor a mellemen Kosuth-rendjelet viseltem volna, kijelentem, hogy ez tévedés. Mellemen egy ezüst keresztet viseltem, melyet saját költségemen verettem a perlaszi csata emlékére. Ennek egyik oldalán ez volt a felírás: »Perlasz, 1848. szeptember 2.«, a másik oldalán ez volt: »1-ső magyar vadászzászlóalj.« Ezt a keresztet viselte minden vadász, aki a parancsnokságom alatt a perlaszi ütközetben részt vett. A Kosuth-rendjel háromszínű szalagra erősített babérkoszorú volt. Ezt nem kaptam meg. A fent említett perlaszi emlékkeresztnek meg kell lennie a császári ulánusok ama tisztjénél, aki azt mellemről levette. Egyéb előadnivalóm nincs. Fürst von Woroniecki herceg s. k.”

A Von Kempen császári királyi altábornagy parancsnoksága alatt álló katonai Legfelsőbb Rendőrfőkapitányság²⁹ pesti osztálya a pesti K. K. Katonai törvényszéknek szeptember 14-én küldötte meg a Woroniecki ellen, illetőleg a perlaszi vadászlegénysége ellen, a perlaszi rác templomból állítólag zsákmányolt templomi ezüst gyertyatartók ügyében emelt vádra vonatkozó nyomozás iratait. A nyomozás kiderítette, hogy a vád hamis. Jellemző a császári hatóságok nyomozásának letagadhatatlanul tárgyilagos eljárására, hogy a vád tarthatatlanságát a legkörültekintőbb eljárás során állapította meg, sőt a feljelentőt, Weller Ignác perlaszi cégérfestőmestert gyanúsította tolvajlással. A nyomozás jegyzőkönyve megjegyzi, hogy kizárt dolog az, hogy a Woroniecki-zászlóalj valamelyik honvédje nehéz és fárasztó menetelés közben olyan súlyos gyertyatartókat cipelhetett volna magával, mint amilyenek a perlaszi templomi gyertyatartók voltak.

A Woroniecki nagyszombati lakásán maradt holmik között lefoglalt leveleket a pesti K. K. Katonai törvényszéknek 1849. október 20-án küldötte meg a K. K. Hadsereg Rendőrségi Irányítása.³⁰ Ezek között volt Bem tábornoknak egy Kossuth Lajoshoz 1849. március 6-án, Segesvárról intézett levele, valamint Woronieckinek Kossuth Lajoshoz Rumból, 1848. október 15-én intézett levele, végül nagybátyjának, Józef Woroniecki hercegnek Rapaics honvéd őrnagyhoz Máramaros-szigetről 1849. február 9-én intézett levele. Ezeket a Rendőrségi Irányítás németre fordíttatta le és megküldte a pesti K. K. Katonai törvényszéknek, mely aznap végeztette ki a szerencsétlen fiatalembert, melyen ez a három levél a Katonai törvényszéknek érkezett.

A három levél a Magyarországon küzdő Lengyel Légiónak megszerzésére vonatkozólag tartalmaz érdekes és ismeretlen adatokat.

²⁹ Az eredetiben: Oberstes Polizeipräsidium.

³⁰ Az eredetiben: Armee Polizei Direction.

Woroniecki 1848. október 15-én a rumi várból tesz jelentést Kossuth Lajosnak, akit mint a Honvédelmi Bizottmány fejét „elnök” néven nevez. Kossuth csak 1849. április 14-e, azaz a debreceni trónfosztó nyilatkozat után lett „kormányzó elnök”. Elmondja, hogyan igyekezett a délvidéki rác mozgalmak idején a temesvári császári helyőrséghez, illetőleg a temesvári várhoz tartozó, galíciai és sziléziai lengyelekből sorozott császári ulánuslegénységet a magyarokhoz való átpártolásra rábírní. A hercegnek ez a titkos megbízatása már a Lengyel Légiónk toborzásának előkészületeit mutatja. A Légiónkban tehát a császári ulánusezredekéből és sorgyalogezredekéből átszökött lengyelek és a Galíciából ájtött és itt a Légiónkba betoborzottak, valamint a későbbi harcok során az ausztriai császári és az orosz cári hadseregből átszökött vagy foglyul esett lengyelek, valamint a magyar földön már 1848 előtt itt élő lengyelek szerepeltek.

A levél ezt írja:

„Rum, 1848. október 15. vasárnap. Elnök úr! Folyó hó 14-én kelt magas parancsát elkésve kaptam meg, amennyiben én már Temesvárott voltam és előkészületeimet már megtettem. Ott volt ugyanis egy ulánus század és 13-án egy újabb császári ulánus osztály érkezett oda Aradról. Én álruhában elmentem velük a Gyár város egyik pálinkamérésébe és igyekeztem az emberekre rábeszéléssel hatni. Ez részben sikerült is, mert az emberek kijelentették, hogy többé nem bíznak tisztjeikben. Az ulánusok tisztjei azonban valahogyan észrevették és felelősségre akartak vonni. Én nekik akkor ezt mondtam: »Uraim, nekem beszélgetésre nincs időm, nekem fontosabb dolgom van!« Mire felültem egy szekérre és elutaztam. A tisztok ámulva néztek utánam az ablakból.

A várban nagyon gyalázatosak a viszonyok. A polgárság teljesen le van fegyverezve, nemcsak a várban magában, de a külvárosokban is. A vár teljesen be van zárva. Senkit nem engednek ki. A polgároknak még hegyes konyhakést sem szabad tartaniuk, mert ezt is tiltja a császári Statárium.

Vukovics Sebő³¹ királyi biztos az Elnök úr által a várparancsnokságok számára kiadott rendeleteknek ellenszegült, majd megszökött. Leiningen ezredes³² úr mondotta, nagy kár, hogy Vukovicsot nem lehetett felakasztani, mert ez mindenütt hangoztatta, hogy nem ismeri el Kossuthot Magyarország elnökének, mivel ő csak a császárt ismeri el.

A temesvári tisztikar érzelmei nagyon magyarelleneseek. A tisztek nagyjából rácok, a Kamarilla hívei, valamennyien „Pecsovicsok”.³³ Mindenkit rablónak neveznek, aki a magyarokhoz húz. Jellasicsot a „hon megmentőjének” tartják. Ha valaki Jellasicsról rosszat mond a várban, azt rögtön lecsukják.

Bocsánatot kérek, hogy ilyen papírszeletre írok, de Mankovich minden pillanatban sürget, hogy azonnal szökjünk meg a várból. Az emléket, amit Buli Pasa Perlaszról küldött az ottani csata emlékére, Mankovich a múltkor siettében itt felejtette, most küldöm.

A rácok tegnap kétezer emberrel és hét ágyúval átkeltek a Tiszán és Törökbecsét az ottani lakosokkal karöltve megtámadták, de Csuha alezredes úr és Rohonczy őrnagy úr egy nemzetőrzászlóaljjal és két csajkáságyúval a támadást visszaverték. Az elenség 150 halott visszahagyásával Nagykikindára vonult vissza, ahol őket az eleméri nemzetőrség körülsáncolta. Nem tudjuk, mi történt ezután. Legmélyebb tisztelettel Woroniecki őrnagy.”

A második lefoglalt levelet Mieczysław Woroniecki herceg nagybátyja, Józef Woroniecki herceg 1849. február 9-én Máramaros-szigetről írja Rapaics honvéd őrnagyhoz. Ebben szintén a Légio szervezéséről van szó, az idősebb Woroniecki is a császári hadse-

³¹ Vukovics Sebő (1811–1872) a Szemere-kormány igazságügyminisztere.

³² Leiningen-Westerburg Károly (1819–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike.

³³ A korszakban gúnyos jelző volt azokra, akik a Habsburgok feltétlen hívei voltak.

regből foglyul ejtett lengyelekből toboroz zászlóaljat. A levél szövege ez:

„Máramarossziget, 1849. február hó 9. Rapaics őrnagy úrnak, Debrecenbe. A nekem megküldött iratra, amelyet Mieczysław Woroniecki őrnagy 1849. január 31-én távollétemben az ország Elnök urához küldött, jelentem a következőket: Nevezett őrnagy itt nem toborzott embereket és nem is nevezett ki tiszteket, mivel erre felhatalmazása nem volt. Említett őrnagy urat az Elnök úr múlt év december 26-án küldötte hozzám és ő folyó hó 6-án tudtom nélkül innen eltávozott, vele ment 26 lengyel, valamint az itteni vár-fogságban volt 60 lengyel fogoly. [Antoni] Piotrowski ezredes úr adott nekik fegyvert és Besztercére mentek. Jelentenem kell még, hogy a hozzám beosztott Zombori János hadnagy szintén elment Mieczysław Woronieckivel. Egyben jelentem, hogy az én létszámom 220 csaknem teljesen felfegyverzett ember, tehát mint ahogy Kossuth elnök úrnak megígértem, 14 nap múlva teljesen készen útba indulhatok innen. Az Elnök úr folyó hó 27-én kelt 6964. számú utasítása alapján következő kinevezéseket eszközöltem: Mandits Pál főhadnagyt (aki 12 évig szolgált a Don Migueléknél³⁴) századossá és századparancsnokká, Karlovszky Sándort 1849. január 1-ével hadnaggyá és segédtisztté és Guttmann Józsefet hadnaggyá. A mai napig ezekkel a tisztekkel rendelkezem. További kinevezéseket nem tudok eszközölni, itt nincsenek erre alkalmas egyének. Kérem e tekintetben az Elnök úr segítségét. Fölkérem Önt, mint hazája hű fiát, hogy minderről értesítse az Elnök urat, tudassa az én tevékenységemről, mivel nem szeretném, ha más hanyagsága folytán elveszteném az Elnök úr bizalmát, mellyel engem megajándékozott. Woroniecki József herceg, alezredes.”

A levél bizonyítja, hogy a Légióba való toborzás a kelet-galíciai és bukovinai határszélben, Ungvár, Munkács és Máramaros-sziget vonalán is folyt.

³⁴ A Don Miguel 39. császári és királyi gyalogezred (1756–1918) részt vett a Habsburg Birodalom, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia összes háborújában.

A harmadik levelet József Bem tábornok 1849. március 6-án írja Kossuth Lajosnak az erdélyi honvédhadsereg főhadiszállásáról, Segesvárról. Ebben is a Lengyel Légió toborzásáról van szó. A levélből kitűnik, hogy az ausztriai lengyel foglyokból a magyar kormány könnyű gyalogvadász-zászlóaljkat alakít. A három levélből kitűnik, hogy Mieczysław Woroniecki herceg tevékenyen részt vett a toborzásban. Bem tábornok maga is lengyel vadász-zászlóaljakkal dolgozik. Levele ezt mondja:

„Elnök Úr! Ha ön a Rembowski-féle lengyel vadászzászlóaljnak³⁵ valamely különleges feladatot nem szánt volna, úgy kérem önt, küldje őket ide, mivel én őket nemcsak jól föl tudnám használni, hanem hozzájuk beoszthatnám a lengyel foglyokat, akikkel különben nem tudok mit kezdeni. Woroniecki és Blusinski³⁶ urak közül előbbit Szamosújvárra, utóbbit Besztercére küldöttem, hogy ott Lengyel Légiókat alakítsanak, mert meg vagyok róla győződve, hogy ezeknek eredményét a galíciai tüntetések nagyban előmozdítanák. Segesvár, Főhadiszállás, 1849. március 6. Bem.” Itt a Bem által foglyul ejtett cári orosz alattvaló lengyelekről van szó, akik tehát szintén harcoltak az ausztriai és cári orosz hadak ellen.

A haditörvényszék tisztjei lelkiismeretesen dolgoztak. A vádlottban életét védekező embert láttak, védekezéseit komolyan vették, tehát átírtak Aradra: igaz-e, hogy Woroniecki csak alezredese volt a lengyel ulánusezrednek? Az erre vonatkozó átirat, mely október 4-én ment el Pestről Aradra, így szól:

³⁵ Henryk Ludwik Rembowski (született: 1815 vagy 1920) 1848. december 1-jén érkezett Párizsból Magyarországra egy felfegyverzett vadász-század élén. Tevékenységéről lásd Kovács, i. m. 2015, 575–577.

³⁶ Lehet, hogy elírás. Elképzelhető, hogy Teofil Bleszyńskiről van szó. Lásd Kovács, i. m. 2015, 105–106.

„A magas császári és királyi különleges Vizsgáló Bizottságnak. Aradon. Pest, 1849. október 4. A fenti haditörvényszéknél vizsgálati fogságban levő Woroniecki Mieczysław herceg tagadja, hogy a magyar fölkelésben az 1. ulánusezred parancsnoka lett volna, és azt állítja, hogy annak az ezrednek első ezredese Zarzycki volt és az vezényelte az ezredet, ő maga csak második ezredes volt, és mint ilyen, a magyar lovasság parancsnokához, Dessewffyhez volt mint parancsőrtsízt beosztva.³⁷ Mivel úgy Zarzycki, mint Dessewffy valószínűleg Aradon vannak fogságban, vagy pedig ha nem volnának ott, valószínűleg az elfogott fölkelők között lesznek többen, akik biztos fölvilágosítást tudnak adni arról, hogy Woroniecki Mieczysław herceg milyen minőségben szolgált a magyar fölkelést. Fölkérem tehát, hallgattassa ki főleg Zarzyckit és Dessewffyt, valamint a többi magyar lázadó vezért, és jegyzőkönyvüket küldje el ide. Kanzler százados hadbíró, Lanzendorf hadbíró, Michalowsky alezredes.

Erre a megkeresésre már válasz nem érkezett, legalábbis az iratok között nincs nyoma. Az átírat csakis október 6-a után érkezhetett Aradra, Dessewffy Arisztid pedig október 6-án már vértanúhalált halt.

Október 18-ra Kanzler százados-hadbíró, mint katonai vádló ügyész elkészítette a terjedelmes vádiratot, mely megállapította a „*Fahnenflucht*”, vagyis a császári zászló iránti hűtlenséget és a felségárulást és ezért kötél általi halált javasolt a herceg fejére. A vádirat teljes szövege ez:

³⁷ Az 1. ulánusezredet 1849. május–júniusban a Poniński-századból fejlesztették ki, de annak nem Zarzycki volt a parancsnoka. Zarzycki csupán az erdélyi lengyel légio lovasságának megszervezésére utasíthatta volna Woronieckit. Arról lehetett szó, hogy Poniński helyét kellett volna elfoglalnia az 1. lengyel dzsidaézred élén. Ehelyett azonban Dessewffy tábornoknak, a Szeged térségében összpontosított főserég lovassági parancsnoknak a hadsegéde lett. Lásd Kovács, i. m. 2015, 743.

„Vádirat. Herceg Mieczysław Woroniecki Skurowán, a jarosławi kerületben Galíciában született, 24 éves katolikus, nőtlen. 1841-ben mint hadapród lépett be a cs. kir. 3. tábori tüzérezredbe. 1842-ben az olmützi cs. kir. hadapródszázadba, majd a cs. k. Albrechtsorgyalopezredbe osztatott be. Az iskola elvégzése után 1847-ben a Báró Haynau-sorgyalopezredbe lépett át. Néhány hónap múlva onnan kilépett, majd mint hadapród néhány hónapra visszatért a Don Miguel-gyalopezredbe. Ezután alhadnagy lett a cs. k. János főherceg dragonyosezredben. Midőn 1848-ban az első honvédszászlóalj felállítatott, a magyar Hadügyminisztérium által az 1. honvédszászlóaljhoz őrnaggyá neveztetett ki ő császári királyi Fensége István főherceg Nádor és királyi Helytartó által, később a 26. honvédszászlóalj alezredesévé neveztetett ki, majd a magyar ulánusezred második ezredese lett. A lázadók hadserege kötelékében folyó év augusztus 5-ig szolgált, mikor is a szegedi csatában a cs. k. csapatok fogságába esett, honnan Pestre hozták.

A magas Kerületi Parancsnokság rendeletére megejtett vizsgálat alapján vádlott terhére a következők állapítottak meg:

Miután vádlott az I. honvédgyalopezred őrnaggyá kinevezetett, Szabadkáról (ahol a császári János-dragonosok állomásoztak) múlt év júliusában Pestre jött és a magyar hadügyminisztérium meghagyásából egy önkéntes vadászszászlóalj toborzását kezdte meg. Ez a vadászszászlóalj vádlott nevét viselte és 250 emberből állott. Miután e zászlóalj parancsnokává előléptetett, zászlóalját Dél-Magyarországra vezette a szerbek ellen, ahol is néhány ütközetben részt vett. Múlt év október 15-én vádlott még Dél-Magyarországon volt, amit az is bizonyít, hogy e napon Kumánd községnek írásbeli parancsot küldött, hogy a község egy ökröt szolgáltatson ki a Woroniecki-zászlóaljnak.

Október vagy november elején a vadászszászlóalj feloszlott és vádlott Pestre ment. Ebben az időben vádlottat a 26. honvédszászlóalj alezredesének nevezték ki, ezredéhez azonban nem vonult be, hanem Nádosy ezredes egy felterjesztésével Pestről Pozsonyba ment Görgeyhez. Görgey egy másik parancsával Nagyszombatba küldetett Guyonhoz. Guyont útban találta Pozsony felé. Vádlott ezután Nagyszombatban volt december közepéig, ahol egy női is

meretsége is volt. Nem lehet tudni, mit csinált a vádlott Nagyszombatban. Innen állítólag parancs nélkül Erdélybe ment, Kolozsvárra. Itt állítólag visszautasította a báró Kemény Farkas által neki felajánlott parancsnokságot a Sándor-gyalogezred fölött. Állítólag júniusig nem teljesített parancsnoki tiszte, majd az I. magyar ulánusezred másodezredese lett. De ennél az ezrednél nem teljesített szolgálatot, mert Dessewffy tábornok törzskarában szolgált mint parancsőrtiszt folyó év augusztus hó 5-ig, amely napon Szegednél a császári ulánusok Mayer nevű századosa őt hadifogságba ejtette. Elfogása következőleg történt: midőn a császári csapatok Szeged sáncait támadták, vádlott gondtalanul, egészen egyedül a császári csapatok jobbszárnyán levő és a harcba még nem keveredett lovasság felé lovagolt. A csapatokhoz 300-400 lépésre közeledett és csak akkor vette észre, mikor Kallert őrnagy, Mayer kapitány, br. Simbschen kapitány és mások utána vetették magukat. Vádlott ekkor teljes vágatában menekülni igyekezett. Lova azonban megbokrosodott és ágaskodni kezdett, hiába próbálta kivont kardjával tovakergetni, a ló nem mozdult. Az üldözők csakhamar elérték és Kallert őrnagy rásütötte pisztolyait, de a fegyver nem találta el. Ekkor hirtelen jobbra fordult, amikor szemben találta magát Mayer kapitánnyal. Az üldözők elérték és így nem maradt más hátra, mint megadnia magát. Elfogatása alkalmával azt mondta, hogy egy magyar ulánusezred ezredese. Nagyon jól volt öltözködve és a mellét egy Kossuth-érdemrend díszítette. Innét a főhadiszállásra, majd a vizsgálat megejtésére ide szállíttatott. A jelen bűncselekmény, amelyet a vádlott elkövetett „felségárulás” a Mária Terézia császárné által kiadott Büntetőtörvénykönyv 61. fejezete szerint, továbbá az október 3. és október 16-án kelt mani-

fesztrumok,³⁸ valamint ő Főmagassága herceg Windisch-Grätz császári-királyi tábornagy úrnak Schönbrunnban, 1848. november 12-én,³⁹ báró Haynau császári táborszernagy, hadseregpáncsnok úrnak Győrött, július hó 1-jén kelt magas rendeletei szerint.⁴⁰

Vádlott saját beismerése szerint múlt év júliusáig a János főherceg nevét viselő 2. dragonyosezred alhadnagya volt. Ez kitűnik az Osztrák Császárság 1848. évi Tiszti Sematizmusának 306. oldaláról. Vádlott a lázadó magyarok soraiban szolgált és a szegedi csatában augusztus 5-én ezredesi egyenruhában esett fogságba. Ezt maga is beismeri, és ezt bizonyítja báró Simbschen kapitány jegyzőkönyvi kihallgatása, sőt a napilapok is. Így tehát a felségárulás ténye a katonai Büntetőtörvénykönyv 26. fejezete szerint teljesen be van bizonyítva.

Vádlott, mint már említettett

- beismeri, hogy 1848 júliusáig a császári János-dragonysoknál szolgált;

³⁸ Az 1848. október 3-i királyi manifesztumról van szó, amely feloszlatta a magyar országgyűlést, törvénytelennek minősítette Kossuth és társai ténykedését, az országot a haditörvények alá helyezte és Jellasicsot nevezte ki teljhatalmú királyi biztossá. Ettől kezdve „minden olyan katona, aki a magyar hadseregben szolgált, a fegyveres lázadás bűnébe esett”. A magyar katonák azonban nem engedelmeskedtek a bánnak, hanem az Országos Honvédelmi Bizottmány páncsait követték. Ráadásul október 16-án egy újabb rendeletben az uralkodó valamennyi haderő fővezérévé Alfred zu Windisch-Grätz tábornokot nevezte ki, aki másnap felszólította a magyar seregekben szolgáló cs. k. tiszteket, hogy alakulataikkal együtt térjenek vissza a cs. k. hadseregbe, különben a legsúlyosabb büntetésre számíthatnak: Lásd Hermann Róbert: *Megtorlás az 1849–49-es forradalom és szabadságharc után*. Budapest, Útmutató Kiadó, 1999, 15–16.

³⁹ Windisch-Grätz újra visszatérésre szólította fel a magyar hadseregben szolgáló tiszteket. Lásd *uo*.

⁴⁰ E kiáltványban rögzítette Haynau a megtorlás elveit, amelyet a minisztertanács korábban már jóváhagyott: „eszerint a Magyarországon 1848. október 18. után a magyar pártütéssel összeköttetésben elkövetett minden büntettek és vétségek a haditörvények alá esnek”. Lásd *uo*.

- beismeri, hogy miután az 1. honvédszászlóaljban őrnaggyá léptették elő, a magyar hadügyminiszter meghagyásából egy magyar vadászszászlóalj toborzását eszközölte, és hogy Dél-Magyarországon volt föltétlenül múlt év október 15-ig, vagyis az október 3-án kelt legfelsőbb Manifesztum kihirdetése után is;
- beismeri, hogy a déli hadszíntérről Pestre visszatérve ott tudomására jutott ő Főméltósága, herceg Windisch-Grätznek, mint császári tábornagynak Móga altábornagyhoz⁴¹ és az összes Magyarország területén tartózkodó császári tábornokoknak, törzs- és főtiszteknek a császári hadseregbe való visszatérést elrendelő múlt év november hó 12-én kelt magas parancsa, ennek ellenére elfogadta a magyar Hadügyminisztérium által a 26. honvédszászlóalj állományába való alezredesi kinevezését;
- végül beismeri azt is, hogy a debreceni magyar Országgyűlés f. év április 14-én meghozott trónfosztó határozatáról tudomása volt, mikor az 1. magyar ulánusezred másodezredesévé történt előléptetését elfogadta és a lázadó hadseregben szolgált f. évi augusztus 5-én történt elfogatásáig.

A felségárulás ténye tehát a vádlott saját beismerésével a Katonai Büntetőtörvénykönyv 32. fejezete szerint megállapítást nyert.

Nem lehet enyhítő körülmény gyanánt javára fölhozni azt, hogy talán a büntetéstől való félelem tartotta vissza, hogy nem tért vissza a császári zászlókhoz, azt sem, hogy a magas állás, melyet a lázadó hadseregben elfoglalt, csábította volna, mert erre nem hivatkozik, sőt, ha hivatkozna is erre, ez sem lenne enyhítő körülmény, annyival kevésbé, mert a tényálladékból tisztán kivehető a szándék a császári zászlóval szemben. A fent felsorolt büntető rendelkezések tehát jelen esetben teljes mérvben alkalmazandók.

Súlyosbító körülmény, hogy azáltal, hogy a lázadó hadseregbe lépett, esküszegő lett a császári zászlókkal szemben.

Enyhítő körülmények: a) hogy fiatal, b) hogy magas származása ellenére, úgy látszik, nem részesült megfelelő nevelésben, c) hogy nem lehetett teljesen megállapítani, milyen mérvben vett

⁴¹ Móga János (1784–1861) az 1849–1849-es magyar szabadságharcban a magyar hadsereg fővezére.

részt a lázadásban, végül d) hogy nem állapítható meg pontosan az, hogy az utolsó időben vezetett-e csapatot a császári csapatokkal szemben?

A felségárulás büntetése kötél általi halál. Miután a bírónak nincs megengedve, hogy egy ily súlyos bűnesetben eltérjen a büntetés mérvétől, figyelmen kívül kell hagynia az enyhítő körülményeket, tehát annak kimondását kérem, hogy:

a vádlott bűnös a felségárulás büntetében és ezért rangjának elvesztése és minden bárhol található vagyonának elkobzása mellett kötél általi halállal büntetessék. Pest, 1849. október 18. Kanzler százados hadbíró.”

Aznap következett az ítélet, melynél ősi szokás szerint két közlegény, két őrvezető két káplár, két őrmester, két hadnagy, két százados, a hadbíró és egy elnöklő őrnagy szavazott, ami összesen tizennégy szavazatot jelentett. Az ítélet szövege ez:

„1849. Kriegsgericht. 1/252. Cs. kir. haditörvényszék Pest. Pest 1849. október hó 18. Haditörvényszéki jegyzőkönyv, fölvétele a magas Cs. Kir. Katonai Kerületi Parancsnokság rendelkezése alapján a felségárulással vádolt és fogságban lévő herceg Woroniecki Mieczysław előbb cs. k. alhadnagy, majd a fölkelők ezredesével.

Miután vádlott herceg Woroniecki Mieczysław az e célból összegyűlt Haditörvényszék elé vezettetett, megkérdezettvé kijelentette, hogy az ülnökök és bírák személye ellen nincs kifogása és ezek vádlott jelenlétében a bírói esküt letették, majd vádlott megkérdezettett: 1. Emlékszik-e vallomására és azt megerősíti-e? – Vallomásomra emlékszem és nincs hozzáadnivalóm. – 2. Fölolvasás után végül megkérdezettett, van-e még valami lényeges előadnivalója? – Egyéb előadnivalóm nincs.

Vádlottat ezután elvezették s a vádiratot a fontosabb ügyiratokkal egyetemben fölolvasták. Majd kezdetét vette a szolgáltatási szabályzatok [...] ⁴² szerinti szavazás. A közlegények szavaznak:

Vádlott felségárulás miatt rangjainak elvesztése és minden bárhol található vagyonának fölkelés által okozott károk megtérítésére való elkobzása mellett kötél általi halálra ítéltetik.

[...] ⁴³

A szavazás tehát egyhangú volt. A nyolc legénységi személy közül kettő írástudatlan, nevük mellett ott a kereszt, nevüket tehát más írta alá helyettük. Tizennégy szavazó között hat volt neve szerint lengyel és egy magyar, a Szepesszentandrason birtokos Sváby Lőrinc, szolgálatba behívott nyugalmazott kapitány.

Mieczysław Woroniecki halálos ítélete,
1849. október 18.
(FSZEK, Budapest Gyűjtemény)
a következő három oldalon

⁴² Utólag egy olvashatatlan szó betoldva.

⁴³ A dokumentumon olvasható az összes aláírás. Lásd az ítéletről készült fényképen.

1849

259

252

K. k. Kriegsgericht zu

Pest

Actum

Pest

den

18. October

1849

Kriegsrechts-Protocoll,

aufgenommen über Auftrag des k. k. Militär-District-Commando's, in der Untersuchung des wegen

Syfonaradus Knysfchewicz *Mieczlaw* *Jun. von Wornisch,*
früheren k. k. Militär-Leutnants und kaiserlichen Kabinetsrathes,
an.

Nachdem Inquisit *Mieczlaw Jun. Wornisch* vor das versammelte Kriegsgerichte gestellt —
 auf Befragen erklärte, daß er gegen keinen der Zeugen und Richter etwas einzubringen habe, wurde in seiner
 Gegenwart der Richterabtheilung abgelegt, und er dann befragt:

1. Ob er sich seiner Aussage zu erinnern wisse, und dieselbe
 bestätige?

*1. Ja, mich auf meine Aussage zu erinnern
 kann und bestätige dieselbe.*

Nach bestätigter Vorlesung derselben wurde er schließlich noch befragt:

2. Ob er noch etwas Erhebliches vorzubringen habe?

2. Ja, falls nichts mehr anzubringen.

informativen
Wegen des Abbruchs des Zeugens und des Vorwurfs (mit der unvollständigen
Abhandlung ausgeführt wird) habe ich die Abfertigung meiner Vor-
schrift des k. k. Kriegsgerichts gestrichelt, wie folgt:

des Generals / Herrn:

Personen /

Zeuge soll wegen Missethat am 18. September 1849 die folgende
von mir Charge und dem Befehl mirer persönlich zu mirer
beständigen Verfügung als solches für die Zeit der Abfertigung
infolge dieser und der Zeit der Abfertigung der Charge befragt
werden.

Dielenmüller

X Althaus
General

von seiner Charge und dem Befehl seines Vorgesetzten so wie
seiner Befehlshaber Befehl als folgt für den Fall der Abreise
von seinem Posten und dem Fall der Abreise von seinem

Georg Teller

Georg Teller

Georg Teller

Der Herr Hauptmann

Georg Teller soll wegen ~~Abreise~~ - Befehlshaber so wie
von seiner Charge und dem Befehl seines Vorgesetzten so wie
seiner Befehlshaber Befehl als folgt für den Fall der Abreise
von seinem Posten und dem Fall der Abreise von seinem

Georg Teller

Georg Teller

Der Herr Major

Georg Teller soll wegen ~~Abreise~~ - Befehlshaber so wie
von seiner Charge und dem Befehl seines Vorgesetzten so wie
seiner Befehlshaber Befehl als folgt für den Fall der Abreise
von seinem Posten und dem Fall der Abreise von seinem

Der Herr Major

Der Herr Major

Georg Teller soll wegen ~~Abreise~~ - Befehlshaber so wie
von seiner Charge und dem Befehl seines Vorgesetzten so wie
seiner Befehlshaber Befehl als folgt für den Fall der Abreise
von seinem Posten und dem Fall der Abreise von seinem

Georg Teller

Az egész hadbírószági szavazás az eredeti jegyzőkönyv tanúsága szerint szemenszedett, gonosz, de halálos komédia volt, mert a „bűnrészesség a felségárulásban” (Mitschuld an Hochverrath) kifejezésből a „bűnrészesség” (Mitschuld) szó idegen kézzel, tollal és tintával ki van húzva. A szavazók ítéletét, mely tehát csak enyhébb büntetés alá eső „bűnrészességet” állapított meg, utólag meghamisították!

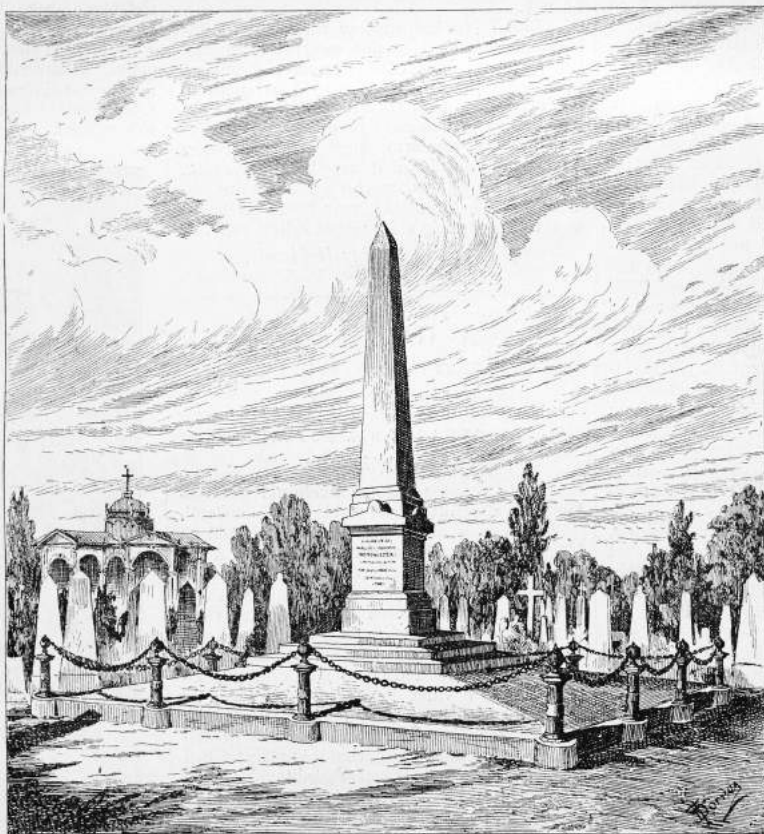
A „kötél általi halálra” (zum Tode durch den Strang) szavak mind a nyolc aláíráscsoport fölött idegen kézzel, tintával, tollal utólag íratlak be, tehát nem a szavazók szavazata, hanem parancs döntötte el a halálos ítéletet. A szavazók által adott minősítést meghamisították, viszont a büntetés nemét nem a szavazók állapították meg, csak a nevüket írták bele a jegyzőkönyvbe. Ezért halt meg a magyar szabadságért a császári-királyi bitón Woroniecki és a több mint négyszáz többi vértanú.

A kivégzés jegyzőkönyve hiányzik az iratok közül. A kivégzés után a császári kincstár átíratot intézett a galíciai statthalterei-hoz,⁴⁴ hogy a kivégzett herceg anyja a bochniai kapitányságban él, ha a hercegnek ott van valami vagyona, úgy azt kobozzák el.

Woroniecki holtteste a józsefvárosi temetőben talált ideiglenes pihenőt. A sírhelyet ismeretlen hazafiak oltalmazták és védték éveken át. A *Magyarország és a Nagyvilág* 1870. évi 44. számában olvassuk, hogy utóbb Hóry Béla joghallgató 1868-ban Morelli Titusz lengyel menekülttől megtudta, hol fekszik a holttest. Rögtön felmerült egy emlék felállításának gondolata. A pesti lapok: a *Hon* és a *Századunk* támogatták az ötletet. A bizottság első elnöke Markovics Sándor volt, 1870-ben Balogh Andor ügyvéd lett utóda. 724 forintot szedtek össze és a sírkő, Halasi szobrász terve el is készült. A *Vasárnapi Újság* 1880. évi 44. száma közli a síremlék képét a Kerepesi úti temetőből.⁴⁵

⁴⁴ Értsd: helytartóhoz.

⁴⁵ *Vasárnapi Újság*, 1880. október 31.

WORONIECKZY HERCEG SIREMLÉKE A KEREPESEI-UTI TEMETŐBEN.

Vasárnapi Újság, 1880. október 31.

A lap felsorolja a tevékenykedő magyar hazafiak neveit is: Rudy Nándor, Szeles Dénes, Fridrich József, Ács Károly, Spolarich Lajos, Vajda Ferenc, Halász Orbán, Beniczky Árpád, Széfer Ferenc és Pethő Gyula.

Luchs Rezső építész tervezte végül is meg a síremléket és Jablonszky Vince kivitelezte, 1877-ben, halottak napján leplezték le.

1927. október 20-án – mint ezt az egész akkori magyar sajtó méltatta – a Magyar–Lengyel Egyesület nagyszabású ünnepélyt rendezett. Ötvenéves évfordulója volt akkor a síremlék felállításának. A kőbányai lengyel templomban tartott mise után báró Nyáry

Albert, Miklósi Ferdinánd Leó, Niedziewulski államtitkár és Vépi Lajosné képviselték az egyesületet a temetőben. Ott voltak: a honvédelmi miniszter képviselői, Festetics Pál gróf cserkészőparancsnok, Zseny József, a Rákóczi Ferenc Társaság, elnöke, Balás báró nyugalmazott tábornok, a Magyar Bem Bizottság elnöke, Pakots József országgyűlési képviselő, aki beszédet is mondott. Megkoszorúzták a síremléket: a honvédelmi minisztérium kiküldöttei, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a Magyar Nemzeti Szövetség és a Magyar–Lengyel Egyesület hölgybizottsága és faiskolai csoportja. Az ünnepség végén a varsói egyetemi ifjúság üdvözlő sürgönye érkezett meg, melyet dr. Bartel János olvasott fel. Végül elhangzott a lengyel himnusz. A megkoszorúzás ünnepét azóta is minden esztendőben megtartják a Kerepesi temetőben levő sírnál.

1929. augusztus 5-én a szabadságharc nyolcvanadik évfordulóján helyezte el a Magyar Hadimúzeum a szőregi községhezán a csata magyar, lengyel és olasz hősei emlékét megörökítő márványtáblát. A Magyar–Lengyel Egyesület nevében Miklósi Ferdinánd Leó, a Hadimúzeum részéről Turányi Géza századik és e sorok írója, mint a Múzeum akkori adjunktusa jelent meg és olasz beszédet tartott a szabadságharcban részt vett olaszok utódai nevében, ugyanakkor megemlékezett Woroniecki vértanú emlékééről is.

A mindörökké szent emlékü magyar szabadságharc minden magyar szívébe zárt lengyel emlékei sorában egy újkori emlékmű is megörökíti a magyar függetlenségi szabadságeszme lengyel vértanújának emlékét.

Ez Palóczi Edgár történetíró, a Magyar Mickiewicz Társaság főtitkára kezdeményezésére valósult meg. Egyszerű emléktábla a földművelési minisztérium falán, a Báthory utca sarkán, vagyis az 1899-ben lebontott gyászos emlékü Újépület északnyugati sarkán, az egykori Fa tér közelében⁴⁶. Az emléktáblán ott van a herceg domború képe. Alatta ez a felírás magyarul és lengyelül:

„Woroniecki Mieczyslaw herceg az 1848–49. évi szabadságharc lengyel lovas légiónak hős ezredese az itt elterült régi Fa téren

halt vértanuhalált 1849. október 20-án 23 éves korában a magyar szabadságért és az ezeréves magyar–lengyel barátságért. Magyar–Lengyel Egyesület.”

Mieczysław Woroniecki emléktáblája,
Budapest, Báthory u. 2.
(Mitrovits Miklós felvétele, 2018)

[illegible]

NYÁRY ALBERT

Lengyel vonatkozások a magyar költészetben

[illegible]

Lengyelország sorsa a magyar nemzetet állandóan foglalkoztatta, mióta hazát foglalt magának Európában. És a csodás bensőségteljes jó szomszédságot csak ritkán zavarta meg a politika egoizmusa. A két nemzet azonban ilyenkor is testvérnek tartotta egymást.

A költészet mindenkor tükre nemcsak a költészet lelki énjének, hanem az egyes korok erkölcsi felfogásának, nagy, általános, világ-irányító eszméknek vagy a speciális nemzeti érzéseknek, vágyaknak. Vallásos énekeket szülnek egyes korok, szerelmi líra zeng más századokban. A szabadság szellőjének fúvása megint más hangoikat fakaszt Európa-szerte s elfojtott zokogás hallatszik a despotizmus alatt.

Magyarország lelki életét és történetét szintén nyomon kísérhetjük költészetének lapjait lapozgatva. A kereszténység első századaiból vallásos énekek maradtak fenn, a török elleni harcok vitézi dalokat termelnek, zokog a kurucok tárogatója s színtelen, fakó az elnemzetietlenedés korának sivár költészete. Gyors művelődésünknek éppen úgy megvannak a nagy költői, mint a néphez való visszatérésnek.

De ezeréves költészetünkbe folyton bele-belecsendül egy harmonikus akkord, vígba, szomorúba egyaránt: a lengyel nemzet iránti szeretetünk.

Nem akarjuk nyomon kísérni a legrégibb időktől kezdve a gyermekdalokon, Balassa-énekeken, kuruc nótákon keresztül ezt a felcsendülő akkordot, csak a legutóbbi évszázad magyar történetéből keressük ki azokat a verseket, amelyek a lengyel rokonszenvedés szülöttei.

Zichy Antal

1772-ben történt Lengyelország felosztása. Matejko¹ hatalmas képén örökíti meg azt a jelenetet, amikor a lengyel országgyűlés jóváhagyta a felosztást s csak egy követ nem akarja aláírni a gyászos okmányt. Ez az egy a földön hever, botok emelkednek reá,

¹ Jan Matejko (1838–1893) az egyik legnagyobb lengyel festő, a lengyel történelem meghatározó pillanatait és személyeit örökítette meg a vásznon.

ruhája megégett. A király unottan nézi óráját, s a galérián fecsegve játszanak az asszonyok.² Zichy Antal 1880-ban a festménytől elragadtatva hosszabb verset írt *Matejko festménye előtt* címmel, amelyet jóslattal végzett be: – „Közeleg az óra, de még nincsen itt.”

Csengey Gusztáv

Az első felosztást 1793-ban követte a második, amelyet a „néma országgyűlés” szentesített. Ezen már csak egy áruló akadt, aki elfogadta a felosztást s ennek az egynek szavát fogadták el törvényül. Lengyelország bukását az országgyűlésnek ez a méltóságteljes magatartása éppen úgy nem tudta már megakasztani, mint a Kościuszko vezette szabadságharc, amelyet Szuworov vérbe fojtott!³ Magánál Praga⁴ ostrománál 20 000 lengyel esett el. Maciejowice mellett sebesülten fordult le lováról a vezér is, s orosz fogságba került.⁵ Ezt az időt énekelte meg Csengey Gusztáv *A fogoly lengyel* című általánosan ismert balladájában. A verset ma is lelkesedve szavalják a középiskolás ifjak. A cár megszágyonul saját lelketlensége miatt, hogy a csatavesztés évfordulójakor akarja magát felköszöntetni az elbukott vezérrel s odanyújtja jobbát békülésre: „Menj, szabad vagy, Európa legnagyobb vitéze!” I. Pál csakugyan csikarhatott ki Kościuszkótól a szabadon bocsátás fejében vala-

² Matejko 1866-ban festett *Rejtan – Lengyelország bukása* című festményéről van szó, jelenleg Varsóban a Királyi Palotában látható. Lásd még: Petneki Áron: „*Oh az ecset nagy szónok!*” *Jan Matejko és a magyarok*. Budapest, Rézbong Kiadó, 2018.

³ Tadeusz Kościuszko (1746–1817) lengyel tábornok, az 1794-es nagy felkelés vezetője. Alekszandr Szuworov (1729–1800) orosz tábornok, a Kościuszko-féle felkelés leverője.

⁴ Varsó jobbparti része.

⁵ Maciejowice 80 km-re fekszik Varsótól. 1794. október 10-én itt zajlott le a döntő csata, amely a lengyel seregek vereségével végződött.

melyes ígéretet, mert a hőst hiába hívta harcba a cár ellen Napóleon császár, az nem mozdult ki többé magányából.⁶

Tompa Mihály, Kvassay Ede

1795-ben kitörölték Lengyelországot az államok sorából. De nem tudták megölni, s az elfojtott keserűség egyre gyűlt, míg csak új fölkelésben ki nem tört. 1830 végén néhány lengyel tiszthelyettes behatol Konstantin nagyherceg, a kormányzó palotájába, s erre a jelre néhány hét alatt talpra állt a halottnak hitt ország megint. Tompa Mihály az első forradalmi hírek hallatára tollat fogott s megírta *A szellő* című versét. A hűvös esti szél szárnyra kél a Kár-

⁶ A teljes vers: Beh világos a cár palotája! Zene harsog, vigalom van nála. Arany serleg... gyöngyöző bor benne, – Hajtogatja az oroszok Vitéz fejedelme. / „Hej, ez a nap győzedelem napja!” És első Pál a serleget kapja, – S az uraknak biztatás nem kellett... „Ez nap halt meg Lengyelország Maciejovic mellett.” / A jó urak rákiáltják: Éljen!... „Hozzatok be lengyel rabot nékem, Rég nem volt ily virágos a kedvem, – Ma, október tizedikén, Köszöntsön fel engem!” / Hallattára az elmés parancsnak, A jó urak kacajra fakadnak, A szemük is könnyezik beléje, Im, belép a fogoly lengyel A cár teremébe. / „Ide lengyel, lépj ide. Hadd halljam: Tudod-e még, ma micsoda nap van? Régen nem volt ily virágos kedvem; Ma, október tizedikén, Ma köszönts fel engem!” / Fogoly lengyel a parancsra készen Serleget vesz. Halotti csend lészen. S míg könnyei borába peregnek, Lángba borul sápadt arca A fogoly lengyelnek. / „Jól tudom, hogy micsoda nap van ma, Maciejovici csata napja: Akkor halt meg lengyelek hazája... Felköszöntlek e nagy napon Oroszoknak cárja. / Szép hazámat földaraboltátok – Küldje Isten e büntetést rátok! Minden orosz átokként viselje: Földönfutó légy népeddel Szolgák fejedelme!” / Elnémul a fogoly lengyel ajka És poharát fenéig felhajtja. Bősz dühében a cár arca kékül, És üvöltve száz orosz kard Száll ki hüvelyébül. / „Hm, köszönöm. Megfizetek érte. Hogyne, hogyne? Törjétek kerékbe! Ma különben úgyis nagy a kedvem. Mi a neved lengyel szolgál?! Hogy el ne feledjem.” / „Maciejovici csatatéren Én vezettem rohamra a népem, Sirat engem lengyelek hazája, Az én nevem Koszciuskó – Emlékszel-e rája?” / A hős névre megrendül a nagy cár, Arca piros, nem is haragos már. Az urak is szégyenlik a tréfát: Kigúnyolni egy nemzetnek Legnagyobb fájdalmát! / A cár arcán piroslik a szégyen, Szégyenülten a fogolyhoz mégyen, Odanyújtja jobbát békülésre: „Menj, szabad vagy, Európa Legnagyobb vitéze!”

pátokon át s csatára hívja a magyart is, mert „Régi szomszéd túl az ormokon, segítségre vár a hős rokon”. S mikor a gyöngye szellő látja, hogy a magyar nem mozdul a hívásra, elkeseredve egymaga megy a csataterekre, hűteni a hős ifjak homlokát s fennen lengeti a zászlókat legalább. Néhány győztes csata után azonban elbukik a lengyel forradalom újra. Gyibics és Paszkevincs⁷ a legnagyobb kegyetlenséggel verték le a felkelő hadakat és Skrzynecki elvesztette a döntő ütközetet.⁸ Megint Tompa volt az, akinek gyöngéd lelke meghihletődött, midőn „Osztrolenka csonthalmos terén, elborult az éjjel feketén”. A *Temetésben* egy fájdalomban megőrült lengyel anya tettét írja le, aki a kebelén síró kisdédét a véres hantok alá temette, mert „szép az élet, de meghalni jó, míg nem lesz rab, vagy földönfutó”.⁹ Inkább élve temette el, semmint rab nőjön fel leigázott hazájában. Kvassay Ede ezer lengyel harcosnak a történetét énekelte meg, akik szent fogadást tettek Varsó mellett, hogy kézítésára kelnek csak az ellennel, hogy közelebb férközhessenek annak testéhez. Prágánál, Osztrolenkánál hullott a vérük, fogyott a számuk, amire vége lett Lengyelországnak, menekül *A negyedik varsói ezred* is. Poroszország felé vonul a kis csapat. Egy tompa „Állj, ki vagy?” hangzik feléje, mire megállnak mozdulatlanul. S egyik felel:

„Hagyd békén menni szét,
Varsó tízünkéből álló ezredét!”

⁷ Ivan Ivanovics Gyibics–Zabalkanszkij (1785–1831) orosz tábornok, Ostrolékanál a lengyel felkelők elleni orosz seregek parancsnoka; Ivan Fjodorovics Paszkevincs (1782–1856) orosz tábornagy, Gyibics halála után az 1848–49-es szabadságharc ellen beavatkozó orosz cári sereg főparancsnoka.

⁸ Jan Zygmunt Skrzynecki (1787–1860) lengyel tábornok, az 1830. novemberi felkelés főparancsnoka.

⁹ Lásd: *Tompa Mihály összes költeményei*. Teljes kiadás. Második kötet, Budapest, Méhner Vilmos kiadása, 1885, 329–331.

Péczely József, Vörösmarty Mihály, Bajza József, Eötvös József báró

Péczely József 1832-ben epigrammákban emlékezik meg a lezajlott szabadságharcról. A szerencsétlen fővezérről, aki a veszített csata után nem kell többé honfitársainak, Varsó megvételéről és a győzőről, akire átok száll vadságáért. 1833-ban Vörösmarty *A hontalanban* mesterileg festi a lengyel végtelen bánatát. Minden emberileg elképzelhető kín érte a bús bujdosót s mindent elvisel kemény szívvel. De a legborzasztóbb is osztályrészül jut a lengyel menekültnek:

„A nemzet, melyhez tartozám,
Kiirtva, s vérbe fúlt hazám
Többé föl nem virúl:
Engem millióknak veszte nyom,
Egy nép halálát hordozom
Keblemben ostorul.”

Az élő szobor egyik legismertebb költeménye Vörösmartynak. Ismeri mindenki, tudja mindegyikünk, hogy a mozdulatlanságra kárhoztatott szobor Lengyelország, amelyik nap-nap után átszenvedi a közeli idők minden borzalmait, s amelyik csak tanúságra tudja hívni az egész világot.

„Ember, világ, természet, nemzetek!
Ha van jog földön, égben irgalom,
Reám is kínaimra nézzetek!”

Ugyancsak Vörösmartytól való *Az elveszett ország* című vers, amely azért nem remél több jó napot, mert nem születhetnek boszszuálló fiak.¹⁰ A gyöngéd lelkű Bajza 1834-ben *Apotheosis*sal áldoz

¹⁰ A teljes vers: Arcom, ne kérdjétek, / Miért oly halovány: / Legbátrabb fiaim / Elestek a csatán. / A fennmaradtakat / Vad ínség kergeti: / Nincs kő, hová fejét / Csak egy is teheti. / Hő keblemen, hol ők / Lágyan fekütnének, / Most a kétségbesés / Kigyói fürdenek. / És látni nincs remény / Többé jó napomat: / Boszút ki állana, / Nem szülhetek fiat!

a lengyel hősöknek. Szintén általánosan ismert e szép költeménye, amelyben az elismerés, a kétségbeesés, a remény egyforma erővel csendül meg.

*„E porba hullott szép haza Fel fog születni még,
 Van bíró a felhők felett, Áll a villámos ég!”*

A Bajzával annyira rokonlelkű Eötvös Józsefnek néhány évvel később *A befagyott Visztulához* írt versét valószínűleg a jégpáncéllal fődött folyónak a látása szülte. A tavasz megolvastja a jégláncot a lengyel folyó testén, s a habok újra emelkedni kezdenek. Van még remény! A szabadság jön, ha zölden áll már a mező.¹¹

Petőfi Sándor, Szász Károly, Szabó Endre

Aztán egy évtizedig nem zendült lengyelekről dal a magyar lantokon. Nagy események következtek nálunk is be, készült és ki-tört a magyar szabadságharc. És eljött seregeinket vezetni „Osztrólenka véres csillaga”, Bem. Boldog ember! Neki Petőfi lehetett a dalnoka.

*„Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
 A szabadság régi bajnoka!”*

kiált fanatikus hittel Petőfi a *Bem a vezérünk*¹² című versében. Boldog költő! Nem érte meg, hogy bálványának tovább bolyongva kellett keresnie a szabadságot. 1880-ban Marosvásárhelyen le-leplezték a nagy lengyel szobrát. Ez alkalommal Szász Károly ódát szavalt el az ünnepélyen. Megjött „az igénytelen kis törpe lengyel”

¹¹ A teljes vers: Eljött a tél s rossz napjaid, Befagyta, szép folyó! Jégláncz szorítja testedet S fehér sírtakaró. / S kevélyen jár a gaz csoport Szent árjaid felett, Lábbal tiporva kínodat, Felvágva kebledet. / Te némán állsz, s már hirdetik Örök halálodat, Már zsarnokid színed felett Építik házukat. / De éjtszaka, ha némán áll Az elhagyott határ, Mozogni kezdenek hajbaid. Tavasz közelg-e már? / Közelg! Oh ébredj, nagy folyó! Emeld hullámidat, Im a mező már zölden áll, Törd széjjel lánczidat. / És zúgj tovább örömtelin, Győzelmed fényiben; Nincs több, ki mostan merne még Tiporni kebleden.

¹² A vers címe valójában: *Az erdélyi hadsereg.*

s a lengyel vezér és a magyar sereg az első nap megszerette egymást. Feltűzi Szeben tornyára a trikolórt, a piski hidat egy „Előre!” szavával megmenti, az ágyú mellől ostorával veri el az ellenséget s a golyó járta jobbját csak azért kötözteti be, hogy előret inthesen vele: „Tovább, magyar! Előre, székely!” A honvéd hallja és rohan. Szabó Endre csak *Csonka éneket* tudott írni a lengyel hősről. Maga köré gyűjt ifjat, vénet, hogy elmondja nekik: ki volt Bem? Szürke, jelentéktelen külsejű, akivel holmi cifra ordós ember szóba se állana; olyan generális, aki folyton azon panaszkodik, hogy alig tudja utolérni az ellenséget; aki maga helyett az ágyúit szeretne megszólaltatni.

*„De kezdem már, hogy ki volt ő!
Elmondom már, hogy mi volt hát?
Oroszláni vitézségét, sokra menő diadalmát...
Üljetek le körbe mellém:
Világ olyat még nem látott,
De hisz a többit tudjátok.”*

Pósa Lajos, Endrődy Sándor

Pósa Lajos lantjáról ezzel a refrénnel szólalt meg a nóta: „Ez az a Bem apó, térden imádjátok!” A „Bolond Istók” és a „Borsszem Jankó” szintén verssel áldoztak a hős emlékének. Endrődy Sándor pedig egy bájos legendát dolgozott fel *A lengyelországi harangok* című költeményében. Michelet írja le,¹³ hogy a harangok legendája Bem magyarországi vezérsége után keletkezett a vallásos, érzékeny lelkű lengyelek között. Szibériába vonuló szegény foglyok hallják hajnalhasadáskor, mikor

*„Virrad, s a hajnal első sugara Utolszor hull a földre ma...
A falvakból felzeng a messzehangzó Üde, ébresztő, hajnali harangszó.*

¹³ Michelet Gyula [Julet]: *Lengyel- és Oroszország. Kosciuszko legendája*. Ford. De Gerando Antonina. Budapest, 1878. 32. „Hiába erőlködnek, mondják nekik, Bem mindnyájotokat le fogja győzni. Él még és élni fog. A harangok ezer év óta hirdetik megjelenését. Hallják csak! Nem mondják-e folytonosan: „Bem! Bem! Bem!... Nevét hangoztatják és fogják hangoztatni mind örökké.”

*Halljátok ezt a hangot!
Azt kongja, bosszút állni visszajön Bem!”*

A szegény rabok reményei szívükben, hősként mennek tovább, ahonnet visszatérés nincs számukra soha, de a harang megszentelt harang, s azt ígéri nekik, hogy: „Bosszút állni visszajön Bem!”

Pap Gábor

A Rulikowski Kázmér vértanúságát¹⁴ Pap Gábor énekelte meg, amikor Nagyváradon 1870-ben a lengyel hős szobrát leplezték le. A Vozneszenszki-ezreddel jött ő is,¹⁵ a cár parancsára, hogy segítsen vérbe fojtani a magyar szabadságharcot. És titkon esküt tön is a többi lengyel bajtársakkal, hogy magyar zászló alá fog állani a legelső alkalommal. És esküjét megtartotta.

*„Átjött, mikor sírunk megásva volt,
A szent szabadság lelke hozta át...
Jól tudta azt a hős, hogy halni jön;
És jött. Volt benne lelki szent erő
Meghalni az ügyért, ha győzelmét
Már nem segíthetné elő.
Magyar kéztől jelölve hullt el ő,
Mint szent ügyünkért egyik áldozat.”*

A szabadsághős sírhalmát virággal szórták be Nagyvárad hölgyei, akiket az önkény korbácsa se tudott visszatartani a sírtól s évenként ma is kivonul a hölgyek serege a halál évfordulóján virággal hinteni be Rulikowskit.

¹⁴ Konrad Rulikowski (1825–1849) az 1848/49-es magyar szabadságharc lengyel mártírja. A magyar történelemben Kázmérként ismert kapitány, valójában zászlós volt. Rulikowski az orosz hadseregből állt át a magyarok oldalára, majd 1849 nyár végén Aradon visszatért. Paszkevicz külön kereste Rulikowskit, amikor megtalálták, hadbíró-ság elé állították és Nagyváradon agyonlőtték. Részletesebben Lásd: Kovács, i. m. 2014, 253–256.

¹⁵ Az orosz hadsereg IV. hadtest alá tartozó 7. ulánusezredből állt át a szabadságharc oldalára.

Erdélyi János, Matkovich Pál

Erdélyi Jánosnak 1850-ből való *A menekültek* című költeménye, amelyben szívszaggató módon siratja a szabadságharc után hontalanná lett magyarok sorsát, de a legnagyobb fájdalom közben is rágondol a lengyelekre, akiket éppen olyan igazságtalanul sújtott a sors, mint minket.

Aztán kezdett a láthatár újra derengeni köröttünk. Egy-egy pillanatra megvilágosodott s mi reménykedni kezdtünk újra. Lestük a külpolitika változásait. Egyszer remény, aztán kétség fogott el megint. Garibaldi, Napóleon voltak azok, akikre reménykedve tekingettünk. No meg azok a hírek is biztattak, amelyek a lengyel lázongásról szállingóztak. Ennek a hangulatnak ad kifejezést Bús Vitéz (Matkovich Pál) a *Fekete Leves* című versében, 1861-ben.

Jókai, Tóth Kálmán, Ormódi Bertalan, Pap Gábor, Lévay József, Lehr Zsigmond, Kvassay Ede

Lengyelországban csakugyan a szabadság szellője kezdett lengedezni. Asszonyok, gyermekek verődtek össze csapatokba s magasra emelt keresztekkel járták be az utcákat. „Uram Isten, légy irgalmas!” énekelték buzgón s titokban fohászkodtak hozzá: add vissza a szabadságunkat! A vad kozák katonák fülének kellemetlen volt a sok zsolorzsma. Közibe vágattak a processziónak s kiverték a pap kezéből a keresztet. S mikor újra a kezükbe vették, keresztüljárta a mellüket a szurony. Ám a keresztet más vette kézbe, s ha ez is elhullott, az asszonyok emelték magasra, végre a zsidókra került a sor. S mikor a kereszttel kezükben haltak meg, a hazáért szenvedtek mártírhalált. A vallásos tüntetéseket veszedelmes varsói lázadásnak minősítették s egy magas rangú katonatisztet bíztak meg, hogy fojtsa el. S az, „hogyesem kardját beszennyezze, Jókai *A muszka csak muszka* című versében ebből a szomorú történetből ragadott ki egy képet. Az asszonyok, a gyermekek mozgalmát könnyen sikerült vérbe fojtani, de nehezebb volt gátat vetni a felkelésnek, amely 1863-ban tört ki. Az ércbányaműhelyeket

fegyvergyárakká alakítja át a forradalmi bizottság és Langiewicz¹⁶ élére állt a nemzeti hadaknak. Tóth Kálmán *A lengyel anyában* adja gyönyörű képét a lelkesedésnek.

*„Négy szép gyermeke volt a lengyel anyának,
Mind olyan kiváló leventék valának.”*

Elment mind a négy a háborúba s a lengyel anya egyetlen könyvet nem ejtett érettük. Az egyiket halálra sebesülve hozzák haza, a másikat holtan. A harmadikat lepelbe takarva láthatja csak, hóhér keze végzett vele. És a lengyel anyának egyetlen könnye se gördült. A negyedik nappal jön vissza a szülői házba, aranyrojt a vállán, csillag van a mellén.

*„Hol vetted ezt? nem ott... ott csak halált adnak,
Árulója hazád, testvérid s magadnak –
Fiaimhoz!... megöl ez a csillag mellén» –
Ki is viszik aztán többi fia mellé.”¹⁷*

¹⁶ Lásd: Bevilaqua Borsody Béla: *Az 1863-as felkelés magyar visszhangja. Taczanowski és Langiewicz* című tanulmányát e kötetben.

¹⁷ A teljes vers: Négy szép gyermeke volt a lengyel anyának, / Mind olyan kiváló leventék valának, / Madarak közt sólymok, erdőn fenyő-ágok, Büszkeséggel nézett édes anyjuk rájuk, Elereszté egy nap mégis mind a négyet, S búcsúzó szemébe egy könnycsepp se tévedt. / A középső fiát hamar visszakapta – Jaj tán nem is ő az, annyi a seb rajta: Golyóval lőtt galamb nem roncsoltabb nála – Be is teszik aztán fehér puha ágyba, Ma még puha ágyba, holnap temetőbe – S édes anyja nem sir, büszkén megy előtte. / A dobogó dobog, a szövétnek lobog, Ez immár a másik, haja vérben ázik, Ennek nem kell már ágy, ez már meg van halva; – Kikiséri némán ezt is édes anyja; Csak szemében egy könny, elnyomva, remegve, – Hisz a legkisebb volt – legjobban szerette. / Harmadikat is csak meghozzák egy éjjel – Oh csak arczáról a leplet ne vennék fel, Ne látnák a szörnyűt, a mi történt véle, Oh ezt nem a golyó – hóhér keze érte. Hanem kikiséri ezt is édes anyja, Büszke, daczos, fásult, semmi meg nem hajtja. / Most a negyedik jön – nem éjjel, ez nem fél, – Vállán arany rojtok, csillag van a mellén... „Hol vetted ezt? nem ott... ott csak halált adnak, Árulója hazád, testvérid s magadnak – Fiaimhoz!... megöl ez a csillag mellén” – ... Ki is viszik aztán többi fia mellé.

Kakas Márton (Jókai Mór) azt siratja, hogy pártoskodás dúl a lengyelek között s *A lengyel kardja* kétfelé törik. Tóth Kálmán meg azt veti a világ szemére, hogy „A lengyelekről senki se gondoskodik s védtelenül, egymagában hagyják elvérezni.” Mert a lengyeleknek a sorsa ez lett. Az első győzelmek után a túlnyomó orosz seregek erőt vesznek a lengyel seregeken s Langiewicz menekülni kénytelen. Taczanowski, Ormódi Bertalan versének hőse bolyongva jár harcost keresni még, aki küzdjön a lengyel szabadságért. Elér egy kastélyhoz, amelyben orgia között víg sereget talál. „A bölcs soha se búsul” ez a jelszavuk, hisz Lengyelországot könnyekkel se ébreszthetik fel már. De amikor megtudják, hogy a tövistépett bujdosó idegen „Lengyelország szelleme”, elnémul a zene, megszűnik a tánc s az egész mámoros sereg egy végső küzdelembe vonuló csapattá lesz.¹⁸ Pap Gábor a *Lengyel szabadsághőst* éneкли meg. Azt, aki mellől elhullanak a társak mind s akit étellel kínál meg az orosz vezér, ha megtagadja nemzetét. S a fogoly büszkén dobja vissza a felkínált szabadságot.

„Fogoly vagyok, de aljas szolga nem!
S hogy éljek: lelkem érte oly nagy ár,
Minőt a lengyel adni nem szokott,
S nem ad soha, vond kínpadodra bár!”

Egy dörrenés s csak volt az ifjú hős, elvérzett. Az otthon maradt anya hall fiáról, hogy hős vezérként megy elől, hogy muszka fogoly lett belőle s hallja, hogy meghalt, de végig hű maradt. És a lengyel anyának „nemes szívét bú és öröm repeszti szét”. Az *utolsó Pulawski* Kvassay Edének katonatársa volt s egy románcban neki emelt emléket a költő. Harcolt, amíg csak egy csapásnál nem törött a kardja. Ekkor elnyomta az ellen, s feje hóhérbárd alá került. Beteljesedett hát a jóslat, hogy akinek csatán eltörik a szablyája, az volt az ős család utolsó sarja. Lévy József *Lengyel emléke* szintén egy hóhérbázra került lengyel ifjú sorsát regéli el, aki kedvesé-

¹⁸ A teljes verset lásd: Bevilaqua Borsody Béla: *Az 1863-as felkelés magyar visszhangja: Taczanowski és Langiewicz című írásában e kötetben.*

nek egy hajfűrtöt küld a gyóntatópap által.¹⁹ Lehr Zsigmond költeménye *A rabról* szól, aki epedve várja a tavaszi verőfényt, amely nem férközhet hozzá a sűrű vasrács miatt s madárdal után sóvárog, de csak a lánc csörgését hallja. Gúny a szép tavasz is Lengyelország felett:

*„Legyen inkább vad tél, fürgeteg süvöltsön,
 Természet is sötét gyászpálástot öltön;
 Tél van szíveinkben, legyen pusztá minden
 Ott künn is a földön...
 Szédületes várból, börtön ablakából
 Ifjú fogoly néz le.”²⁰*

Egy névtelen *Lengyel keservek* cím alatt két rövid verssel áldozott a lengyeleknek. Az egyikben egy harcból visszatért panaszkodik anyjának, amiért elkerülte a halál, a másikban pedig egy üldözött irigyli a szálló hattyút, amiért más hont fog találni a tél jöttkor, holott ő nem képes elhagyni eltiport hazáját.

A lengyelek felkelését Muravjov²¹ nyomta el, a „lengyelek hóhéra”. Alba módjára dolgozott, nem kímélte a vért, asszonyt, gyermeket, aggot. És nagy hatalma mellett éjjelenként kerüli álom a szemét:

*„Átka űzi tépi hajtja,
 S míg ő elful a sóhajba,
 Fű, fa részvétét csengi,*

¹⁹ A teljes verset lásd: Bevilacqua Borsody Béla: *Az 1863-as felkelés magyar visszhangja: Taczanowski és Langiewicz* című írásában e kötetben

²⁰ Innentől kezdve *A Cél* 1914. 9. számában (1914. szeptember 20.) megjelent cikk alapján folytatjuk a közlést, lásd ott a 635–645. oldalakon.

²¹ Mihail Nyikolajevics Muravjov (1796–1866) orosz konzervatív politikus, vilnai fő kormányzó 1863 és 1865 között. A korabeli magyar sajtóban Murawieff Miklósként szerepel, ahogy eredetileg e kéziratban is. Muravjov az 1863-as felkelés utáni megtorlásban aktív kezdeményező szerepet játszott. A vilnai kormányzóságban 127 felkelőt akasztottak fel, 972 főt küldtek kényszermunkára, közel 1500 embert Oroszországba és nagyjából ennyi lengyelt Szibériába. Hozzávetőleg 4000 embert vettek állami felügyelet alá.

Az felzúg utána: senki
Meg ne könyörüljön rajta!”

Ifjabb Ábrányi Kornél így írta meg a *Murawieff* című versében. A hóhérok rettenetes lelki kínjait még erősebben festette Jókai *A lengyelek fehér asszonyában*. Csak a sírból jövő rémek és a kormányzó nem alusznak. És engedelem nélkül belép a lengyelek fehér asszonya. Az örök nem látták, fegyver nem tudja visszatartani. Sebektől vérezve, lassan közeleg a kormányzó felé. Ez belelő a fantomba, de minden lövés csak új vérző sebet ejt rajta, s a rém közeleg, egyre közeleg. Élet és halál ura, a nagy hatalmú kormányzó, esdekelní kezd elötte térdre borulva. Döfje át törrel, csak a kezével ne érintse. És a lengyelek fehér asszonya megkönyörül rajta. Ágya előtt már a negyedik kormányzót lelik meg az örök reggelre halva.

És Lengyelország néma lett, mint egy nagy temető. Aki erős volt, az elesett a harcokon, vagy idegen országban az emigráció keserű kenyerét ette. Akik otthon maradtak, azok titkon sírtak csak, a csendes házakban, hogy meg ne hallja a kancsukás idegen. És a múltnak éltek, mert a jövőt álmodniuk sem volt szabad. Minden családnak volt egy-két relikviája, s naponként ezek előtt imádkoztak, mint a rómaiak hajdan a házi istenek előtt. És hogy rá ne tehesse a kezét az idegen hatalom ezekre a szent emlékekre, egyre gyarapodott a zürichi tó partján épült sziklakastélyban a lengyel forradalomra vonatkozó múzeum. Rappersvillbe hordták különösen az Orosz-Lengyelországból a relikviákat. Mert a neutrális Svájcba nem ért el a vár keze sem. Komócsy József költeménye a *Rappeswilli fehér sas* a lengyel nemzet ezen mauzóleumáról zeng. A lengyel sasról, amely a sziklatetőn márványfészkén ül, lehajtva koronás fejét, de

„Megifjul még a fehér sas,
S nemsokára csattog szárnya,
Felhő szakad szárnyütésen,
Merre a léget bejárja.
Új napfény lesz ősi fészkén
Hová véres felhőn ont át,
Már zendül a népek ajkán:
Nincs még veszve Lengyelország.”

És mindennap imádkozik a szegény lengyel azokért, akiknek hálával tartozik. Az év csaknem minden napját ünneppé avatja egy-egy nagy embernek, egy-egy eseménynek az emlékére. Nagy nemzeti ünnepet ül 1886-ban is, a Báthory István halálának 300 éves évfordulóján. Bartók Lajos *A két testvér* című versében kérdezi az öröm okát, amely az örökös szomorúságot felváltotta a lengyel arcán. És olyan megható a válasz:

*„Én már összetörve, múltamba merülök,
 Királyok sírja közt s felkelve közülük,
 A legnagyobb hőst – magyar tőled nyertem!
 Én az orosz-verő Báthoryt ünneplem.”*

Egy év múlva nagy készülődés van Galíciában. Rudolf trónörökös és a felesége²² mentek megnézni Krakkót. A lengyel királyok palotája, a Wawel, zászlódíszot öltött. Régen nem volt ilyen hatalmas vendége már. Vakolathullajtott falai csak a bakák énekétől szokott hangos lenni, s a Zsigmond szobájában a nagy dobos próbálja ki öblös hangszerét. A fenségek szállottak a tágas kriptába is, amelyekben a hajdani királyok nyugosznak. Bolond Istók (Bartók Lajos) *A waweli sírbolt* című versben arra hívta fel a leendő királyt, hogy tegye szabaddá Lengyelországot, amely minden lépésénél azt kiáltja feléje, hogy „Lengyel királyunk éljen!”. A nagy remények, amelyekkel a trónörököst fogadták Krakkóban, nem váltak valóra, s a Borsszem Jankó szatirikus versben, keserű humorral írja:

*„E bús hazának
 Téreit bejárja Rudolf királyfi
 S kedves életpárja,
 S szerteosztva ott
 Sok ezernyi rendjelt,
 Megvígasztalta
 A búsuló lengyelt.”*

²² Habsburg–Lotaringiai Rudolf és Stefánia belga királyi hercegnő.

1890-ben a legnagyobb költőnek, Mickiewicznek a hamvai hazakerültek honi földre, sok vándorlás után. Konstantinápolyban halt meg, s első nyugvóhelyét Montmorencyben lelte meg, s nemzetének könnyei között bocsátották le végre a krakkói kriptába.²³ Kaan Béla *A lengyelekhez* lelke egész hevével fordul láttára annak, hogy mennyire tudják ünnepelni megtért nagyjukat, kéri őket:

„Tanítsatok ez örök lángra,
Amely kövessen lét s halálba
Minket is, szegény rabok!”

Négy év múlva hivatalos gyásza van Lengyelországnak. A cár szörnyű halállal pusztul el, s a lengbergi képviselőház elnöke felhívja a tagokat, hogy adjanak kifejezést gyászuknak. S Lewakowski lázasan azt kiáltja a csendbe, hogy a lengyeleknek nagyobb okuk van önmagukat gyászolni.²⁴ Kakas Márton felteszi a kérdést, hogy ha tapintatlan *A lengyel képviselő*, vajon tapintatosabb-e a cár, aki egy fajt üldöz, eltapos?

Ha a lengyelek nem is bizonyultak finoman érzékenyeknek a cár halálakor, arról tanúságot tettek az 1894-iki lengbergi kiállításuk alkalmával, hogy érdemesek az életre, képesek a haladásra. Kornai István *A lengyelekhez* lelkes szavakat intéz, a Mátyás diák pedig arra mutat rá, hogy míg a szláv testvérek sehol sem láthatók, a magyar az első, amelyik testvérileg szorítja meg a lengyel kezét. „Este Polska ne zginula.”²⁵

Réthy László eltűnődik a *Hódítók és rabszolgák* felett, midőn kétszáz éves ünnepét ülik annak, hogy Péter cár Pétervározt az első vityillót emelte. Díszítik a várost, s pucolják a nagy cár és Katalin

²³ Adam Mickiewicz (1798–1855) a legnagyobb lengyel romantikus költő. Montmorencyben a Les Champeaux temetőben temették el, majd 1890-ben helyezték át hamvait a krakkói Wawelba.

²⁴ Karol Eugeniusz Lewakowski (1836–1912) az osztrák parlamentben 1894. november 5-én tiltakozott az ellen, hogy a parlament tiszteljen III. Sándor orosz cárt előtt.

²⁵ Helyesen: Jeszcze Polska nie zginęła (magyarul: Nincs még veszve Lengyelország).

szobrát. Egy hangyaboly, egy államszervezet volt Lengyelország, s rája tiport az oroszok ura. Csak volt Lengyelország s elveszett!

*„S »búsul a lengyel«, de a lombos ág
 Meg sem rezdül és forog a világ...
 És azt képzeljük, hogy az valami.
 Nagyoknak ércszobrot állítani!
 Mi megcsodáljuk, bámesz emberek,
 S »sans géne« lecsúfolják – no nézd – a verebek!”*

A cári birodalom nagy ünnepe után két évre sanyarú idők következtek. A japán hadak a bukás szélére sodorták Oroszországot, s a Kakas Mártonban megjelent az Új lengyel himnusz. Szó van benne Kuropatkinról, Tógóról, Rozsesztvenszkijről.²⁶ És arról, hogy a lengyel hősileg hal meg a barikádokon. Ám ezt az eseményt nem értette akkor még meg az idő. Ezeket a dicső napokat a mának tartotta fenn a sors.

A szabadságharcunk után megszakadt az érintkezés a magyarok és a lengyelek között. Legújabbban azonban egyre gyakoribbá vált a két nemzet kölcsönös látogatása. Völgyi Gusztáv az 1885-ben jövő lengyeleket üdvözli, akik közvetlenül a franciák emlékeztetéses látogatása után jöttek.

*„Hogy fogadjunk téged,
 Legédesebb testvér a többi közt.
 A lengyel népet, azt a büszke népet,
 Kit annyi fény s gyász özöne fürösz!*
*Ha a vész riadóját zengi
 Találkozik a lengyel és magyar!”*

Lengyelek jönnek, írja 1909-ben Kontrás, s csak az esik rosszul neki, hogy mi azért csehül állunk. Robotos meg arról versel, hogy *Két vonat találkozik az október 6-iki hideg éjszakán*. Az egyiken rabföldről lengyelek jönnek az aradi ünnepre, a másikon Marosmenti magyar fiúkat visznek katonarabságba.

²⁶ Alekszej Kuropatkin, Tógó Heihacsiró és Zinovij Rozsesztvenszkij az 1905-ös orosz–japán háború résztvevői.

Kornai a lengyelek elnyomatását egyenlően kegyetlennek látja Németországban és Oroszországban. A „német–orosz barátkozás” éppen ezért tölti el keserűséggel. Nem szívből jön az uralkodók csókja, csak egy közös alapjuk van: az eltiport lengyel szabadság. Mert

*„Posen tartományban példás rend és béke...
És mégis! mintha minden lángban égne,
Városok, falvak romokba dőlnének,
S országutakon holtak hevernének!”*

„Ha táncodat ropjuk, szívünk majd megszakad, jó lengyel testvérünk mért nem lehetsz szabad?” – kérdi Bessenyei Ferenc a képviselői piknik táncrendjében. Még a vígság éjjelét is elborúsítja a testvéreinkre való szomorú emlékezés.

És ez az érzelme átöröklődik nemzedékről nemzedékre. Az a szívből jövő rokonszenv, amely a száz év előtti költőket megihlette, dalt csal a legújabb költőgeneráció lantjára is. Ady Endre kobozán is született egy *Ének a Visztulán*. „Isten vidám úr a föld fölött: Lengyelországot Isten óvja!” Révbe fog érni még a vén gálya, mert vidámak s bíznak a rab sajkások s mert bő istenáldás gyermekhada futkos a hajó hátán.

*„Miért hát a Halál jelszava,
A sírból szálló »Soha többé?« ”*

Átfutottunk hevenyészve költészetünk utolsó századainak lapjait. És szemünk megtelik könnyel a mély bánatnak láttára, amely költőink nagyjait a lengyelekért epesztette. És szívünk megtelik reménnyel, mert a költők ihletett lelke azt szötte be a versek strófáiba, hogy Lengyelország fel fog támadni!

Felicjan Szybalski: Magyar–lengyel album
(OSZK, Kézirattár)

A lengyel legionáriusok lajstromai

To országhozottu látaok

rozettki walecznych legionistów polskich
waleczących za wolność ludu na ziemi Węgierskiej
w roku 1848 i 49, ku wiecznej pamięci Narodu
i towarzyszy broni rebrak w niniejszym Albumie
umieszcili byty legionista z 22 pułku Altanów.

Felician Szybalski.

Negyven éve mult annak, hogy a vitéz lengyel legionisták
1848-49-ben a népek szabadságáért magyar földön harcoltak.
Negyven év után összegyűjtém ez emléket és úgy a népek
mint volt fegyvertársainnak melegen ajánlom.

Éljen a szabadság!!!

Szybalski Felician

honvéd és volt legionista
a 2. sz. uhlatársaságban.

I.

A MAGYARORSZÁGI LENGYEL LÉGIÓ
TISZTIKARA 1849. MÁJUS VÉGÉN

Gyalogság:

I. zászlóalj

Ezredes: Wysocki Józef.¹

Őrnagy: Ignacy Czernik.

Századosok: Andrzej Grotowski, Józef Jagmin, Hippolit Żółtowski, Ignacy Dębicki.

Főhadnagyk: Aleksander Sikorski, Domkowicz [Dąbkowski] Wilhelm, Franciszek Zima, Józef Pirii [Pirkowski?], Jan Brzeziński, Słabowski Szaniszló(?).²

Hadnagyk: Apolonary Gadomski [Gadowski], Adam Januszkiewicz [Januśkiewicz], Feliks Pełczyński, Emeryk Tchórzewski [Tchorzewski], Faustyn Dobrzyński, Zamoyski,³ Franciszek Piątkowski, Ludwik [Stefan] Jastrzębski, Jan Guniewicz, Czarnieccki,⁴ Władysław Bojarski.

¹ A neveket összevetettük a Kovács István szerkesztette életrajzi lexikonnal és minden egyes nevet annak megfelelően javítottunk. Szádeczky-Kardoss jellemzően a keresztnveket magyarosítva, a lengyel vezetékneveket pedig tévesen adta meg. Ha a nevet nem találtuk Kovács könyvében, azt külön jelezzük.

² A Kovács István szerkesztette lexikonban Szaniszló nem található, ellenben Kacper Słabowski igen (lásd ott 617.).

³ Szádeczky-Kardoss közlésében János, azaz Jan szerepel. Kovácsnál viszont csak Władysław, azaz László található (lásd ott 761.).

⁴ Szádeczky-Kardoss közlésében Lajos, azaz Ludwik szerepel. Kovácsnál viszont csak Bogumił vagy Teofil található (lásd ott 156.).

II. zászlóalj

Őrnagy: Tadeusz Idzikowski.

Századosok: Józef Dobrzęcki, Antoni Wieruski, Jan Drzewiecki [Drzewiecki, Drzewicki], Jan Suryn, Józef Rudnicki, Antoni Pigłowski [Pieglowski].

Főhadnagyk: Zuniewski Constantin,⁵ Alfred Maciejowski, Wiktor Kozakiewicz, Stanisław Biernacki, Nikodem Dąbski.

Hadnagyk: Ferdynand Tuppi [Tuppess, Tuppy], Kuczkowski János,⁶ Franciszek Orłowski, Antoni Jeziorański, Jan Czarnoslawski, Francois [Franciszek, Piotr] Poisson, Tomasz Dziewicz, Józef Leja, Julian Jaworski.

III. zászlóalj

Őrnagy: –

Századosok: Ksavery Horodyński, Gladkowski Tamás,⁷ Karol [Leonard] Braziewicz [Brażewicz], Piotr Piotrowski.

Főhadnagyk: Aleksander [Leszek] Ruszczyński, Jan Kaczmarski [Kaczmarek, Karczmarski].

Hadnagyk: Karol Englert, Wogriuch? Wieniowski [Wieniowsky], Stanisław Szumlański, Konstantin Szaniawski [Szaniowski], Leon Szerf [Scherf], Adam Malczewski, Odilon Szerf [Scherf], Ksavery Jagmiński [Jagniński], Ksavery Gumiński, Zygmunt Miłkowski, Karol Hejmowski [Heymowski, Himowski, Gejmowski], Filip [Feliks] Krawczyński, Edward Dunajewski, Narcyzy Malczewski, Stanisław Matuszyński.

(*Kriegsarchiv Wien: Offiziers-Standes-Listen der ung. Frei-Corps. Verz. 5. Post Nr. 6.*)

⁵ A név nem található meg a Kovács-féle lexikonban.

⁶ Jan Kuczkowski nem szerepel a Kovács-féle lexikonban.

⁷ Tomasz Gladkowski nem található a Kovács-féle lexikonban.

*Utászcsoapat**Századosok:* Lucjan Stobiecki [Stobicki].*Főhadnagy:* –*Hadnagy:* –*Tüzérség**Őrnagy:* Laski⁸*Százados:* Eduard Zarski⁹*Főhadnagy:* –*Hadnagy:* –

(Nemzeti Múzeum Levéltára; törzsanyag, 1848–1849. iratok.)

II.**AZ ERDÉLYI LENGYEL LÉGIÓ¹⁰ 1849.
JÚNIUS 24.****Verzeichnis der in Folge Auftrag des
Feldmarschalleutnant Bem zu höheren
Offiziersstellen beförderten Offiziere und
Unteroffiziere, u. z.***Zu der 1. und 2. Compagnie der Inf. Legion:*

1. Hauptmann Kowalski zum Major.
2. Oberlt. Antoni Frántsek [Fronczek] zum Hauptmann.
3. Fähnrich Edward Balik, 4. Fabian Grabowski, 5. Eduard Michalski¹¹, 6. Eugniesz Podhajski [Podhaiski, Podhayski], 7. Karol Wielogorski, 8. Karol Zajączkowski, 9. Henryk [Jan?] Iwanicki, 10. Wilhelm Juszczynski, 11. Izydor Charliński zum Lieutenant.

⁸ Nem szerepel ilyen név a Kovács-féle lexikonban.⁹ Nem szerepel ilyen név a Kovács-féle lexikonban.¹⁰ Az erdélyi légiónál Piotrowski csupán a századoknál beosztott tisztet sorolja fel. Így hiányzik belőle a gyaloglégió parancsnoka (később marosvásárhelyi térparancsnok) Zarzycki Dénes alezredes, valamint utódja, Strelicki őrnagy is.¹¹ A Kovács-féle lexikonban Edmund szerepel (lásd ott 477.).

Zu der 1. und 2. Cavallerie Escadron:

1. Oberlieutenant Marcin Maciej Skawiński, 2. Klemens Przewłocki zum Rittmeister. 3. Fähnrich Leopold Szamota, 4. Ignacy Gurzkiewicz [Guszkiewicz], 5. Alojzy Boberski, 6. Aleksander Olszewski, 7. Ludwig Kramer, 8. Josef Schmid,¹² 9. Jan Piotrowski, 10. Aleksander Dziewulski, 11. Konstantny Czyżewicz, 12. Andrzej Gryglewski [Gryglowski] zum Lieutenant.

Anmerkung: Unter den neunominirten Offizieren befinden sich auch altgediente Offiziere, deren Nominationen jedoch im Zeitungsblatte bis nunzu nicht veröffentlicht wurden.

Weder in beiden Compagnien, noch in beiden Escadronen befinden sich andere Offiziere noch.

Samos Uyvár den 24. Juni 1849.

Piotrowski mp. Oberst, i

(Kriegsarchiv Wien: i. h.)

¹² Nem szerepel a Kovács-féle lexikonban.

Felicjan Szybalski: Magyar–lengyel album
(OSZK, Kézirattár)

A MAGYARORSZÁGI LENGYEL DZSIDÁSEZRED TISZTIKARA 1849. JÚNIUS KÖZEPÉN

Alezredes: lovag Władysław Thórnicki (ezredparancsnok)

Őrnagy: gróf Władysław Poniński (II. o. parancsnok)

Századosok: Stanisław Toczyski, Wotnyski Tádé,¹³ Kajetan Dominikowski, Adam Hoszowski, Wotkievicz Tádé.¹⁴

Főhadnagyk: Antoni Lipski, Marcell Nowodworski, Kizieracki Móric¹⁵, Wiktor Dunajewski, Jan Aleksander Fredro, Wiktor Krobicki, Józef Tabaczyński József, Lisakowski Emil,¹⁶ Walenty Beze [Beza].

Hadnagyk: Julian Wagner, Klet Dwernicki, Międzyński Bódog,¹⁷ Antoni Wilczyński, Jan Malczewski, Franciszek Wagner, Maksymilian Bombay [Bombaj], Bogumił Jakobson [Jakubson], Teofil Leszen, Jędrzej [Andrzej] Tymiński, Mikołaj Tarnaweicki [Tarnowiecki], Jan Lasota, Karol Żmigrodzki Károly.

(Országos Levéltár: Ht. 1848–49. 16. sz.)

¹³ Nem szerepel a Kovács-féle lexikonban.

¹⁴ Nem szerepel a Kovács-féle lexikonban.

¹⁵ Nem szerepel a Kovács-féle lexikonban.

¹⁶ Nem szerepel a Kovács-féle lexikonban.

¹⁷ Międzyński Bódog nem szerepel a Kovács-féle lexikonban, Feliks és Mikołaj igen (lásd ott 476.).

Emlékoszlop az 1863-as felkelés lengyel
és magyar hőseinek tiszteletére, Panasówka
(Forrás: Kovács István – Mitrovits Miklós:
Magyar emlékek Lengyelországban.
Budapest. AJTK, 2017. Gedai Csaba felvétele)

BEVILAQUA BORSODY BÉLA

Az 1863-as felkelés magyar visszhangja

Taczanowski és Langiewicz

Marian Langiewicz, a lengyel diktátor²

Langiewicznek az osztrák határon történt elfogatásáról a következőket olvassuk: „Délután 4 és 5 óra közt a Visztulán egy csónak kötött ki az osztrák part felől. Föltűnt az az osztrák határvédők előtt s azonnal az útlevél előmutatására szólított föl az érkezőket. Az útlevél a Párizsban levő svéd követség egyik tagjára s annak fiára szólt, de aki előmutatta, Langiewicz volt.

Kilétét a diktátor nem tudta sokáig tagadni s így letartóztatták kísérőjével, Pusztowojtowa³ kisasszonnyal együtt, ki az útlevélbe említett fiú megszemélyesítésére önként vállalkozott. Mindkettőjüket egy császári tiszt, Szalay huszár főhadnagy vette át s néhány emberével személyesen kísérte el Tarnopolba. Később Pusztowojtowa lengyel amazon teljes szabadságát visszakapta, Langiewiczet pedig Tischnowitzba szállították, ahol elég szabadon élt.”⁴ Tischnowitzi internálása alatt egy újságíró előtt Langiewicz a következőképpen nyilatkozott Pusztowojtowa Henrietről: „Hogy Pusztowojtowa kisasszony velem utazott, sok regényes találgatásra adott okot, bár egyszerű magyarázata az, hogy norvég útlevéllel utaztam, mely egy lengyel s 18 éves fiára szólt. Bajtársaim mindegyike öregebb volt, mint én, így tehát közülök nem újoncozhattam a 18 éves fiút; Pusztowojtowa kisasszony ajánlkozott erre s én elfogadtam a szintoly súlyos, mint hazafiúi önfeláldozást. E leánykát kalandornőnek törekedtek feltüntetni és rovására több mesét és adomát faragtak. Táborunkban kellett volna lennie, hogy lássa, minő tisztelettel viseltetett mindenki iránta. A tábori élet-

¹ A tanulmány első néhány oldala sajnos elveszett, így azt közölni sem tudjuk. A tanulmány pontos címét sem ismerjük.

² Marian Melchior Antoni Langiewicz (1827–1887) tábornok, az 1863. januári felkelés diktátora.

³ Anna Henryka Pustowójtówna, gyakran: Pustowojtowa (1838–1881) lengyel felkelőnő, 1863. február 14-én csatlakozott Langiewicz egységeihez.

⁴ Vasárnapi Újság. 1863. április 19.

ben nemigen válogatják a szót, de ahol Pusztowojtowa kisasszony megjelent, a legdurvább katona is bűnnek tartotta volna a nő jelenlétét nem tisztelni. Ez pedig nem történt valami titkos utasítás szerint, hanem ösztönszerűleg, a becsület szülte a becsültetést. Pusztowojtowa kisasszony egyszerű, legjobb honleány és a legderekabb katona. Hadsegédemnek nevezik, pedig nem az én, hanem Czachowski tábornok,⁵ egy régi katonának volt segéde, kinek gyermeke s neje van, s bátor kísérőjét úgy szerette, mint gyermekét.”⁶

Pusztowojtowa Henriette Ausztriában is nagy közszeretetnek örvendett. Erről tanúskodik a következő tudósítás: „Bécsi lapok szerint több főrangú bécsi delnő Langiewicz segédjét, Pusztowojtowa kisasszonyt egy érdemes emlékkal akarja megtisztelni. E célra gyűjtéseket rendeznek. Ez emlékkal a bécsi hölgyek azon bámuló tiszteletet akarják kifejezni, mellyel a hős lengyel leány iránt viseltetnek.”⁷

Mars és Fortuna

Langiewicz csatavesztése s Ausztriába menekülése után is még sokáig foglalkoztatta Európa közvéleményét. Az ügy politikai részével itt nem foglalkozunk, csak azt a különös esetet akarjuk fel-
említeni, hogy amikor a hadiszerencse cserbenhagyta, Fortuna istenasszony más úton igyekezett kárpótolni. A Pálffy-féle sorsjáték II. főnyereményét ugyanis Langiewicz nyerte 19556 számú sorsjegyével. Hogy miként jutott a diktátor e sorsjegyhez, annak regényes a története: „A Pálffy-sorshúzás második főnyerőjével – 4000 Ft a lengyel fölkelő vezért lepte meg a szerencse. Fortuna kisasszonynak ez is egyik különösebb szeszélye. Az említett sorsjegy Langiewicznek egy szép ellensége, egy orosz nő által jutott a vezér birtokába. A szép orosz nő tudniillik egy lengyellel fogadott,

⁵ A hivatkozott cikkben Czachoroszki szerepel, valójában Dionizy Feliks Czachowski tábornokról van szó.

⁶ *Vasárnapi Újság*, 1863. április 19.

⁷ *Nefelejts*, 1863. április 5. 11. oldal.

hogy Patti Adelina, a világhírű zsidó énekesnő.⁸ A lengyel az ellenkezőjét állítja. Az orosz nő kikötötte, ha ő nyer, a lengyel egy Pálffy-sorsjegyet tartozik Langiewicznek küldeni s miután nyertes lett, a sorsjegy útnak is indított a lengyel táborba s íme, ennek jutott a második főnyeremény.” Mint kuriózumot említjük, hogy ugyancsak ez időben egy lengyel felkelő a porosz sorshúzáson 50 ezer tallért nyert, azt azonnal befizette a forradalmi pénztárba.⁹

Hírlapi kacsák

Hogy mekkora volt az orosz hivatalos jelentések hitele nálunk, élesen rávilágít ez a hírlapi közlemény: „Mily hitelt érdemelnek az orosz hivatalos hadijelentések, kitűnik abból, hogy e tudósítások Padlecszkit agyonlőtték már hétszer, Frankowskit ötször, Raczinszkit, Zielinszkit, Mieleczkit és Tiszkieviczet egyszer-eget; pedig ezen uri emberek máig is a legjobb egészségnek örvendeznek. Mieroszlavszkit és Levandovszkit elfogták kétszer, anélkül, hogy ezek róla a legkevesebbet is tudnának. A hős Bogdanovicsot is két ízben lőtték agyon.”¹⁰

Ormódi Bertalan:¹¹ Taczanowski

Az 1863-iki lengyel szabadságküzdelem egyik legtöbbször emlegetett s legkitartóbb csoportvezetője és gerillavezére Taczanowski volt. Mikor májusban a konisci kerületben a felkelők újra szervez-

⁸ Adelina Patti (1843–1919) spanyol zsidó nő (apja Salvatore Patti operaénekes). Madridban született. 1868-tól Henry Marquis de Caux francia császári főlovászmester, majd Ernesto Nicolini tenorista, végül Olaf Cederström svéd báró felesége, világhírű szopránénekes. Impresszáriója sógora, a lengyel Mauritz Strakos volt. Világhírű szerepei: a Rigoletto, Lammermoori Lucia, Faust stb. Hangja késő öregségéig megmaradt. Kora legjobban fizetett énekese.

⁹ A sorsolás eredményét közli: *Politikai Újdonságok*. 1863. március 25., lásd még: *Politikai Újdonságok*, 1863. április 1.; *Vasárnapi Újság*, 1863. március 29.

¹⁰ Az ország tükre, 1863. november 1.

¹¹ Ormódi Bertalan, született 1836. január 7-én Miskolcon. Orvos-növendék, majd szabad író. 1869-ben halt meg.

kedtek, akkor tűnik fel először nagy lelkesítő és szervezőképességével. Júliusban a lengyel nemzeti kormány jutalmul az általa vezényelt lovascsapat szervezéséért Taczanowskit osztálytábornokká nevezte ki. Ő és lovasai a főhősei a júliusi harcoknak. Az orosz lapok nap- nap után megverik, csapatait föloszlatják – de ő rendületlenül küzd tovább, soha nem lehet tudni, hol jár, mikor hol tűnik fel, legtöbbször győz, néha megverik, csapatait szétverik, de hamarosan újra feltűnik egy újabb csoport élén, mintha csakugyan ő volna Lengyelország szelleme. Róla szól az alább közölt vers, melyet Ormódi Bertalan írt 1863-ban s *Az ország tükre* című folyóiratban közölt.¹²

*Vándor vagyok, szegény vándormadár,
Azt sem tudom: pihenni hol fogok;
Kísérőm s utitársam a keserv,
Mely éhes gyermekként mindig zokog.*

*Sötét úton vándorlok egyedül;
Kerülöm népes városok színét,
Hol most rettentő vérparancsait
Embertelen vad önkény osztja szét.*

*Rongyos foszlányok, véres sebhelyek
Födik vihardult, rongált testemet;
Minden lépésen vérnyomot hagyok,
Igy bolygok, míg fájdalom eltemet.*

*Tegnap szavamra egy sereg figyelt,
Ma egy eltévedt róka megszalaszt;
Tegnap nevem egy ország réme volt,
Ma száraz lomb nesze... is elriaszt.*

¹² *Az ország tükre*. 1863. 140. o.

(Valójában nem itt jelent meg a vers. A megadott oldalszám az 1863. évi 12. számban található, itt azonban Lévai József *Lengyel emlék* című verse olvasható. Lásd erről Nyáry Albert *Lengyel vonatkozások a magyar költészetben* című írását e kötetben, illetve még e tanulmányban később. Ormódi Bertalan Taczanowski című verse *Az ország tükre* 1863. évi 31. számában, november 1-jén jelent meg a 367. oldalon.)

Mi szép az éjszaka; milyen nyugodt;
'S szívem mi békétlen, milyen kuszált;
Erdős hegységek, udvarlók gyanánt
Veszik körül a méla éji tájt.

A föld sötét, mint ifjú lány szíve,
Melyet elárult csalfa szerelem.
Bujósdit játszva majd kilép a hold,
Majd felhők közé bú szemérmesen.

És csöndben, zordonan magaslanak
Az ég felé, halvány köd fellegek.
A tér fölött haladnak nesztelen,
Mint sirjuktól kiszálló szellemek.

Mindenhol csönd és éji pongyola;
A gyöngyvirág most nem kaczerkodik;
Csak a kedélyes völgypatak cseveg;
Ez rossz lélekként sosem aluszik.

Mélyebben hosszú erdő nyulik el,
S itt, mint a táj királya, éberen,
Palota áll, mely tündér vár gyanánt
Úszik most gyertyalángok fényiben.

Belülről hangzik bűbájos zene,
S a barna sziklákon végig remeg.
Az éjszaka félálomból figyel,
Felhők nehézkes tánczot kezdenek.

Kié e fényes úri lak? Kié?
Boldog nyugalmától ki fosztja meg
– Dobzódó kéj s öröm hangjaival –
Az éj ölében alvó természetet?

Ki vagy te vakmerő, istentelen,
Ki meggyilkolt hazáért nem viselsz
Sivár lelkedben zordon, néma gyászt,
Ki Lengyelhonban most vigadni mersz?

A ház felé vánszorg az idegen.
A zűrzavar és zsidongás miatt
A sok díszes cseléd rá nem figyel...
Némán a nagy terem felé halad.

Mi fényes látvány! Egybegyűlve itt
Sok úri nép, díszes vendégsereg,
Vidám zenénél lejt föl és alá,
Iszik, mulat, zajong és édeleg.

Szép büszke hölgyek, ifjú daliák
Kéjmámorban fürösztik lelköket;
Szívök csak a gyönyörnek, élvnek él,
Múltat, jelent könnyelműen féled.

Lengyelhon meghalt! Az önkény talán
Itt osztja holnap vértörvényeit.
Vigadjunk hát! Szeressünk és igyunk!
A sír örök, s az élet oly rövid.

Lengyelhon meghalt! Könnyek, sóhajok
Szegény anyánkat fel nem költhetik;
Szent emlékére ürítsünk pohárt;
A bölcs sosem búsul, hanem iszik.

Tajtékzó ajkkal így kiáltanák,
Újból tapsol táncz, újra szól zene;
De a bús vándor most közējök lép,
Harangvillámot szór bosszús szeme.

A táncz megszűnt, elnémult a zene;
Mindnyája szótlantul reá mered:
Ki vagy te gyászalak? Honnét jövé?
Mért zavarod az örömmünnepet?

Korcsok! Hitetlenek! Az vagyok én,
Kinek halálára most ittatok!
Hogyan? Nem ismertek többé reám?
Én Lengyelország szelleme vagyok!

Hazudtok gyávák; nem haltam meg én,
 Mondják ezt, de a szó nem bír velem,
 Mint Anteusnak, ha lesujtanak,
 Az anyaföld új éltet ad nekem.

Most szerte bolygok; mert a harczmezőn
 Elvesztém végső bajnokaimat;
 Bolygok, keresve bátor szíveket,
 S helyettük ím találok korcsokat!

Mintegy varázs által, eltűnt a kedv.
 Arczokra a szégyennek pírja száll;
 Letérdelnek a tünemény előtt:
 Vezess minket! – Szabadság vagy halál!

Nem szól zene; minden láng kialudt,
 Búsan, sötétben áll a palota;
 Végső csatára készülő csapat
 Vonul a puszta térségen tova.

Mindenhol csönd, és égi pongyola –
 A gyöngyvirág most nem kaczerkodik;
 Nem csak patak: a bosszú is virraszt,
 Ez rossz szellemként sosem aluszik.

Elől halad a rongyos gyászlovag,
 Kezében kard, szemében vágy ragyog;
 – Kövesetek utolsó harcosim!
 Én Lengyelország szelleme vagyok!

Lévay József: Lengyel emlék

Az újságok és folyóiratok ez évben sűrűn közölnek lengyel tárgyú verseket és novellákat. Az olvasókat könnyekig hatotta meg Lévay József *Lengyel emlék* című verse, mely a bebörtönzött s halálra ítélt ifjú lengyel harcos utolsó óráit írja le. Álmában övéi közt van újra:

S ott maradna, ámde jőnek
A poroszlók fegyverekkel;
Vére hull az ébredőnek:
„Hálni, hálni holnap reggel!”
Fölrriad az ifjú. Alig hisz a szónak;
Egy betűt sem felel a gyász hír hozónak...

Pirulnak a messze halmok,
Fényt lövel az éber hajnal...
A megejtett ifjú bajnok
Számot vet a földi bajjal. –
Egy kemény parancshang, egy erős dördület,
Aztán némi zaj még, és öröklő szünet!
Kedvese némán hervad utána, de az ifjú sírja felett
Ébresztő dalt susog a fűzlombnak a szél,
S a nyugvó szellem: fölkél, lebben, eszmél!

Jókai Mór, Erdődy Sarolta és egy ismeretlen költő

A Vasárnapi Újság Jókai Mór *Lengyel történet* című hosszabb elbeszélését hozza több folytatásban, a *Nefelejts* című hölgylapban pedig Erdődy Sarolta *A legszebb lengyel nő* címen ír visszaemlékezést 1830-ról. Azonkívül se szeri, se száma a lengyel történelmi cikkeknek. Ide soroljuk még egy ismeretlen nevű szerzőnek *A szerencsétlen lengyel forradalom évfordulóján* írt versét.

A Csárdában

Hangosan cseng poharunk,
Száll víg nótánk a magasba,
Zúgó szárnyát hogy csapdossa.
Besöpöré az utat
Csárdánk előtt hófuvat.

Verjük falhoz poharunk!
 A tél lába durván dobban
 Ott, hol lengyel nemesek
 Szunnyadoznak a sírokbán
 S a hol földbe fagyva, jégbe
 A Szabadság reménysége.

Hősök teste fölött küzd
 Hollókkal a hó viharja,
 Hogy a világ szégyenét
 A nap elől eltakarja.
 Hó födi bár sírjukat,
 De a nagy gyász megmarad.

Ha pacsirta újra szól
 S zeng reá a bús völgykatlan
 S napfény csókos tüzére
 Rózsa tövén bimbó pattan: –
 Mint egy szégyentakaró
 Foszlik sírokról a hó.

Felbukkan majd a sok hant
 Hó s jég leplét összetépve
 S füstölgőn a sírokból
 A szégyen felszáll az égbe
 S kíséri gyalázat füstjét
 Majd a bosszú lángja tüstént.

Egykorú gúnyvesek

A lengyelországi véres eseményekről maró gúnnyal ír Kecskeméthy Aurél Kákay Aranyos és Kakuk Miska álneven a *Handabanda* című politikai élclapban. A hivatalos orosz távirati jelentéseket csúfolja ki a *Táviratok Lengyelországból*. Ezek szerint Kancsukoff orosz tábornok megrohanta N. várost s miután a fiatalokat, kik valószínűleg az inszurgensekhez akartak csatlakozni, összefogdostatta, a várost meggyújtotta, s asszonyokat, gyermekeket legyilkoltatott.

Barbarikoff orosz százados egy dandárral megszállta Gonia nevű falut s mivel inszurgens fiatalságra nem talált, a véneket, aszszonyokat, gyermekeket lemészárolta s a falut leégette.¹³

Langiewicz kufsteini internálásáról, az európai hatalmaknak a lengyelek érdekében Oroszországhoz intézett jegyzékéről s a lengyel szabadságharcosok keserves sorsáról így énekel Kakuk Miska:¹⁴

Mi újság a nagy világban?

*Hát biz Langievicz Kufsteinban
Rózsa Sándorral egy várban!
Kakas Márton meg magában
Dudolgat a... kaszárnyában.
[...]¹⁵*

*A potenták sürgönyére –
Szinte megérkezett már az
Óhajtva várt orosz válasz!
Nem tom, ki megy majd a jégre?
Mert csupán ennyiből áll az...
„Háború vagy béke” – válassz!*

*Meglehetős szép a tavasz,
Éppen nem lehet rá panasz,
Zöld az erdő, zöld a határ;
Legalább a fű tövében,
Lombos erdő sűrűjében
Szegény lengyel! – elbújhat már.
[...]¹⁶*

A gúnyvers megértéséhez tudnunk kell, hogy a Tischnowitzból Lengyelországba visszaszökni akaró Langiewiczet az osztrák kor-

¹³ *Handabanda*, 1863. február 28. 8. sz. 31.

¹⁴ *Handabanda*, 1863. május 9. 18. sz. 69.

¹⁵ A tanulmány nem közli a következő – nem lengyel vonatkozású – három versszakot.

¹⁶ A tanulmány nem közli az utolsó versszakot sem.

mány Kufsteinba internálta, viszont a „Kakas Márton” álnéven író Jókai Mór ugyanakkor ülte le két hónapos fogságát a pesti Újépületben. Bűne sajtóvétség volt, melyet a császári hadbíróság rótt rá sajtó útján elkövetett „csendháborításért”.¹⁷ Ugyanekkor történt, hogy a nagyhatalmak felszólították Gorcsakov orosz kancellárt¹⁸ a lengyelföldi kegyetlenkedések beszüntetésére, de erre a kancellár azzal válaszolt, hogy a lengyel kérdés Oroszország magánügye, melybe a beleavatkozást nem tűri és ezt hadüzenetnek tekinti.

Kétségtelen, hogy az általános európai szimpátia a szerencsétlen lengyel nemzet pártján állott, de diplomáciai jegyzékváltásnál tovább nem jutott az ügy, senki sem óhajtott a lengyelek miatt háborús konfliktusba keveredni. Erről szól Kakuk Miska következő verse, a *Lengyel sympathia*.¹⁹

*Terिंगette! egész világ
Fraternizál, sympatizál
Már a lengyel kérdés iránt.
Kishatalom, nagyhatalom
Jobboldalon – baloldalon
„Vivat narod polszki”... kiált.²⁰*

¹⁷ Jókait, mint lapja, az 1863-ban alapított *A Hon* (a Tisza-párt lapja) szerkesztőjét Zichy Nándor gróf *Alapkérdések* című politikai cikkének közléséért vasban töltendő egyévi börtönre ítélték, amiből egy hónapot leült, a többi császári kegyelem engedte el. 1859-ben lapja, az *Üstökös* is, mert tréfája (Mit csináljon a magyar nemzet? Felelet: Várjon és türrjön!) miatt ült egy hónapot. A császári Cenzura Abteilung [Cenzúra Főosztály] észrevette a „Türr jön!” szójátékot a látszólagos sajtóhiba alatt. Solferino évében ugyanis a magyar reménykedés III. Napóleon császártól, illetőleg az általa pénzelt torinói magyar trónkövetelőtől, az Árpád-házi származású Auguste de Crouy-Chanel de Hongrie hercegtől várta a szabadulást. A korszak dala („Szennyes az én üngöm, szennyes az gatyám is, majd hoz Kossuth tisztát, Türr Pista meg puskát, Vivát Garibaldi!) számtalan sírva vigadó magyar urat juttatott császári börtönbe.

¹⁸ Alekszandr Gorcsakov (1789–1883) orosz politikus, 1856 és 1882 között orosz külügyminiszter.

¹⁹ *Handabanda*, 1863. május 23. 20. sz. 78.

²⁰ Magyarul: Éljen a lengyel nemzet!

*A francia excellenter
Csak nőgatja csatára,
„Ne félj lengyel, ne hagyd magad!”
Szinte azt hinné az ember:
Hogy mellette bizonyára
Kardot ránt és fegyvert ragad.*

*Hát az angol? az is lángol
A lengyel sympathiától,
Olvassuk, hogy egyszer, másszor
Nagy meetingeket tartanak.
Tehát máshol sem hiányzik
A szép szó... és jóakarat.*

*Magyar! norvég! svéd! és olasz!
Nem érez-e rokonszenvet?
Már hogy is ne... érez biz az,
S pártját fogja a lengyelnek.
Mit tehetne unalmában?
Kávéházban és korcsmában.
Naponta csak arról beszél:
Hogy mindaz a felkelt lengyel,
– Ki eddig még nem esett el –
Rendre kaszál és gerebjél.*

A magyarok lengyelbarátsága 1863-ban azonban nem csak irodalmi téren nyilvánult meg és nem merült ki a lengyel sebesültek számára való közadakozásban. Számos lelkes lengyelbarát magyar kötelességének tartotta, hogy a lengyel szabadságharcosok táborába siessen, hogy épp úgy harcoljon az oroszok ellen a lengyelek függetlenségéért, mint ahogy 1848–1849-ben a Lengyel Légiónak a magyar függetlenségért harcoltak az osztrákok és oroszok ellen. Ezeknek a vállalkozó magyaroknak valósággal ki kellett szökniük Lengyelországba, mert az osztrák kormány szigorúan tiltotta, hogy a Gesamtmonarchie²¹ alattvalói az oroszok ellen harcol-

²¹ Értsd: összbirodalom, az egész (Osztrák–Magyar) Monarchia.

janak, hiszen a Görgey által porrá vert Gesamtmonarchie 1849-ben az orosz cárnak köszönhette létét. A lengyel felkelőkhöz csatlakozó magyarokat katonaszökevényeknek tekintették az osztrák hatóságok s körözőleveleket adtak ki ellenük. Az 1863-i lengyel felkelés 1913. évi ötvenéves fordulója alkalmából rendezett lwówi emlékkiállításon Leon Krzemiński több ilyen köröző körlevelet állított ki. Ezek a következő magyarok ellen adtak ki: Csáky Kálmán gróf, Egressi, Kubinyi, Klapka tábornok, Esterházy, Szilágyi, tizenhét fiatalember Erdélyből, Türr tábornok, Nagy József, Verdóssy, Butykay.

Az 1863-as felkelésben részt vett magyarok számát [Bronisław] Dulęba, a lwówi Veterán Egylet elnöke 1909-ben mintegy nyolcszázra becsülte. Sajnos pontos számbeli adatok nem állnak rendelkezésünkre, s a sok száz hős közül, kik akkor a lengyel szabadságért karcoltak, csak a fentiek neveit sikerült eddig megállapítanunk.

Itt meg kell említenünk Hajduhadházi Kiss László tanár, későbbi öregdiák szóbeli közlését, mely szerint 1863-ban a későbbi líceumból annyian szöktek ki Lengyelországba, hogy a felső osztályok teljesen elnéptelenedtek, mint ő azt 1902-ben a néhai nagy emlékezetű Scholcz Frigyes későbbi líceumi igazgatótól hallotta. Sajnos ennek sem a Palcsó-féle líceumi történetben, sem az intézet értesítőjében nincsen nyoma. A néhai Scholcz Frigyes e kijelentése vagy 1848-ra vonatkozhatott, vagy pedig annak idején el akarták temetni a dolgot, ezért nincs nyoma az iratokban.

Végül meg kell még emlékeznünk arról, hogy a szerencsétlenül végződött 1863-iki szabadságharc után számos lengyel felkelő menekült Magyarországra, itt le is telepedett. Többüknek utódai ma is itt élnek közöttünk, így Stefan Kryzanowiecki, emigráns felkelő (fia, Kereszty István nyugalmazott múzeumi osztályigazga-

tó, a magyar zenetörténeti írók Nesztora), Juliusz Syntinis báró,²² (gyermekai, Syntinis Béla báró és Syntinis Ilona bárónő), továbbá Józef Turnowski és lovag Adam Glazewski utódai.

²² Syntinis Gyula 1915-ben részt vett a magyar önkéntesek toborzásában Piłsudski Lengyel Légiójába. Lásd: Varga, Endre László: *Űródla i dokumenty do dziejów legionistów węgierskich służących w Legionach Polskich w latach 1914–1918. Niepodległość i Pamięć*, 2016/56, 183–238.

A krakkói Mária-templom tornyából
minden órában felcsendül a hejnał.

BEVILAQUA BORSODY BÉLA

Lengyel–magyar históriás aprócsemege, azaz Lakvótka

A Lakvótka felvidéki nagyapáink régi, boldog, kis kastélyaiban, kúriáiban, polgárházaiban, bőséges és vendéglátó asztalán, az ebéd végén nagy, talpas ezüsttálon vagy üvegtálon felszolgált csemege, apró nyalánkság neve volt. Dió, mogoró, narancs, füge, datolya: ez volt a Lakvótka. Az, amit az olasz *Tutti-frutti*, a francia *Pêlemêle*, a magyar *Elegy-belegy* néven nevez. Alábbiakban apró lengyel–magyar históriás holmit adunk: kicsi, jelentéktelen, lengyel–magyar kuriózumokat, históriás lengyel–magyar Lakvótkát.

Apróságok ezek, de éppen apró voltuk révén bizonyára kedvesek és tarkák, olyanok, mint a téli alkonyatban, a kúria pipázójában, a felejthetetlenül kedves felvidéki magyar, lengyel, tót keverék nyelven adomázó nagybátyáink tarkabarka beszéde, valahol a Tátra alján, Árvában, Sárosban, Liptóban.

Lengyeles volt az öregurak bajsza, mindenkinek volt rokona Lengyelben, *Hadaj* volt az öreg kutya neve, *Babunka* volt az öreg házvezetőnő neve, *Marienkuska* volt a vén cselédé, *Lukacsko* a vén inasé. Csibukfüst szállott a kályhafényes alkonyatban, a kisaszszony *Chopint* zongorázott és a havas kertből hősüveges fenyők néztek be az ablakon. A kert végén a sötétlő erdők fölé emelkedett a hegyoldal. Az erdők fölött a sziklás meredek már a lengyel hágók felé magaslott föl.

Kontuszówka, Hatamanówka, Jarzębinka...

A lengyel *pálinkák* a számtalan lengyeles vonást mutató felvidéki magyar életforma során terjedtek el Magyarországon. Takáts Sándor írta meg a régi magyar vízfőzőkről, vagyis rozsólis főzőkről szóló egyik tanulmányában, hogy a gyümölcsökből főtt vizek, vagyis Wutkák közös neve *Gurulyka*, *Kogyi* és *Dühötke* volt 17. századi magyar nyelvünkön.

A magyar köztudat a sok édes és erős lengyel pálinka közül a *Kontuszówka* nevűt, valamint a *Beniówka* nevűt ismeri. A régi felvidéki, sárosi, liptói, szepesi „szakértők” ismerték a lwówi *Baczewski* és *Tarnowski* rozsólis főzők nemes márkáit és tudtak a gyöngyöző Aranyvízről, a *Zlatka Wódkáról*, a *Hatamanówka*, a *Malinówka*, a *Morelówka*, a *Jarzębiak*, *Jarzębinka*, a lombikban pároltságot jelentő *Al-embók* nevezetűekről is. Nagyapáink kedvelték a „*Danczkai Víz*” ne-

vezetű *Gdańska Wodkát* is. Késmárki diákkorunkban, 1902-ben ékes rigmusba foglalva kördalban énekeltük el a Szepességen elterjedt lengyel pálinkák neveit. Híres és ismert volt a lengyel *Wiśniówka*, a meggypálinka. A *Gurulyka* neve a Gorzeuka¹ lengyel szóból lett, tréfás utalással a Guruljka szóra, mert ezek a lengyel pálinkák bizony kedvvel gurultak le a magyar torkokon.

Kis kacsá fürdik fekete tóba'

*Kis kacsá fürdik fekete tóba',
Anyjához készül Lengyelországba,
Akit szeretsz, kapd el!*

Így énekli a máig élő régi magyar gyermekmondóka. Mi a fekete tó és miért készül a kis kacsá anyjához Lengyelbe? A felelet, azt hiszem, könnyű: a vadkacsá Lengyelen át jön le hozzánk az észak-orosz tundrákról és vándorlása közben megüli a Táttra sötét vizű hegyi tavait. E mondókában nyilván ez a kép jelentkezik, mint az anyjához készülő, a lengyel–magyar határszéli hegyi tengerszemekben fürdő kacsafigóka képe. Ki tudja, *Nagy Lajos*, avagy *Báthory István* idejéből való magyar–lengyel járás-keles hozta-e a magyar földre a sötét vizű *Nad Zabjemen*ben, a Tengerszemben fürdő süvöl-vény lengyel–magyar kacsaáról szóló mondókát?

A bábjáték Vitéz Lászlójának neve

Az angol népi bábjáték ősi figurája, az angol népi hős, a puncsivó „Puncsos Jankó”, a *John Punch* és a marhahúsevő *John Bull*, vagyis „Ökörjankó”. A bécsi bábjátéki népi hős a 18. századi bécsi utca gyermeke, az urak kicsúfolója, a „Hurka Jankó”, a *Hanswurst*. A francia délvidéki bábjátéké a „Gyalu”, vagyis *Guylleume*, a mindenki fejét meggyaluló, megtépázó csúfondáros figura, rövidítve *Guy*, vagyis *Guygnol*. A lengyel bábjáték népi hőse *Kasporok*, *Kaszaparek*, vagyis *Gáspárka*, a betlehem-i „Három Királyok” közül az egyik Király (az orosz Péterke, vagyis *Pjotrusko*).

¹ Feltehetően a gorzka, vagyis a keserű szóról van szó.

A régi magyar bábszínház tempós, daliás, lovagias népi hőse Vitéz László. Veres a süvege, veres a dolmánya, a jókat megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti, a szegényeket megvédi, az elnyomó „urakat”, a fensőbbiséget elnáspángolja, agyonveri a parasztot sanyargató botospánt, a zsandárt, pandúrt, az ördögöt, az ördög öreganyját és a Halált. Lovagias, bátor, hetyke. A neve, a László név lengyel eredetre mutat. Felvidéki bábjátékosaink vándorló lengyel komédiások voltak, a leghíresebb volt közöttük a *Dubski* család. A 17. századi felvidéki magyar végvárakban várhajdúszolgálatot tevő zsoldos lengyel „kozákoknak”, talán még néhai való *Báthory István* fejedelem úr „lengyel kozákjainak”, az erdélyi hajdúkkal együtt Psków és Danczka alatt közösen vitézkedő lengyel és magyar daliáknak emléke a bátor bábszínházi hős, „Vitéz László” lengyel eredetet sejtető magyar neve. A lengyel Władysław ugyanis Uadiszua-nak hangzik, ebből lett a korai magyar középkori László név.

A krakkói Mária-templom toronyőrének kürtdallama

A krakkói Főtéren, a Rynek Główny [a Fő téren] a posztós céh 16. századi céhházával, a Sukiennice csipkés ormóival szemben ott áll az ősi lengyel Mária-templom veres téglából emelt középkori székesegyháza, a *Marianska*. Tornya erkélyén minden órában megjelenik a toronyőr és kürtjével igen réginek látszó különös dallamot fúj a torony négy oldala, a négy világtáj felé. A toronyőr kürt-dallama néhány ütem után félbeszakad. Krakkói monda szerint a Magyarország felé betörő tatárok 1242-ben hirtelen rajtaütöttek a városon, bevágtattak a *Rynek Główny*-ra, egy tatárnyíl átütötte a toronyőr torkát, ezt jelképezi a máig félbeszakított módon fújt dallam. Ez persze mendemonda.² A toronyőr a Báthory István idejében a Lengyelbe átment magyar *Hajnalosok*, vagyis a *Virrasztók* ama dallamát fújja, melynek neve lengyelül máig a magyar haj-

² E legendát Aniela Pruszyńska találta ki, amikor egy vacsora közben megkérdezte tőle Eric Philbrook Kelly amerikai újságíró, hogy miért szakad meg a dallam. Kelly 1929-ben a *Trębacz z Krakowa* című gyermekirodalmi könyvében le is írta a történetet.

nal szó torzulékából származik. A lengyelek ezt „hejnał spisy”-nek nevezik. Ez jelentette a hajnali ébresztőt is, a hajnalban a kedves ablaka alatt énekelt *Hajnalost* is. „Hajnal vagyon, szép piros hajnal! Ébredj már! Virrasztó! Hahó!” Régi éjjeliőreink így énekelték ezt a Hajdúvárosokban és a Csallóközben még egy-két nemzedékkel ezelőtt is. Dallamuk nagyon hasonlít a krakkói toronydallamra. Talán ez is egy lengyel–magyar emlék elszakadt, az idők távolából visszazengő foszlánya.

Mazur és labanc

A *Mazurek*, vagyis az Álorcás neve a magyar felvidéken ijesztő Krampuszt, a rossz gyermek riogatásáért való mumust jelenti. – *Micsoda Mazurt csinálsz magadból!* – kiáltották felvidéki nagyanyáink az arcát összemaszatoló gyerekekre. A rongyost, szakadozott ruhájút jelentő *laboncz* szóból lett a szalagos térdnadrágú bécsi gyalog hadak 17. századi gúnyneve, a *labancz*, ezt a szót a köztudat a *Lauf’ Hans!* vagyis a „Szaladj, Jankó!” gúnyszóval magyarázza, ami nyilvánvaló tévedés, hiszen a csapzott, összeragadt szőrű kutyát a Felvidéken loboncos szőrűnek nevezik. Az északi Felvég lengyel–magyar kapcsolatai a Thökölyek és Rákócziak határszéli végvárai 17. századi idején hozhatták át a magyarba a lengyeles hangzású labanc szót. A *Mazurek* – magyarosan *mazurka* a lengyelek látványos ünnepi sétáló táncának neve.

A lengyel himnusz Magyarországon a Bach-korszakban

A Bach-korszak alatt tilos volt minden emlékezés a vérbe és gyászba fullasztott szabadságharc daliás, tragikus magyar–lengyel kapcsolataira. Az *Isten ki Lengyelt*, a *Boże coś Polskę*-t sem volt szabad énekelni, lett hát belőle ártatlan iskolai gyermekdalocska, ártatlan, báránykás szöveggel. Ezt nem üldözhatték Prottmann és Worafka pesti rendőrfőnökök. Nagyanyáink így énekelték a lengyel Himnusz gyermekessé tett szövegét:

„Megjött a tavasz, vidul a természet,
Erdő és mező új életre ébred,
Báránka béget, madárka dall ott fennt,
Bárány s madárka dicsőíti Istent!”

Egy másik változata ez volt:

Eljött a tavasz, ébred a Természet,
Tavasz jöttével óh mi szép az élet!
Az erdő zöldül, ibolya virágzik,
A kis báránka zöld pázsiton játszik!
A kis pacsirta felröppen és ott fennt
Szép énekével dicsőíti Istent!

A Bem-szobor rajza
(Vasárnapi Újság, 1878. szeptember 8.)

MAZSÁRY BÉLA

Bem Apó marosvásárhelyi szobrának leleplezése 1880. október 17-én

BEM SZOBRA.

Huszár Adolf nagy mintája után rajzolta Bcross Gyula.

A marosvásárhelyi Bem-szobor keletkezésének előzményeit, mint azt az alábbi cikk érinti, az 1867-i kiegyezés után a Monarchia külpolitikáját irányító idősebb Andrássy Gyula gróf külügyminiszter¹ által a mindjobban fenyegető akkori orosz uralom ellen támogatott és erősített lengyelbarátság alkotja. E politikát úgy Ausztria, a régi Monarchia lajtán túli fele, mind őszinte érzelmi alapon a szabadságharc közvetlen élményeinek és emlékeinek hatása alatt álló Magyarország egyaránt vallotta. Az ausztriai Reichsrathban mindinkább erősödött a galíciai lengyelség szerepe, amit a nagy magyarbarát „lengyel Deák Ferenc”, Franciszek Smolka,² a Reichsrath elnöke közbecsülésben álló szerepe is kifejezett. Az 1880-as évek összes lengyel vonatkozású társadalmi jelenségei a bécsi Adam Mickiewicz-emlékünnap, a krakkói Wawel visszaadatása Krakkó városának, az Adam Mickiewicz „Pan Tadeuszának” lwówi új kiadása,³ Karl Millöcker lengyeltárgyú operettje, a „Bettelstudent”⁴ is ennek a politikának jelenségei, illetőleg mindez mint társadalomlélektani tünet a hivatalos osztrák–magyar külügyi politikában bírta támogató és irányító „Lord Protektorát”.

A marosvásárhelyi Bem-szobor csakúgy a San Stefanó-i⁵ és berlini kongresszusok⁶ osztrák–magyar külügyi politikájának társadalmi függeléke és dekorációja, mint az egykorú magyar vármegyei mozgalom a lengyel Restitutio érdekében, melyet Heves megye indított meg⁷.

¹ Gróf Andrássy Gyula (1823–1890) 1867 és 1871 között miniszterelnök, 1871 és 1879 között az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere. Legnagyobb sikere az 1878-ban megtartott berlini kongresszus, amely gátat vetett az oroszok balkáni térfoglalásának.

² Franciszek Jan Smolka (1810–1899) lengyel jogász, liberális politikus, az osztrák parlament elnöke.

³ A Pan Tadeuszt 1882-ben adták ki Lwówban.

⁴ Lengyel címe: *Student żebrak*.

⁵ San Stefanóban 1878. március 3-án írták alá azt a békét, amely Nagy-Bulgária határait meghúzta. A valóságban azonban mindez nem realizálódott.

⁶ A berlini kongresszusra 1878. június 13 és július 13. között került sor, az ott elfogadott szerződés felülírta a San Stefanó-i békét.

⁷ Lásd erről Bevilacqua Borsody Béla cikkét e kötetben.

A marosvásárhelyi ünnep hatalmas történelmi hangulatú megmozdulás volt, magán viseli az idősebb Andrassy Gyula gróf keleties pompakedvelését, mely – mint ezt Marczali Henrik írta meg – a tömegek lelkét megmozgató politikai eszköz volt a zseniális diplomata, az akkori Európa legnagyobb súlyú politikusa kezében. Az ünnepségen a Teleki és Béli grófok, a Kemény és Bálint bárók, az Ábránfalvi Ugron,⁸ a Sepsinagyborosnyai Borosnyai, a Sepsiszentiványi Szentiványi, a Tinkovai Matkássy, a Nagyajtai Cserey, a Szemerjai Szász, a Székelypókakereszturi Orbán és a Csiktaplócza Lázár családok nevei a Báthory István lengyel király és erdélyi fejedelem Erdélyét jelentették. A Jókai Mór, Hermann Ottó, Vécsey Tamás, ifj. Szász Károly,⁹ Hegedűs István,¹⁰ Szádeczky-Kardoss Lajos és Kaas Ivor báró nevei az egykorú magyar szellemiséget képviselték. A kitűnő Huszár Adolf által mintázott szobrok – az Eötvös József báró, Petőfi és Bem szobrai – a magyar szabadságszellem nemesveretű szabadelvűségének szobrai voltak. Marosszék, Gyergyóditró és Magyarbükös falu nevei az erdélyi szabadszékely és magyar falvak népi lelkét képviselték, Dókus Gyula zempléni alispán a magyar Felvidék és II. Rákóczi Ferenc szabadságharca jelképe volt. Márkus József¹¹ Budapest

⁸ Ábránfalvi Ugron Gábor (született: 1847), Garibaldi alatt legionárius, az 1870-es porosz–francia háború alatt francia önkéntes, udvarhelyszéki székely nagybirtokos, 1872-től Székelyudvarhely országgyűlési képviselője, 1875-től a jelen cikkben szereplő Orbán Balázs székely képviselővel és Bartha Lajossal együtt a szélsőbaloldali függetlenségi párt megteremtője, 1880-tól annak vezére.

⁹ Szemerjai Szász Károly székely eredetű nemescsaládban született 1829-ben, református püspök író, költő, műfordító (írói neve „ifj. Szász Károly”), szabadságharci utászhadnagy, kultuszminiszteri tanácsos 1884-ig. Moore, Byron, Victor Hugo, Béranger, Lamartine, általában a szabadságromantikusok fordítója.

¹⁰ Hegedűs István (született: 1848-ban Kolozsvárott) kolozsvári, majd budapesti klasszikafilológus egyetemi tanár, műfordító, költő, 1880-ban a kolozsvári református kollégium tanára.

¹¹ Márkus József (született: 1852-ben Szombathelyen) újságíró, 1873-tól a *Nemzeti Hírlap* fővárosi rovatvezetője 1875-ig; 1879-ben székesfővárosi tanácsjegyző, 1885-ben főjegyző, 1890-ben tanácsos, 1894-ben másod-alpolgármester, Márkus Emília színésznő fivére.

Székesfőváros kiküldöttje a néhány évvel azelőtt Budából, Pestből és Óbudából egyesített új Budapest színe és az ország szíve volt az ünnepen. Az ott megjelenő Jász-Nagykun-Szolnok vármegye és Halas mezőváros a kunokon keresztül a Keleten lelkedzett keleti magyar szabadságszellemet, Debrecen a szabad hajdúkat, Pécs a Dunántúlt, Arad és Hódmezővásárhely az Alföldet, Kassa a Felvidéket, Kolozsvár, Nagyenyed és Torda Erdélyt, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy és Marosvásárhely az ősi szabad Székely Székeket jelentette.

Ott voltak az ünnepen a magyar szabadságszellem magyar „Athénásai”, a keleti gyökerű magyar műveltség számára a keleti nagyurak, az erdélyi fejedelmek által alapított debreceni, sárospataki, nagyenyedi és marosvásárhelyi kollégiumok, az új Magyarországot jelentő budapesti és kolozsvári egyetemek és diákjaik, mellettük a régi krakói Jagelló Egyetem és az újabb Lwówi Egyetem, velük a magyar Ezernyolcszáznegyvennyolc „Nagy Martiusa” és a lengyel Ezernyolcszázharminc „Wiosna Ludów”-ja, a „Nemzet Tavasza”, az „Ifjak Martiusa”, vagyis mindaz, amit a Petőfi és Jókai szabadságmozgalma, az „Ifjú Magyarország” együtt álmodott el a vele egykorú lengyel „Młoda Polska”-val, az „Ifjú Lengyelországgal”.

Mindez a históriát jelentette, azt a történelmi Magyarországot, mely 1880. október 17-én, éppen egy esztendővel Andrássy Gyula gróf visszavonulása után az ő grandiózus szellemében még a Bem apó szobra politikai hátsóterében is független, szabad magyar világpolitikát csinálhatott az ország léte kérdését jelentő orosz megfogalmazású „keleti kérdésben”, melynek a „lengyel kérdések” 1880-ban is a függvénye volt. Erről az Andrássy Gyula grófról szóló cikkünk ír részletesen. (Bevilaqua Borsody Béla megjegyzései.)¹²

A szobor előzményei (1860–1880)

Tizenkét évi elnyomatás végén, 1860-ban jutott a szabadságharc után gúzsba kötött magyar nemzet először szabadabb lélegzet-

hez. Az Októberi Diploma¹³ kibocsátása után enyhült az erős kéz uralma. E viszonylagos szabadabb mozgási lehetőség egyik folyománya volt a Bem Szobor Egyesület megalakulása, mely azonnal országszerte megkezdte az adományok gyűjtését. A szobor felállításának eszméje Marosvásárhelyt született, itt is alakult meg a Szoboregyesület, s innen indult ki a mozgalom. Így a Bem-szobor felállítása helyéül önként adódott Marosvásárhely, mely Bem utolsó hadműveleti központja volt, itt töltötte legutolsó idejét a szerencsétlen segesvári csata előtt, különben is a székelyeket szeretete és Marosvásárhely a székelység főhelye.

A Bem-szobor felállításának terve az 1861-ben Budapesten tartott Honvédyűlés elé terjesztetett, melyen Marosvásárhelyt és Marosszéket¹⁴ Szabó János volt szabadságharcos honvéd alezredes és Borosnyai Pál volt szabadságharcos honvéd hadbíró képviselték. Az ő javaslatukra mondta ki a gyűlés, hogy a szobrot Marosvásárhelyt kell felállítani. Ezután a gyűjtés még nagyobb buzgalommal folyt és alig három év alatt 9500 forint gyűlt össze. Azonban az olasz s porosz háború, a kiegyezés, majd a kiegyezés után az „opportunizmus”, a megbékült császárral szemben való kényszerű megalkuvás mind tovább halogatták a szobor felállítását, noha közben az adományok 1875-re már 15 ezer forintra szaporodtak.

Végre a fenyegető orosz–török háború¹⁵ következtében a független magyar közvéleményben fellángoló nemzeti érzés szinte tüntetésszerűleg követelte a lengyel származású, oroszverő magyar szabadsághős szobrának felállítását. 1875-ben a végrehajtó bizottság, melynek tagjai Nagyborosnyai Borosnyai Pál országgyűlési képviselő, a szoborbizottság elnöke, Knöpfler Vilmos és Bereczky Sándor országgyűlési képviselők voltak, kihirdette a pá-

¹³ I. Ferenc József 1860. október 20-án kibocsátott rendelete, amely a Magyar Királyságnak autonómiát adott.

¹⁴ A régi székely Marosszékből, Kolozs és Torda vármegye egy részéből az 1876. XXXIII. tc. alkotta meg az 1918-ig fennállott Maros–Torda vármegyét.

¹⁵ 1877–1878-ban.

lyázatot, ez azonban eredménytelen maradt, s ezért a bizottság elhatározta, hogy Huszár Adolf szobrászművészt szólítják fel a minta elkészítésére.¹⁶ Huszár a mintával 1878-ra elkészült, megnyerte a bizottság tetszését, meg is bízták a kivitelezéssel. Hazafias érzésből minden nyereség nélkül vállalkozott arra, hogy a 9 láb magas szobrot bronzból öntve 9000 forintból kiállítja, így a befolyt 15 ezer forint teljesen fedezhette a szobor költségeit.¹⁷

A szobor

Két év múlva, 1880 tavaszára elkészült a szobor. „Bem apó szobra, mely Marosvásárhely részére készült, tökéletesen befejeztetett – jelenti a *Pesti Napló* március 24-i reggeli kiadása –, s mint ilyen a bécsi cs. és kir. ércöntőde által a napokban útnak indított Budapestre.”¹⁸

Huszár Adolf a Bem-szobrot az Operaház szobormintáival együtt a Múcsarnokban állította ki közszemlére.¹⁹ A sajtó a legnagyobb dicsérettel írt a szoborról. Íme néhány szemelvény:

„Huszár szobrának eszméje szerencsés – írja a *Vasárnapi Újság*. – A tábornok bátor, merész állásában mintha katonáit tüzelné támadásra. Jobb lábára súlyosodva áll, egy szétzúzott ágyúra lépő bal

¹⁶ Huszár Adolf (1843–1885) 1866-ban a bécsi Gasser tanítványa. Alkotásai: Eötvös József báró szobra (1871) és a Petőfi-szobor (1882), mely Izsó Miklós mintájának felhasználásával készült. Deák Ferenc budapesti szobrát és az aradi vértanúk emlékét hirtelen halála miatt barátai fejezték be.

¹⁷ *Vasárnapi Újság*, 1878. szeptember 8.

¹⁸ *Pesti Napló* 1880. március 24. (Reggeli kiadás). A lap második oldalán a „Színház és művészet” című apró cikkben olvasható az idézett mondat.

¹⁹ Sugárúti Múcsarnok, a Képzőművészeti Társulat palotája, ma a Magyar Képzőművészeti Egyetem (az Andrássy út 69–71. szám alatt). Az épület a Bevilacqua di Verona család által 1517-ben építtetett, Michele Sanmicheli mestertől tervezett veronai házának, a Palazzo Bevilacquának stíluskópiája. A veronai ház 1848-ban a Haynau által a bresciai Citadellában felakasztott olasz vértanú, e sorok írója családjának utolsó olaszországi férfi tagja, Don Girolamo di Bevilacqua gróf tulajdona volt.

lábával támogatva. Jobb kezében elmaradhatatlan tábori látszócsőve, baljában pedig a történelmi nevezetességű lovaglóostor. A szobor amint áll és él, mintha mozdulna, anélkül mégis, hogy a szobrászat követelte nyugalom ellen vétene. Huszár műterméből csaknem egyidőben kerül ki a csodás tábornok és költője, Petőfi szobra. A hős és dalnoka, forradalmunk e két fényes meteora ugyanazon kéz által ércben megörökítve.”

A Magyarország és a Nagyvilág közli a szobor képmását,²⁰ s ezt írja: „A kis szürke lengyel” generális²¹ ércemléke immár elkészült s közszemlére van jelenleg kiállítva a Képzőművészeti Társulat palotájában. A szobor bizonyosságot tesz Huszár Adolf fényes tehetségéről. A megalkotás nem volt könnyű munka. Az ősz tábornok törődött alakja nem vala hálás tárgy s hites arc képe nem is maradt ránk.²² Huszár azonban meg tudott küzdeni a nehézségekkel. A hagyományos szürke köpenyt kitűnően használta fel. A szobor feje is kitűnően sikerült, mellét nemcsak a két honvédrendjel teszi tiszteletre méltóvá, de a hősi erő kifejezése is.”²³

²⁰ Magyarország és a Nagyvilág. 1880. április 18.

²¹ Petőfi szavai Bemről.

²² Bem arcképhitelessége: a Magyarország és a Nagyvilág egykorú cikkírója nem tudta, hogy Bem apó hiteles arcképe Petőfi Sándor ma már ismert tollrajzában fennmaradt. Ez a tábornokot a szabadságharc tábornoki kalapjában („Carbonaro”: darutollas, alacsony kürtőkalap, az ún. „Kossuth kalap”) ábrázolja. Petőfi rajza után mintázta dr. Farkas Zoltán Bem apó 1848-i szállása, az egykori István főherceg Vendégfogadó falán (ma Fővárosi Önkormányzat Rendészeti Igazgatóság épülete az Akadémia utca 1. sz. alatt) a Magyar–Lengyel Egyesület által elhelyezett domborművet. A tábornok külsejére mit sem adott, kopott szürke bakaköppönyege valóság, nem a „Napóleon szürke köppönyege” emlékéből lett irodalmi anekdota, mint néhányan ezt írták. Sok sebe miatt lovon alig ült, az erdélyi hadjáratot kopott városi bérkocsiban ülve csinálta végig. Marsallbot helyett hordott ostora is valóság.

²³ Magyarország és a Nagyvilág. 1880. április 18. 249. és 254. o.

A BEM-SZOBOR.

Bem. rajzolta Petőfi Sándor

Bem apó, Petőfi Sándor tollrajza (Vasárnapi
Újság, 1897. augusztus 1.)

Bem apó emléktáblája,
Budapest, Akadémia u. 1.
(Mitrovits Miklós felvétele, 2018)

BEM APÓ MAROSVÁSÁRHELYI SZOBRÁNAK LELEPLEZÉSE
1880. OKTÓBER 17-ÉN

MAZSÁRY BÉLA

„Bem tábornok ércszobra elkészült – írja a *Pesti Napló* április 10-én – és látható a Múcsarnok épületében a Sugár úton. A székyek és Marosvásárhely áldozatkészségéből emeltetik a szabadságharc hőséne a marosvásárhelyi piacon. Nem nagy, kisebb az Eötvös-szobornál, de egyike lesz hazánk legszebb emlékeinek. Bem tábornoki egyenruhában, félig előrenyújtott jobbujában a tábori látcsővel van ábrázolva, fedetlen homloka előre hajolva, nyugodt, vizsgáló tekintettel gondolkozva nézi a csatatér, bal kezében a kard hüvelye és a kis lovaglóostor, mellyel tűzbe szokta volt hajtani csapatait; jobb lábával egy széttörtött ágyúra lép; köpenye gazdag ráncokban omlik vállairól. Az öntés és csiszolás kitűnően sikerült. Tegnap érkezett és ma este állíttatott fel ideiglenes helyére, hogy a fővárosi közönségnek is alkalma nyíljon megtekinteni a művet, mellyel Magyarország népe tartozó hálájának csekély részét rója le a nagy hírű lengyel hazafi emlékének. Sokan fogják e szobrot nézni és néhányan ráismernek. De senki meghatottság nélkül rá fel nem tekinthet. A szobrot legközelebb részletesen méltatni fogjuk.”²⁴

Kaas Ivor báró a szoborról

Ez a méltatás báró Kaas Ivor²⁵ tollából a lap április 15-iki számában²⁶ jelent meg. „Huszár Adolf Bem-szobra szép. Az első benyomás egész kedvező. A tábornok kis, zömök alakja igénytelen egyszerűséggel jelenik meg, mintegy a csatatéren járva, gyalog, félig kinyújtott jobb kezében rövid látcsövet, baljában testéhez szorítva a felemelt nehéz kardot és ujjai közt tartva a híres kis lovagostort. Jobb lábán áll, bal lába egy eltörtött ágyún nyugszik, mert a tűzéség volt kedvenc fegyvere, és ágyúit éppúgy szerette, mint legénységét. Tábornoki egyenruháját gazdag aransújtás és a magyar érdemkereszt díszíti. Jobb válláról hátraesik a prémes gallé-

²⁴ *Pesti Napló*, 1880. április 10. (Reggeli kiadás.)

²⁵ Kaas Igor (1842–1910) dán származású magyar báró, 1875 és 1894 között a *Pesti Napló* főmunkatársa.

²⁶ A Bem-szobor és az Operaház szobormintái. *Pesti Napló*, 1880. április 10. (Reggeli kiadás.)

rú köpeny, s bal vállát födi. Kopaszodó fejét előrenyújtja vizsgálódó kifejezéssel. Alakja és arckifejezése egyaránt rokonszenves, a felfogás kitűnő.

A szobor sikerült, de nem hibátlan. A fej gyönyörű, kifejezesteljes, lágy és erős; a nyak is mesteri, a ruházat szintén és a redőzet még inkább. Egy hibája van a szobornak, mégpedig konstruktív: bal lába térdben görbítve nagyon magasan lép az ágyúra s ezáltal túlságosan előrenyúlik, minek folytán a szobor nemcsak nyugalmát veszti; de jobbról tekintve egyensúlya és biztonsága is szenved.

Mindazonáltal e szobor határozottan a legszebb szobrok egyike, melyek idáig Magyarországon emeltettek s Huszár Eötvös-szobrát és Petőfi mintáját²⁷ esztétikai becsben felülmúlja.

Marosvásárhely oly dísz nyer általa, melyért Kolozsvár s a legtöbb magyar város megirigyelhetnék.

Soká nézzük a szobrot körös-körül, legszívesebben egyenest szembe és elől balról s hosszan nem tudunk tőle megválni.”

A lengyel és magyar diákság és társadalom előkészületei

A szobrot nemsokára elszállították Marosvásárhelyre, hol hozzáfogtak a felállítási munkálatokhoz. Ditró székely nagyközség ingyen szolgáltatva ki a talpazathoz szükséges gránitot, Marosvásárhely városa ezer forintot szavazott meg az ünnepélyes leleplezés költségeire s a szoborbizottság hozzáfogott az ünnep-ség előkészítéséhez.²⁸

Közben híre jött, hogy Bem tábornok két nővére, Bem de Cosban Antónia (kinek férjét az orosz kormány Szibériába száműzte) két gyermekével Kosztromában és Hoszowska asszony, ki 1870 óta

²⁷ A Petőfi-szobor költségeit legnagyobb részben Görgey Artúr tábornok adjutánshadnagya, a későbbi emigráns Hoffmann–Reményi Ede, a világhírű hegedűművész adta.

²⁸ *Pesti Napló*, 1880. augusztus 22. (Reggeli kiadás.) A Bem-bizottság köszönő távirata Marosvásárhely városához és Ditró községhez.

özvegy, Krakkóban a legnagyobb szegénységben élnek. Marosvásárhely városa azonnal országos gyűjtést rendezett részükre.²⁹

A Marosvásárhelyt felállítandó Bem-szobor közeli leleplezésének híre élénk érdeklődést keltett a lengyelek között. A lwówi Egyetemi Olvasókör kebelében bizottság alakult, hogy előkészítse a lengyel nemzet részvételét a leleplezési ünnepen. A felhívás meleg hangon emlékszik meg a magyar nemzet kegyeletéről, mely a szobrot létrehozta. A felhívást három ifjú, két lengyel és egy magyar, Aleksander Lisiewicz, az olvasókör elnöke, Józef Czermak bizottsági tag és Szádeczky Lajos, a Magyar Történelmi Társulat tagja, a későbbi kiváló historikus, a Magyar–Lengyel Egyesület egykori társelnöke, majd alelnöke, ki akkor Lwówban tartózkodott, írták alá. Azután a lwówi ifjúság csatlakozásra hívta fel a krakkói egyetemi hallgatókat, a poznaí és bécsi testvéregyleteket s megküldötték a felhívást a budapesti és kolozsvári egyetemek olvasóköreinek is.

Egyidejűleg a Bem-bizottság elhatározta, hogy a leleplezés alkalmából Bem-albumot ad ki, s hogy az emlékkönyvben a lengyel írók is képviselve legyenek, felhívta őket, hogy küldjenek kéziratokat. Több előkelő lengyel író azonnal meg is ígérte közreműködését, így [Jan] Dobrzański, a *Gazeta Narodowa* szerkesztője, Bem egykori adjutánsa, Liske egyetemi tanár és mások.³⁰

A krakkói ifjúság nagy lelkesedéssel csatlakozott a lwówiak felhívásához és a következő átíratot intézte a budapesti egyetemi ifjúsághoz: „Czytelnia Akademicka w Krakowie.³¹ Tisztelt pályatársak! Kedves Testvéreink! Kötelességünknek tartjuk és örömmel tudatjuk, hogy a marosvásárhelyi Bem-szoborra s az október 17-én tartandó nemzeti ünnepségre a lengyel ifjúság ezüstkoszorút küld! Küldöttségünk a krakkói és lwówi egyetem hallgatói közül október 14-én, csütörtökön indul el és október 16-án, szombaton

²⁹ *Pesti Napló*, 1880. május 20. (Reggeli kiadás.) A közlésben hibásan „de Cosbay”, Kozban: a Bem család nemesi címerneve, a Kozban címer-család elnevezése.

³⁰ *Pesti Napló*, 1880. szeptember 22. (Reggeli kiadás.)

³¹ Magyarul: Krakkói Kollégiumi Olvasókör.

délben érkezik Marosvásárhelyre. A közös szabadsághős, az osztrolenkai bajnok és az erdélyi harcok oroszlánja iránt érzett kegyelet mellett azon magasztos eszme vonz hozzátok, hogy a lengyel részről oly gyengéden ápolt és népdalban is megörökített magyar-lengyel barátság oltárára áldozatot hozzunk. Veletek, kedves testvéreink összejövén egy szívvel és lélekkel hallhassuk, hogy

„Magyar és lengyel jóbarát,
Harczban, pohár közt egyaránt,
Vitéz és bátor mind a kettő,
Áldjad meg őket, óh Teremtő!”

A kedves viszontlátásra Marosvásárhelyen. – Hazafias üdvözléssel: Krakkó, 1880. október 10. – A lengyel ifjúság nevében: Stan Boren, olvasóköri elnök.”³²

A pesti egyetemi ifjúság erre elhatározta, hogy tíztagú küldöttsége visz koszorút a Bem-szoborra s meghívja a lengyel ifjakat Budapestre. A budapesti fogadtatás előkészítésére rögtön bizottságot alakítottak, melynek elnökévé gróf Batthyány Lajost kérték fel. Október 15-én este az egyetemi ifjúság ez ügyben a Kálvin téri Wittwindisch kávéházban³³ népes gyűlést tartott. Ez, miután gróf Batthyány Lajos nem vállalta a fogadóbizottsági elnökséget, Pogány Józsefet választotta meg.³⁴

Budapest Székesfőváros tanácsa képviselőjében Barna Zsigmond tanácsnokot és Márkus József jegyzőt, a későbbi polgármestert küldte el a főváros nagy, díszes cserkoszorújával Marosvásárhelyre. A budai és óbudai 1848–1849-iki Honvédegylet is cserkoszorút küldött, melyet Tassi Becz László 48-as honvédőrnagy és dr. Szénássy Sándor 48-as honvéd százados-főorvos vittek el.

³² A vers az ismert betlehemes táncdal (Krakóviai), a Polak, węgier – dwa bratanki.

³³ Wittwindisch Kávéház: a híres Két Pisztoly vendégfogadó egykori irodalomtörténeti hírű kávéházának utódja 1869 után, mikor is a Két Pisztolyt lebontották.

³⁴ Pesti Napló, 1880. október. 15.

Marosvásárhely lázasan készült az október 17-iki leleplezési ünnepségre. Október 16-án a *Pesti Napló* külön tudósítója ezt írja:

„Az egész város előkészületekkel van elfoglalva. A szobor körül a rácsozatot és gyepet most rakják. Holnap reggel a házakat fellobogózzák nemzeti színű és fehér-piros lengyel zászlókkal. A krakói és lwóvi egyetem ifjúsága tizenhét tagú küldöttségéhez még idősb urak is csatlakoztak. Holnap délből fogadtatásukra az egész város a céhekkel felvonul. Háromszáznál több vendég jelentetett be. A fővároson kívül számos város, megye, község, honvédegylet, egyesületi képviselők, főispánok.”³⁵

Október 17-én, az ünnepség reggelén az összes fővárosi lapok vezércikkben vagy vezető helyen írnak Bemről és a lengyel testvéri kapcsolatokról.

A marosvásárhelyi ünnepség, 1880. október 17.

A pesti ifjúság kiküldöttei a lengyel ifjúsági küldöttséggel Nagyváradon találkoztak.

Már október 16-án számos vendég érkezett Marosvásárhelyre, kiket ünnepélyesen fogadtak, s tiszteletükre a város ismerkedési estet rendezett, melyen számos köszöntő hangzott el.³⁶

Az ünnepség napjáról így szól az egykorú tudósítás:

„Ma kora hajnalban az egész város talpon; a házakon lombfűzések, szőnyegek, lobogók. Nyolcvan fogaton történt a kivonulás az indóházhoz, sokan gyalog mentek a félórányi távolra. A vendégeket a legegánsabb városi közönség, hölgyek, tanulóifjúság lengyel zászlóval fogadta. A két órakor érkező vonatot riadó éljen üdvözlé, kivált a lengyel ifjakat és a 48-iki honvédeket éltették. Dr. Knöpfler Vilmos országgyűlési képviselő magyar beszédben kiváló szívéllyességgel emlékezett meg a lengyel–magyar barátságról. Kokosinszki lengyelül üdvözölte a lengyel ifjakat, mire Lisiewicz Sándor, a lengyel ifjúsági küldöttség vezetője válaszolt. Lelkes éljenzés hangzott mindenfelől s meleg kézsorítások váltattak. Szá-

³⁵ *Pesti Napló*, 1880. október 16.

³⁶ Uo.

mosan érkeztek bejelentés nélkül. Marosvásárhely idegenektől hemzseg. Öreg honvédek, részben 48-iki egyenruháikban és zászlókkal járnak. A szobor körül huszonkét négyszögöl kert vasráccsal kerítve, a rácson koszorúk és virágfüzérek, a szobor alapja csiszolt ditroitból két öl magas, az ércszobor maga másfél öles.

A déli vonattal érkezőket Kovács tanácsos fogadta. A vidéki falukból kocsisorokban érkeztek vendégek. Az arisztokráciából megjelentek: a Teleki grófok közül: Domokos, Sámuel, Géza, Lázár, Vincze és Jenő, Bethlen Gábor és Eszterházy Kálmán grófok, Kemény Kálmán és Bálint József bárók, Béli Gergely gróf főispán, Szentiványi brassói főispán, Macskássy és Máriaffy földbirtokosok, Murád Bej³⁷ török őrnagy. A hadseregből senki sem jelent meg.

Két órakor a leleplezésnél tizenöt ezer ember volt jelen. Az ablakok, erkélyek, templomablakok, házfedelek tömve; a téren a rendet a tűzoltóság tartja fenn. A szobor körül fehérbe öltöztetett leányok, a 48-iki honvédek, a 12-ik zászlóalj rongyos zászlójával, fekete szalaggal az elhullott honvédek emlékére. Ezek hosszú sorban megható látványt nyújtottak. Ott voltak a hatóságok, testületek, honvéd küldöttségek, czéhek lobogókkal, lengyelek a lengyel lobogó körül, sokan fényes díszmagyar ruhában.

Az ünnepély megnyitását mozsarak durrogása és trombitaszó jelenté. Az ünnepélyt Borosnyai Pál országgyűlési képviselő és szoborbizottsági elnök nyitotta meg, kiemelve Bem életének főbb mozzanatait és hogy Bem Erdély megszabadítója volt, Marosvásárhelyet pedig megszabadította azon szomorú sorstól, amelyet Nagyenyed szenvedett el.³⁸

A beszédet, mely közben lehullott a szoborról a lepel, zajos, hosszas éljenzés fogadta. A beszéd után következett a koszorúknak letétele. Egyenként, mindenkor éljenek által kísérve törént, kivált mikor a hat lengyel ifjú a szép ezüstkoszorút letette.

³⁷ Érdekes véletlen, hogy a Világos után a hódoltsági oláh Widinben muszlim hitre tért Bem török neve is Amürat, vagyis Murád Pasa volt.

³⁸ Nagyenyedet 1849. január 8-án gyújtotta fel Axente Severu vezetése alatt a lázadó oláh parasztság, a város leégett, 700 magyar mészárlás áldozata lett.

A koszorúk száma negyvenhét; ezek a következők: Marosvásárhely közönsége, Budapest, Kolozsvár, Debrecen, Kassa, Arad, Pécs, Halas, Udvarhely, Hódmezővásárhely, Nagyenyed, Torda, Sepsiszentgyörgy városok; Jászkunmegye; lembergi, krakkói, budapesti, kolozsvári egyetemek ifjúsága, debreceni, nagyváradi, szebeni jogakadémiák hallgatói, sárospataki, nagyenyedi kollégium; marosvásárhelyi hölgyek Görög Károlyné által, kinél Bem szállva volt, Cserey Jánosné, Gaál Elekné, báró Rottenthálné; marosvásárhelyi református főtanoda, tűzoltóegylet, tanulóifjúság, kereskedelmi társulat, kereskedelmi ifjúság, katolikus papok és tanítók, izraelita hitközség, református leányiskola, országos függetlenségi pártkör, budapesti, óbudai, győri, udvarhelyi, nagyenyedi honvédegyletek, Magyarbükös közönsége.

A koszorúk elhelyezése után a dalárda énekelt, majd Szász Károly nagy hatással szavalt Ódáját, Bereczky Sándor országgyűlési képviselő pedig felolvasta a szobor történetét.

Borosnyai Pál a szobrot Marosvásárhely közönségének átadta, Ajtay polgármester megköszönte, amivel az emlékezetes ünnepély véget ért.

A banketten 400 ember vett részt. A karzatokat hölgyek foglalták el. Az ebéd gazdag, a borok jók voltak. Borosnyai Pál a királyra, a királynéra és a trónörökösre mondta az első pohárköszöntőt. Ajtay polgármester a vendégeket éltette, Ugron Gábor Kossuthot mint a magyar állam függetlenségi eszméjének képviselőjét éltette, Béldi Gergely főispán Huszár Adolfot, a szobor alkotóját köszönté fel, Hegedűs István Szász Károlyt. Felköszöntőket mondtak még a lengyel ifjakért, a lengyel–magyar nemzetek szövetségére, barátságára, Lengyelország helyreállítására: Lázár Ádám, Mariaffy Antal, Orbán Balázs és többen. Köszönetet mondott lengyelül Lisiewicz.

Este díszelőadás volt. A *Szigetvári vértanúk*, Jókai hazafias drámája került színre.³⁹ Színház után bál volt.⁴⁰

³⁹ Jókai a *Szigetvári vértanúk*at 1860-ban írta Molnár György budai Népszínháza számára.

⁴⁰ *Pesti Napló*, 1880. október 17.

A lengyel diákok küldöttsége Budapesten

A marosvásárhelyi ünnepség után a Bem-szobor leleplezésére küldött lengyel ifjak eleget tettek a pesti ifjúság meghívásának s Budapestre utaztak, ahová október 21-én érkeztek meg. A feldíszített pályaudvaron a rendezőbizottság magyar és lengyel szónoklattal fogadta őket, majd a fényes menet a Kerepesi országúton, a Deák téren, a Deák Ferenc utcán át a Hungária Szállóhoz vonult, hol a lengyel vendégek szállása volt. Ezek megérkezésük után a bizottság több tagjával először a kegyelet adójának lerovására a temetőbe hajtottak Woroniecki sírjához. A herceg sírján álló obeliszk elnyerte a lengyel ifjak tetszését. Sorra megvizsgálták az obeliszk feliratait, majd innen a Batthyány-mauzóleumhoz vonultak, útközben megtekintették a nagy színész, Lendvay sírját⁴¹ is. A lengyel ifjakat az egyetemi bizottságokon kívül a Budapesti Lengyel Egyesület küldöttsége is elkísérte.

A temetőből a Városligeten keresztül, a tó mellett a Sugárútra – ez a mai Andrássy út – mentek, innen a Hungáriához hajtottak, ahol öt órakor kezdődött a bankett.

Rácz Pali zenekara a Kossuth-indulóval fogadta a vendégeket. A banketten az egyetemi ifjúságon kívül a Honvédmenház, a Honvédegylet és a Budapesti Lengyel Egyesület küldöttségei, hírlap-

⁴¹ Lendvay Márton (1807–1858) és fia, az ifj. Márton (1830–1875) mindketten a Nemzeti Színház nagy emlékü tagjai, az ifjabb mint honvédszázados kapitulált Világosnál.

írók, továbbá Vécsey Tamás⁴², Hermann Ottó⁴³ és Verhovay Gyula⁴⁴ országgyűlési képviselők vettek részt.

Rácz Pali gyönyörű nótáival élénk figyelmet, majd nagy lelkesedést keltett a vendégekben. A Kossuth-induló után következtek a népdalok: Cserebogár, sárga cserebogár; Befűtta az utat a hó, azután a Rákóczi-induló, melyre riadó taps zúgott fel. Újra! – Újra!, hangzott mind egy szájból. Rácz Pali erre igen tapintatosan a lengyel himnuszot játszotta. A jelenlevők mind felállottak. A lengyel himnusz után kitört a határtalan lelkesedés. Taps, éljenzés hangzott mindenfelől. Mindenki sietett kezét szorítani a lengyel ifjakkal, akik elfogódottan, örömprepsve nyújtották koccintásra poharaikat a budapesti magyar ifjaknak, kik a rokonszenv őszinte jelét mutatva, oly szép fogadtatásban részesítették őket.

A pezsgőnél ősi szokás szerint megindult a felköszöntők árja. Az elsőt Pogány József, a fogadóbizottság elnöke mondotta a királyra, a második poharat ugyanő a lengyel ifjúságra, a kedves vendégekre emelte és kívánta, hogy a lengyel és magyar barátság még szorosabbra fűződjék. Ezután Boczi Lajos beszélt, hosszasan éltetve a magyar, a lengyel és a francia szabadságot. Majd Marucsics, a Budapesti Lengyel Egyesület elnöke lengyel nyelven üdvözölte hazája fiait, utána Mielniczky a Lengyel Egyesület egyik tagja szólt francia nyelven, méltatta a két nemzet közti testvérérzelmeiket. Lisiewicz válaszolt a felköszöntőkre. A rokonszenv őszinte hangján köszönte meg a magyar fiatalság érzelmeit és a szíves fogadtatást s köszönetet mondott a magyar nemzetnek, mely

⁴² Hernádvécsei Vécsey Tamás szül. 1839., római jogász, Lévy József tanítványa Miskolcon, br. Eötvös Lorándnak, a világhírű fizikusnak, Eötvös József br. fiának nevelője, 1870-től a késmárki, majd a nagyszentmiklósi kerület képviselője.

⁴³ Herman Ottó szül. 1835., természettudós, 1879-ben mint nemzeti múzeumi tisztviselőt választják meg Szeged képviselőjének, a magyar halászat történetének és néprajzának kutatója.

⁴⁴ Verhovay Gyula szül. 1848., újságíró, (1878–1887) Cegléd képviselője, 1879-ben indítja meg antiszemita lapját, a *Függetlenséget*. Politikai körét Istóczy Győző és Csúzy Pál (1830–1907) képviselők alkották a hírhedt „tiszaeszlári per” idején.

a lengyelek ügyét mindig szíven viselte. Viharos tetszést aratott Adorján Sándor⁴⁵ áldomása, melyet a magyar hírlapírók nevében lengyelül mondott el. Este a Nemzeti Színházba vitte el a bizottság a lengyel ifjakat. A színház nézőtere zsúfolva volt közönséggel, kik a lengyelek kedvéért jöttek el.

Három napi budapesti tartózkodás után, október 24-én utaztak el a lengyel ifjak. A Hungáriából az indóházhoz a harmincas végrehajtó bizottság és a Budapesti Lengyel Egyesület küldöttsége kísérte őket. Indulás előtt a lengyel vendégek köszönetüket fejezték ki a vendéglátásért, s arról biztosították magyar barátaikat, hogy budapesti élményeiket mindenkor legszebb élményeik közt fogják megőrizni. Kölcsönös s szűnni nem akaró üdvözlések után a lengyelek a hét órakor induló vonattal az őket kísérő öt budapesti egyetemi polgárral Sátoraljaújhelyre utaztak, mint Dókus Gyula alispán vendégei, aki őket szüreti ünnepélyre hívta meg.⁴⁶

A marosvásárhelyi Bem-szobor 1880-tól 1919-ig hirdette az őszi székely város főterén Erdély szabadságát. A „hódító oláhság” köteleket vetett a szobor nyakába és bivalyokkal rántatta le talapzatáról. Ott hevert Bem apó szobra a Fő tér porában, míg végre, amikor ez a balkáni képrombolás kihívta a művelt világ felháborodását, egy fapajtában helyezték el azt.

A szobrok nem némák. *Saxa loquuntur*: „A kövek beszélnek!” – mondja a régi latin mondás. A Bem-szobor indította meg 1880-ban a lengyel függetlenség visszaállítására vonatkozó második magyar vármegyei mozgalmat, melyről külön emlékezünk meg.

⁴⁵ Adorján Sándor újságíró, sportíró, színműfordító 1889-től a *Nemzet*, majd a *Magyar Nemzet* szerkesztője.

⁴⁶ *Pesti Napló*, 1880. október 18.

A Gáspárdy család nemesi címere

(Forrás: Borovszky Samu:

Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad.

Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1901.)

BEVILAQUA BORSODY BÉLA

Magyar vármegyék állásfoglalása a lengyel függetlenség ügyében 1880-ban

Könyöki nemes Gáspárdy Géza felszólalása
Heves vármegye közgyűlésén.
1880. október 25.

Könyöki nemes Gáspárdy Géza hevesi birtokos, a jó nevű publicista, Heves vármegye bizottsági tagja, az idősebb Andrássy Gyula gróf politikájának volt a híve (illetőleg az úgynevezett 1867-es pártnak, a régi Deák-párt politikai utódának követője). Heves vármegye ősi egri székházában, a vármegyei közgyűlésen, 1880. október 25-én nagyszabású beszédet mondott a lengyel függetlenség tárgyában és pedig az akkori Európa legégetőbb problémája, az orosz probléma szövedékébe ágyazott „keleti kérdésben” foglalt lengyel kérdéssel kapcsolatban.

A felszólalást a vármegye magáévá tette. Feliratot intézett az ország többi megyei és városi törvényhatóságához, egyben pedig felirattal fordult a magyar országgyűléshez. Ugyanezt tette több vármegye is, aminek eredményeképpen Szederkényi Nándor, Eger képviselője szólalt fel a képviselőházban a lengyel ügy érdekében feliratot intéző törvényhatóságok nevében.

Könyöki nemes Gáspárdy Géza beszéde tehát kicsiben ugyanazt eredményezte, mint amit a magyar vármegyék állásfoglalása 1830 és 1834 között eredményezett, aminek viszont annak idején Kossuth, Kölcsey, Galánthai Balogh János, Beöthy Ödön és a többi országgyűlési követ e kötet több tanulmányában ismertetett lengyelbarát felszólalása volt a következése. Ez az egri felszólalás viszont a Magyar–Lengyel Egyesület 1915-iki hasonló kezdésének előzménye. 1915-ben sok törvényhatóság ugyanígy szólalt fel a lengyel restauráció érdekében.¹ A három vármegyei mozgalmat tehát, az 1830-tól 1915-ig terjedő, kicsiny híján száz esztendő keretében, egyetlen, egységes magyar politikatörténeti folyamat jelenségeinek kell meglátnunk.

¹ 1915. augusztus 25-én az 1912-ben megalakul Magyar–Lengyel Egyesület felhívást intézett a vármegyék törvényhatósági bizottságaihoz. A felhívásra több mint 30 vármegye és város fogadott el határozatot vagy intézett feliratot az országgyűléshez, hogy a magyar politikai vezetés álljon ki a lengyel függetlenség ügye mellett. Az akciót a kormány megpróbálta a cenzúra segítségével elhallgattatni. Így az eredeti felhívás szövege csak húsz évvel később jelenhetett meg a sajtóban: *Szabadság*, 1935. szeptember 1

Könyöki nemes Gáspárdy Géza ragyogó beszéde, valamint a nemes vármegyének az országgyűléshez intézett felirata, a régi magyar „Táblabíró korszak” szellemében fogant fél évszázadnyi távolságban az 1830-as évektől, de fél évszázadnyi távolban a mától is. Beszéde a régi magyar nemesi-rendi vármegyei politikai életnek, nagyapáink falusi udvarházai és kúriái életének veretesen klasszikus jelensége, egyben a régi magyar politikai műveltség, iskolázottság, bölcsesség európai látókörének és nézőpontjának, de befelé néző, keleti lelkű magyarságának is klasszikus kiteljesedése. Ez a beszéd mutatja azt meg, milyen volt a mai idősebb, félig múlt nemzedék apáinak lelkisége. Úri volt, nobilis volt, vagyis magyar volt. Az angol alkotmányosság és parlamentarizmus politikai nagyiskoláján nevelkedett fel és a 19. századnak első fele francia szabadszellemével, a Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Széchenyi István gróf, Eötvös József báró, Kemény Zsigmond báró, Pulszky Ferenc, Csengery Antal, Szalay László és Teleki László gróf nyugat-európai felülveretű, keleti alaprétégű magyar szabadságszellemmel apai-lelki öröksége révén kapcsolódott egybe.

A hevesi beszéd távolabbi és közelebbi hátsóterét előző tanulmányaink adják meg. A beszéd a politikától 1880-ban már visszavonult és beteg idősebb Andrássy Gyula szellemét, illetőleg külpolitikai szellemi hagyatékát tükrözi vissza, egyben jól mutatja az akkori orosz háborús veszedelem vihart jósló politikai hangulatait. A hevesi beszéd, a vármegyei feliratok és Szederkényi Nándor országgyűlési felszólalása megemlíti Louis-Philippe d’Orléans-t,² a polgárkirályt, a bulgáriai vérfürdőket, Schwarzenberg herceg és Alexander von Bach báró kabinetjeit, szólnak a hanyatló török birodalomról, melyet Lord Beaconsfield³ emlegetett „Európa beteg embere” néven; megemlíti a kis balkáni államok függetlenségét, ami elsősorban az idősebb Andrássy Gyula gróf politikai alkotása volt. Röviden érintik a Bem apó marosvásárhelyi szobrának leleplezését, mely röviddel a beszéd elhangzása előtt történt

² I. Lajos Fülöp francia király 1820 és 1848 között.

³ Benjamin Disraeli, Beaconsfield grófja, brit konzervatív politikus, író, miniszterelnök (1868, 1874–1880).

meg, megemlékeznek a poroszföldi lengyelség sorsának enyhüléséről, melyről idevágó tanulmányunkban fejtettük ki, hogy ez is az idősebb Andrássy Gyula gróf politikai realizmusának volt következménye. Megemlékeznek Ausztria itáliai vereségeiről, melyek az 1860-as években az egységes Olaszország (Unita Italia) megszületéséhez vezettek. Szederkényi Nándor történelmi tanulságokat von le az 1870. évi porosz–francia hadjáratból, illetőleg a Második Császárság, azaz III. Napóleon bukásából. Röviden szól az 1830-as lengyel szabadságharcról, Osztrólenkáról, a vármegyék felszólalásáról és a „lengyel ügy” akkori állásáról, a pozsonyi országgyűlés lengyelbarát szónokairól: szóval olyan dolgokról, melyekről e kötet egyéb tanulmányai bőven megemlékeztek.

Az egrí felirat nevén nevezi az orosz problémában, illetőleg a keleti kérdésben foglalt lengyel problémát és annak földrajzilag adott magyar vonatkozásait. Szól az 1854. évi krími háborúról, a lengyel–magyar kapcsolatok történelmiségéről, érinti a lengyel légiónk szerepét a magyar szabadságharcban.

Szederkényi Nándor a magyar országgyűlés előtt 1880. december 4-én elhangzott beszédében Bars vármegye és Szatmár vármegye követeinek fél évszázaddal azelőtti felszólalásait idézi. Bosznia és Hercegovina okkupációjáról azon a hangon beszél, melyen az ország nagy részének véleménye szólt a kérdésről. Ennek a Monarchia és Magyarország oroszellenes keleti érdekében adott rendkívüli szükségét és fontosságát az akkori közvélemény nem tudta felfogni, tehát Andrássy Gyula gróf politikáját kárhoztatta az okkupáció során hullott rengeteg magyar véréért.

Az 1830–1831-i lengyel felkelés óta a magyar országgyűlés folyamatosan foglalkozott a három részre szakított Lengyelország függetlenségének visszaállításával.

A magyar és lengyel históriás köztudat ez ideig nem tudott arról, hogy az 1830-as évek magyar országgyűlési mozgalmai után és az 1915-ös magyar országgyűlési mozgalom előtt, 1880 telén is magyar mozgalom indult meg Lengyelország érdekében, és pedig

nemes Gáspárdy Géza heves vármegyei földbirtokos kezdeményezésére.⁴ Gáspárdy Géza 1837. január 12-én született Egerben, a 17. században magyar nemességet szerző Nyitra vármegyei családja heves vármegyei ágából. Szülővárosában, Egerben végezte el gimnáziumi tanulmányait, a jogot Pesten hallgatta. 1862-ben a tarnai járás szolgabírójává választották. A kiegyezés után vezekényi birtokán gazdálkodott, majd 1870-ben visszatérve Egerbe, ügyvédi irodát nyitott és 1884-ben megalapította az *Eger és Vidéke* című lapot. Mint vármegyei bizottsági tag, Lengyelország felszabadítását tárgyaló indítványát a közgyűlés feszült figyelve mellett 1880. október 25-én mondotta el a Beöthy Lajos főispán elnöklete alatt tartott közgyűlésen.⁵

⁴ A család „Könyöki” előnevét adó ősi birtok a Nyitra vármegyei Könyökfalva, amelyet a család 1657-ben nyert magyar nemességszerzése óta birtokolt. Nemes Gáspárdy Géza 1891. december 23-án hunyt el Egerben. Egész férfikora alatt az „ezernyolcszázhatvanhét”, vagyis a kiegyezés, tehát Deák Ferenc és Andrássy Gyula gróf politikájának a híve volt, ami a rendkívül erős ellenzéki szellemű Hevesben, ahol még Samassa József érsek is „negyvennyolcas” volt, bizonyos ellenérzést eredményezett.

⁵ Besseneyi Beöthy Lajos (+1892) atyjafia volt az 1830-i lengyel szabadságharc után a pozsonyi országgyűlésen a lengyel függetlenség ügyében felszólaló Besseneyi Beöthy Ödön követnek, unokatestvére volt Beöthy György, a szabadságharci 26. honvéddzászlóalj alezredese, akit 1849. december 18-án az aradi K. K. Katonai törvényszék halálra ítélt, 13 évi várfogsággal szabadult. Fia: Beöthy Algernon (született: 1839.) országgyűlési képviselő.

Nemes Gáspárdy Géza felszólalása

„Tisztelt bizottmány! Nagy azok száma, kik, ha a megyei vagy városi képviselőtestületek európai horderejű kérdéseket tárgyalnak, csak gúnymosollyal kísérik az efféle fejtegetéseket! Nincs igazságuk! Történt ugyan még a múlt században is, hogy a Madame du Barry⁶ és a Madame de Pompadour-féle⁷, az utca szemetjéből szedett szépségek is csináltak politikát; de a nagy forradalom óta Európa civilizált népei, csekély kivétellel, mind saját belügyi kérdéseikben szabadon nyilatkozhatnak, mind az őket érdeklő külügyi kérdésekben óhajaiknak kifejezést adhatnak. Igaz, gyakran sikertelenül, de nem mindig. Lám, az 1848-iki reform-banquettek feldőntötték Lajos Fülöp trónját, a legközelebbi múltban tartott „Atrocity meeting”-ek előidéztek Anglia konzervatív politikájának

⁶ Marie-Jeanne, Comtesse du Barry grófné (1746–1793), családi nevén de Vaubernier, egy adóhivatalnok törvénytelen lánya, eleinte kalaposlány, majd Mme Gourdon hírhedt párizsi bordélyának lánya „Mademoiselle Lange” néven, ezután Jean de Dubarry gr., majd XV. Lajos maitresse, Guylleume de Dubarry gróf névleges felesége. Robespierre 1793. december 6-án lefejezteti.

⁷ Jeanne Antoinette Poisson, markiza de Pompadour (1721–1764) törvénytelenül születik, XV. Lajos elveszi és első számú ágyasává teszi. Politikai szerepe rendkívüli volt.

bukását és a keleti kérdésben újabb fordulatot eredményeztek!⁸ Vagy ki ne emlékeznék a hála érzetével az ötvenes évek elején Angliában és az Egyesült Államokban a leigázott magyar nemzet és annak hősei érdekében tartott meetingekre? Ezek folytán Schwarzenberg vagy Bach vissza nem léptek ugyan és e monarchiában a centralizáció még egy évtizedig a kormányzás vezéreszméje maradt, de a meetingek enunciatói⁹ áldásos balzsamcseppek valának az akkoron vérző magyar honfikeblekre. Mi, kik kivételesen őseinktől örököltük az ily tárgyban felszólalás jogát, kik egy vármegyét képviselünk, annál inkább jogosítva, sőt kötelezve vagyunk e szabadságunkkal élni, azt gyakorolni: mert hivatásunk legszebb része a közvéleményt tolmácsolni felfelé és annak irányt adni lefelé. A civilizáció szolidaritása és a hála érzete kötelez bennünket, hogy e jogunkkal élve az elnyomott Lengyelország érdekében szavunkat felemeljük! Ha Európa minden szomszédos népe és állama évszázadokon keresztül irtóháborút viselt egymás ellenében, a lengyel és magyar volt az, mely bár számos csatát vívott együtt, de soha sem egymás ellen! Vagy annyira elfajultunk volna, hogy egy ezredéves barátság, annyi vérrel pecsételt szövetség, oly sok

⁸ „Bulgarian Atrocities” névvel illeték az irreguláris török csapatok („Basibozuk” – „Gonoszfejűek”) által a török ellen fegyvert fogó bolgárok ellen elkövetett szörnyű mészárlást 1876-ban Batakban és Perusicában. Anglia akkori politikája törökbarát és beavatkozásellenes volt. Az akkori angol ellenzék, tehát a liberális Gladstone a konzervatív Disraeli–Beaconsfield–Darby-kormány lejáratása céljával 100 ezer példányban saját költségen kinyomtatta a mészárlás „hiteles” történetét, a „Bulgarian Horror”-t (Bulgáriai rémségek) és sok száz bolgár témájú gyűlést tartott. Az Oszmán Birodalom sok pénzzel tartozott az angoloknak, akiknek ezért a birodalom fenntartása volt fontosabb, ám bukásuk után a beavatkozáspárti liberálisok jutottak hatalomra, akik viszont nem számítottak az orosz hadak elsőprő sikerére. Az oroszok távoltartásáért a szorosoktól (ez tkp. visszatérés Törökország fenntartásának politikájához) ellenszolgáltatásként 1878-ban Anglia megszerezte Ciprust, majd Suez is brit kézbe került. Az azonban nem tételezhető fel, hogy a bolgár kártya kijátszásával kezdettől fogva ez lett volna a brit politika célja. (A jegyzetért köszönet Demeter Gábornak.)

⁹ Értsd: kinyilatkozásai.

együtt vívott győzelmes csata emléke sem volna elég e leigázott s szétszaggatott nemzet érdekében szavunkat hallatni? De, ha így volna is, mit senki sem hihet, az önérdek, saját fenntartásunk ösztönének kell hogy e felszólalásra sarkaljon bennünket. Európa beteg embere, Törökország többé nem beteg: már haldoklik, a végtagok már elhaltak, Moldva, Oláhország, Szerbia, Montenegró és Bulgária függetlenekké lőnek, Bosznia elveszett, csak szíve ver még a betegnek, s e szív: Stambul. Azon vészes hír szárnyalta be a napokban Európát, hogy magas, igen magas helyről hangsúlyoztatott annak lehetősége, hogy mint ezelőtt egy századdal Lengyelország, úgy most a török birodalom foszlányai is, egyezmény folytán, szétszítani fognak. És mert ez esetben a jog és igazság helyett az erő és hatalom dönti el az osztály mérlegét, biztos, miképpen Stambul orosz kézre kerül. Ezen lehetőségek bekövetkeztét, ha élni, éspedig mint magyarok élni akarunk, minden erőnkől akadályozni legszentebb kötelességünk, mert egy, a Boszporuszig terjedő óriási orosz birodalom közepébe beékelt, a szabadságért rajongó Magyarország anektálása a hódítási politika kérlelhetetlen konzekvenciája lesz. Mi sors vár reánk ez esetben? Lengyelország történelmének utolsó napjaiból megtudhatjuk; de ha figyelembe vesszük azt, mi sorsban részesült a szellemileg rokon faj, mit várhatunk még mi: a fajgyűlölet tárgyai?! Lehetnek köztünk olyanok, kik e kérdésnek itt és ilyen értelemben való boncolgatását időszerűtlennek tartják; de az utóbbi két évtizedben felvetett az olasz és német egység kérdése; apró államok, melyeknek létezéséről sokaknak még tudomásuk is alig volt, e rövid idő alatt kivívták függetlenségüket, tehát csak a lengyel kérdés lesz örökké időszerűtlen? Nem, a lengyel kérdés felvetése e hazában, hol közös hős, Bem apó szobrának leleplezésére érkezett lengyel ifjúság küldöttsége országszerte ünnepeztetik, sohasem időszerűtlen! De talán a diplomácia tartja időszerűtlennek e kérdést? Miért olvastuk akkor hónapok óta, hogy a minden oroszok cárja a lengyeleknek sorsán tetemesen könnyíteni akar? A *Norddeutscher Zeitung* csak a múlt héten miért helyezett kilátásba előnyöket a poznaíni lengyeleknek? Varsó és Krakkó évtizedek óta nem várt és nem látott oly ma-

gas vendégeket, mint mostanában.¹⁰ Igen, mert Szentpétervárt és Berlinben jól tudják, hogy a keleti kérdés megoldásánál a legfontosabb tényező lesz a lengyelek magatartása. A magyar–osztrák hadügyminiszternek egy évszázad kellett ahhoz, hogy az erődítések szükségességét Galíciában belássa és e célra néhány milliót szavtasson meg a delegációkban!¹¹ Én nem bízom a falakban, legyének azok gránitból, vagy akár vasból is. Mi láttuk elesni a várnégyszöget,¹² láttuk bevételni Strasbourgot és Párizst, láttuk feladva Metzét,¹³ s meg vagyok győződve, hogy az orosz hódítási vágy ellen erősebb védbástyánk lesz nekünk egy szabad lengyel nép vitéz karja, hősi szíve a világ minden gránitjánál és vaspáncéljánál! Ismerős hangok¹⁴ ezek e teremben, az 1830-as években, Osztrolenka gyásznapiján után, itt és mindenütt széles e hazában, ily értelemben nyilatkoztak a megyék, ha akkor a néhány százezer kiváltságos nemesember felszólalását siker nem koronázta, a már jelzett viszonyok változtatásával most ugyanannyi millió magyar polgár felszólalását talán siker kíséri! Talán, mondom: mert, hogy az ellenkező is megtörténhetik, fájdalommal kell beismernem: hiszen alig két éve, hogy a bosnyák okkupáció ellen feljajdultunk és sikertelenül! De a legrosszabb esetben is, úgy mint elődjeinknek megmarad a teljesített kötelesség jótékony érzete, a tudat, hogy ősi politikánkhoz hívek maradtunk, a remény, hogy majdan utódaink is ez értelemben fognak ténykedni, de főképpen azon tudat, hogy a lengyel nemzet egy jelentékeny része értesülni fog arról, hogy a Kárpátokon innen még mindig lángol a barátság, szeretet és részvétel azon érzete, mely e két szomszéd nép között századokon keresztül a kapcsot képezte. Ajánlom tehát azon indítványomnak – hogy külügyi politikánknak oly irány adassék, miképpen a keleti kér-

¹⁰ Utalás az orosz politika enyhülésére és Rudolf trónörökös már ekkor kilátásba helyezett, de csak két év múlva bekövetkezett krakkói látogatására.

¹¹ Krakkó és Przemysl új erődjai.

¹² A lombardiai Várnégyszög.

¹³ A poroszok 1870-ben vették be.

¹⁴ Utalás az 1830-as években történt vármegyei felszólalásra.

dés megoldásánál a fő súly Lengyelország felszabadítására fektetendő, s az országgyűlés képviselőházához ez értelemben felirat intéztessék, és ez pártolás végett a társmegyékkel közöltessék – elfogadását.”

Heves vármegye felirata az országgyűléshez

A köztetszéssel fogadott beszéd után a közgyűlés az indítványt magáévá tette, az országgyűlés képviselőházához, valamint pártolás céljából az ország összes törvényhatóságaihoz intézendő alábbi felirat, illetőleg átirat szövegét fogadta el:

„Mélyen tisztelt Képviselőház! A keleti kérdés ismét háborúval fenyeget. Oroszország hagyományos politikája útján ismert céljához ismét közelebb juthat, vagy tán el is éri azt. Ettől annál inkább tarthatunk, mert okunk van félni, hogy diplomáciánk ismét az orosz tervekkel való megalkuvásban fogja keresni hivatását. Pedig hivatása éppen az ellenkező, vagyis az: egy tapodtat sem engedni előbbre Oroszországot ránk nézve oly veszélyes útján, sőt egyenesen visszafordítani: túl a lengyel határokon. Igen! Mi meg vagyunk győződve: hogy a keleti kérdést, mely Oroszország által különböző formákban minduntalan fölvetve örök bizonytalanságban tartja Európát s ki-kiáradó tengerként nyeldesi államérdekeinket s fenyegeti nemzeti létünk föltételeit, csak északon az oroszról megszabadított Lengyelország felállításával lehet megoldani. Így fogták ezt föl Oroszország ellen készülő nyugati hatalmak is 1854-ben; de tervük, bármennyire követelte is annak foganatosítását Európa egyensúlya és békéje, az igazság és történelmi jog a habozók vonakodásán hajótörést szenvedett!¹⁵ Sajnos és szomorú vonakodás! Midőn Lengyelország felosztásával elkövetett égbekiáltó bűnt jóvá tenni s a megférhetetlen északi hatalom ellen egy vitéz nemzetet erős bástyául állítani az alkalom maga magát kínálta... De ha másokra nézve a létnek kérdése ez, egyszersmind a rokonszenv, a százados barátság, a jó szomszédság és a tettekkel megpecsételt testvériség érzelmeinek is kérdése.

Már a régmúltban királyokat adtunk egymásnak s akkor keletkezett közöttünk, lengyelek s magyarok között, azon meleg barátság és testvéries viszony, mely a két nemzet oly sokban rokon jellemvonásainak tüzeiből is táplálkozva, 1848–1849-ben már oly mélylyé és teljessé vált, mintha csak egy nemzet fiai lettek volna a piszi s az osztrolenkai hősök. De ezt megelőzőleg, az 1831. évi lengyel forradalom leveretése után ki tárta karját a bujdosók felé nagyobb részvétellel, mint mi, magyarok? S ki emeli föl ország-világ hallatára mellettük, az elveszett ügy, a porba tiport nemzet mellett, védő és pártoló szavát? Nem a magyar vármegyék-e? Igen! hagyományos ügye az a magyar vármegyéknek s most, midőn a Bem-szobor ünnepélyes leleplezése alkalmából ismét felébredt az egész országban a lengyelek iránti rokonszenv és a két nemzet testvériségének lelkes hangokban kitörő érzete, hallgathatnak-e a vármegyék? Heves megye érzi, hogy szólnia kell s követnie a régi megyék példáját! Jól tudjuk mi s érezzük, hogy szükségünk van a békére, de valódi békére van szükségünk. Éppen ezért kívánjuk a keleti kérdés csomóját, ezt az örök kérdést úgy megoldani, hogy a valódi béke minden jólétével, minden áldásával biztosítsa s élvezhető legyen. E célért, mely minden egész jövőnket magába foglalja, a nemzet, azt hisszük, még képes volna lelkesedni s bármily súlyosak is meglevő terhei, ezért kész lenne még új áldozatra is. Felszólalunk tehát s oda emeljük fel szavunkat, hová felemelték az 1831-iki vármegyék, föl az Országgyűléshez, s ezt tévén, mély tisztelettel esedezünk a mélyen tisztelt Képviselőház előtt: méltóztassék a külügyekre való törvényes befolyását oly irányban érvényesíteni, hogy a kérdés súlypontjának keletről északra tételével s Lengyelországnak az orosz hatalom alóli felszabadítása s hazánk és a monarchia védbástyájaként felállítása által végre a valódi béke és ezzel biztonlétünk, nyugodt fejlődésünk s jövőnk biztosítékai megszereztesse.

Kelt Egerben, 1880. évi október hó 25-én tartott rendes évnegyedes bizottsági közgyűlésünkben. Heves megye közönsége nevében: Isaák László alispán.”

Heves vármegye az Országgyűléshez intézett feliratát a többi vármegyéhez a régi magyar politikai élet pátriárkasságát kifejező alábbi ősi megszólítással tette át:

„Kedves barátaink és atyánkfiai! Az újra előtérbe nyomuló keleti kérdésnek az oroszról elnyomott Lengyelország felszabadításával kapcsolatban leendő megoldása iránt az országgyűlés képviselőházához intézett s ide csatolt feliratunkat van szerencsénk önöknek pártolás és hason szellemben való felírás végett megküldeni.”

Hajdú, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Zemplén és Nógrád vármegyék állásfoglalásai

Legtöbb vármegye, bizonyára a hozzájuk leérkezett kormányutasításra, a javaslat felett, annak tudomásul vétele mellett, napirendre tér és az országgyűléshez a lengyelek érdekében felirattal nem fordult.

Veszprém, Vas és Tolna vármegyék, valamint Sopron és Kaposvár városok Heves megye átiratát minden különösebb megokolás nélkül tudomásul vették.

Hajdú vármegye közgyűlése Heves megye átiratát melegen fogadta és hő óhaját fejezte ki: „hogy a százados meleg barátság s a régmúltban gyökeredző rokonszenv által szorosan hozzánk fűzött testvér lengyel nemzet az orosz iga alól felszabadíttassák”. Arra való hivatkozással azonban, hogy „a kormány e tekintetben oly külügyi politika követésére utasította, mely az állam érdekeinek és a köz kívánalmainak leginkább megfelel”, Heves megye átiratát csak tudomásul vette.

Hasonló lelkesedéssel tárgyalta Csongrád megye közgyűlése is Heves megye átiratát, kifejezést adva annak, hogy a „legélénkebb rokonszenvvel viseltetik az oly sok vészt és vihart kiadott lengyel nemzet sorsa iránt s hön óhajtja, hogy ezen fényes múlttal bíró nemzetnek Lengyelország visszaállítására irányuló küzdelmeit a megérdemelt siker koronázza”. Mindazonáltal Heves megye átírata felett azzal a megjegyzéssel tért napirendre, hogy Lengyelország egy része Ausztriához csatoltatván, Magyarország nincs hivatva Ausztria belügyeibe avatkozni.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 1880. november 8-án tárgyalta Heves megye átiratát és azt gróf Batthyány József főispán elnökle mellett Sipos Orbán alispán, Kerek József főjegyző, Nagy Ferenc főjegyző, Hajdú Sándor jegyző, Kerekes Géza jegyző, Kiss László megyei árvaszéki elnök, Eördögh Elek árvaszéki ülnök, Pethe János főszámvevő, Magyar Kálmán alszámvevő, Okolicsányi István és Bagossy Károly bizottsági tagokból álló állandó választmánya pártolólág terjesztette fel a vármegyei közgyűléshez, mely november 12-én elhatározta, hogy az országgyűléshez pártoló feliratot terjeszt.

Zemplén vármegye 1880. október 25-én Matolay Etele alispán elnökle alatt fogadta el Heves megye indítványát és az országgyűléshez az alábbi feliratot terjesztette fel:

„Mélyen tisztelt képviselőház! Heves megye közönségének f. évi október hó 25-én tartott közgyűléséből a mélyen tisztelt képviselőházhoz intézett feliratát, melyben a keleti kérdésnek az oroszoktól elnyomott Lengyelország felszabadításával kapcsolatban leendő megoldását kérelmezi, mai napon tartott közgyűlésünkben tárgyalás alá vétén, miután az abban kifejtett elveket és nézeteiket, úgy nemzetiségünk megvédése, mint a valódi béke és jólétünk biztosítása tekintetéből is helyesnek és pártolásra érdemesnek találtuk, felkérjük a mélyen tisztelt képviselőházat, hogy Heves megyének előterjesztett kérelmét magas figyelmére méltatván, a külügyekre való hatásos befolyását ez értelemben érvényesíteni méltóztassék. Kelt Sátoraljaújhelyben, 1880. évi október hó 25-én. Zemplén megye közönsége nevében: Matolay Etele alispán.”¹⁶

¹⁶ Matolay Etele (született: 1825. Sátoraljaújhely) 1847-ben Andrássy Gyula zempléni követ pozsonyi jurátusa, a *Nemzeti Újság* országgyűlési tudósítója, az 1848-as pozsonyi zsidópogromot rendező csőcseléket kardlappal szétverő jurátusok vezetője, 1848–1849-ben honvédfőhadnagy, a vértanú Lázár Vilmos tábornok adjutánsa. Büntetésből közlegénynek sorozzák be, 1872-től zempléni alispán. Honvédelemlekeit megírta, lásd Matolai Etele: *Visszaemlékezőm honvédeletemre. Függelékül Lázár Vilmos várfigységben írt emlékirata*. Sátoraljaújhely, 1883.

Nógrád vármegye törvényhatósági bizottsága Balassagyarmaton 1881. május hó 5-én tartott közgyűlésén a következő határozatot hozta:

„Heves megye törvényhatóságának körlevele, mellyel az orosz hatalom terjeszkedésének meggátlása és Lengyelország visszaállítása érdekében az országgyűlés képviselőházához intézett feliratát pártolás végett közli. E megye közönsége Lengyelország visszaállítását mindenkor kiváló nemzeti érdeknek tekintvén s a nemes lengyel nemzet balsorsa iránt legmélyebb részvételt viseltetvén, a közlött feliratban foglaltaknak hasonszemléű felirattal kellő pártolását határozta el.”

Heves vármegye felirata eljutott a Képviselőházba, ahol a kérvényi bizottság véleménye e kérvényre az volt, hogy adassák ki a kormánynak azzal az utasítással, hogy a Ház a külügyek vezetésében az ország érdekének megóvását várja. A Képviselőház 1880. december 4-én tartott ülésén Szederkényi Nándor felolvastatni kérte a megye kérvényét, aminek megtörténte után ezeket mondotta: „1833. november 23-án tartott országos ülésen Bars vármegye egyik jeles követe körülbelül azt fejezte ki: tudja jól, hogy amit mondani és indítani fog, a döntő köröknél visszhangot nem kelt, mégis felszólal, mert felszólalásának tárgya a lengyel nemzet sorsa, mely nemzet a szabadságáért véres küzdelmeiben mindent vesztett, de becsületét és Európa népeinek rokonszenvét nem, s így felszólalásra nem méltatlan. Innen-onnan egy félszáza-da annak, t. Ház!

S ha most Heves megye ezen ügyben ismét felszólal, habár tudja, hogy a döntő köröknél visszhangot ma sem lel, teheti ezt éppúgy, mint tették az ősök, mert ez a nemzet, mely véres küzdelmeiben mindent vesztett, a becsület és az európai rokonszenv drága szerzeményeiből ma sem vesztett el semmit és így felszólalásra ma sem méltatlan. Csak tegyék, vármegyék, csak szólaljatok fel, a lengyel nemzet sorsa felett a magyar vármegyék mint hagyományos őrszemek állanak. Jól mondja a kérvény, hogy a lengyel nemzet sorsa a magyar vármegyék politikai érdeklődésének tárgya volt a múltban, és tárgya a jelenben is. A sivár keblek fátsultsága ma is ugyanazon ellenvetéssel áll elő, mint a múltban: mi-

nek a felszólalás, minek a kérvény, hiszen nincs sikere! Megfelelt erre már 1833-ban Szatmár megye követe, hogy a szánakozó kebel a maga jótékonyságának sikerét matematikai pontossággal mérlegelni nem szokta, hanem cselekszik úgy, mint szíve sugalma parancsolja.¹⁷ Minden magyar embernek érzelmét tolmácsolom, ha azt mondom, hogyha ezt a diplomáciát és buzgalmat, amit az oszt-rák diplomácia Törökország ellenében kifejtett, a mi külügyünkért a lengyel nemzet érdekében fordította volna, és ha azokat a memorandumokat és diplomáciai közbelépéseket Lengyelország érdekében fejtette volna ki, és azt a 60 milliót Bosznia okkupációja helyett Lengyelország felszabadítására fordította volna, bizonyára jobban biztosította volna Magyarország érdekét, mint biztosítva van, s bizonyára minden magyar ember szívesebben fogadta volna azt az áldozatot, mint most fogadja.”¹⁸

1880 telén, Szederkényi Nándor felszólalása idején Magyarország miniszterelnöke és belügyminisztere Tisza Kálmán volt, a Monarchia külügyminisztere Andrássy Gyula gróf utódának, az osztrák Karl Heinrich von Haymerle bárónak 1881-ben kinevezett utóda, Kőröspataki gróf Kálnoky Gusztáv volt.

Kálnoky is Andrássy Gyula gróf politikai hagyatéka szellemében dolgozott, Andrássy azonban a politikai realitások embere volt. Diplomáciai működését Keleten, Isztambulban kezdte meg a szabadságharc alatt, ahová őt Kossuth küldte ki. Kossuth Lajos a politikát a követelmények, „az exigenciák tudományának”¹⁹ nevezte, vagyis a reális politika elvét vallotta. Kálnoky gróf és az országgyűlés nem találta alkalmasnak az időt arra, hogy a fenyegető orosz háború előestéjének látszó időkben foglalkozzon a lengyel

¹⁷ Utalás Kölcsey Ferenc szatmári követ beszédére.

¹⁸ Szederkényi Szederkényi Nándor (született Egerben, 1838-ban). 1867-től Heves vármegye főjegyzője, 1873-ban Dunapataj, 1878–1896 között Eger város országgyűlési képviselője, publicista, újságíró, történetíró, megírta vármegyéje történetét: *Hevesvármegye története* III. kötet (1526–1687), IV. kötet (1687–1867). Eger 1890–1891.; *A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban*. Budapest, Athenaeum, 1896. 1906-ban hunyt el.

¹⁹ Értsd: „szükségszerűségek tudományának”.

függetlenség kérdésével, amely lengyel oldalról lehetett történelmi, jogi és magyar oldalról lehetett érzelmi követelmény, de nem volt az az adott halálosan komoly helyzetben. Nem volt exigens²⁰ kérdés a háború előtt, csak annak győzelmes befejezése után lehetett volna az. A hivatalos osztrák–magyar külpolitika is, a Képviselőház is a Monarchia, illetőleg Magyarország realitásait, azaz exigenciáit látta, ha ezt a nemes lendületű magyar patriotizmus akkor nem is látta be. Mindez azonban nem kisebbíti Könyöki nemes Gáspárdy Géza és Heves vármegye fellépésének mélységes morális értékét, mert – mint ahogyan Szederkényi Nándor Kölcsey Ferencnek a lengyel ügyben 1833-ban a pozsonyi országgyűlésen elhangzott szavait idézte: „A szánakozó kebel a maga jótékonyságának sikerét matematikai pontossággal mérlegelni nem szokta, hanem cselekszik úgy, mint szíve sugalma parancsolja!”

Nos: Könyöki nemes Gáspárdy Imre bizonyára a *Himnusz* költője fenti szavai értelmében szólalt fel 1880-ban a lengyel függetlenség mellett.²¹

²⁰ Értsd: túlzott igényeket támasztó.

²¹ A heves vármegyei jegyzőkönyvek kivonatait a Vármegye Levéltára szíves munkája alapján közöljük.

Benczúr Gyula:

Budapest Országos Általános Kiállítás – litográfia
(OSZK, Kisnyomtatványtár)

MAZSÁRY BÉLA

Lengyelek az 1885-i budapesti Országos Kiállításon

Az Osztrák–Magyar Monarchiát és Magyarországot az ausztriai örökös tartományokhoz tartozó Galicián át 1790 óta fenyegető, 1821 óta már Magyarországon rendszeres propagandával dolgozó orosz veszedelem ellen az idősebb Andrassy Gyula gróf 1877-ig megalapozott oroszellenes politikája védte meg. Visszalépése után az ő politikáját vallották utódai, Van Haymerle báró¹ és Kálnoky Gusztáv² gróf külügyminiszterek. A magyarság és a galíciai lengyelség baráti kapcsolata az 1880-as években ennek a politikának reprezentációs-dekorációs tényei. Ilyen a galíciai lengyelek látogatása az 1885-i budapesti, a magyarok látogatása az 1887-i krakkói kiállításon.³

Ezek – túl a hagyományos magyar–lengyel érzelmi kapcsolatokon – már a lengyelbarát ausztriai politika által kifejlesztett galíciai lengyel ipar is kezdetet fogott a rohamosan fejlődő magyar iparral, mely éppen az 1885. évi Országos Kiállításon mutatta meg, hogyan válik függetlenné a Kossuth Lajos és Batthyány Kázmér gróf magyar iparfejlesztő kezdelei szellemében az ausztriai ipartól. Az alábbi cikk, illetőleg a budapesti lengyel vendégjárás színeit Reviczky Gyula egy lengyel vonatkozású verse, az öreg Királyi Pál, továbbá Zichy Jenő gróf, Kanyurszky György, Komócsy József, Szádeczky-Kardoss Lajos, Rákosi Jenő, Gerlóczy Károly, Ráth Károly és Erkel Ferenc immár múlttá lett nevei adják meg. 1885. szeptember 6-án még élt a „lengyel Deák Ferenc”, Franciszek Smolka, a galíciai lengyelség patriarkális vezetője, Pest város és vagy negyven más magyar város tiszteletbeli polgára, Krakkó és Lwów polgármesterei azonban már csak a halott Deák Ferenc, a „magyar Smolka” emlékének hódolhattak a Kerepesi temetőben. Andrassy Gyula gróf már visszavonult a politikától, de még ebben az évben alkotta meg a Főrendiház reformját, öt év múlva már ő is halott volt, de politikája még 1914-ben is élt a Tisza István gróf orosz–lengyel vonatkozású elgondolásaiban, akkor, amikor való-

¹ Heinrich Karl von Haymerle (1828–1881) az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere 1879–1881 között.

² Kálnoky Gusztáv Zsigmond (1832–1898) az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere 1881–1895 között.

³ 1887 szeptemberében rendezték meg az első országos ipari és mezőgazdasági kiállítást Krakkóban.

ban rázúdult Magyarországra az Andrássy Gyula gróf által 1871 óta, Wesselényi Miklós báró által 1842 óta, Martinovits Ignác által 1790 óta látott orosz veszedelem. (Bevilaqua Borsody Béla megjegyzései.)

Az 1885-iki budapesti Országos Kiállítás jelentős fordulót alkot Budapest újkori életében. Az 1867-es kiegyezést követő évek országos gazdasági föllendülése, valamint a kisvárosból nagyvárossá fejlődő, 1873-ban Pestből Budapestté váló város ezen a kiállításon mutatkozott be jelentős idegenforgalmi tömegek előtt. Az akkori Monarchia több nagyvárosából: Bécsből, Prágából, Grazból, Csernovicból különvonatok érkeztek Budapestre.

E látogatások közül a krakkói és lwówi lengyelek látogatása magaslíki ki. A két ősi város lengyeleit nemcsak a kíváncsiság vonzotta Budapestre, hanem az 1863-iki lengyel felkelés ekkor még igen élénken élő emlékei is, de az 1878-iki orosz–török háború utóhangjai is. Ebben sok magyar és lengyel legionárius verekedett a török oldalán az orosz ellen. Budapesten a törökbarát egyetemi ifjúság Szemere Miklós vezetése alatt állandóan ébren tartotta a lengyel–magyar rokonszenveket, a Budapesti Lengyel Egyesület⁴ megizmosodott, Petőfi Duna-parti szobra még új volt, alig tíz éve, hogy Mieczysław Woroniecki-Korybut herceg, szabadságharcos lengyel vértanú síremléke ott állott a Kerepesi temető akkor még szabad térséget mutató egyik parcelláján. Ugyanakkor fenyegette Európát egy újabb orosz háború réme: mindez azt eredményezte, hogy

⁴ 1866. május 3-án alakult meg, az 1791-ben elfogadott lengyel alkotmány 75. évfordulóján.

a krakkói és lwówi lengyelek budapesti látogatása messze felülhaladta a Monarchia többi városának látogatását.⁵

Az ünnepség ügyét a Budapesti Lengyel Egyesület 1885. július 27-i ülése vezette elő. Ezt a régi Stáció utcában, a mai Baross utcában volt *Wohlfahrt* vendéglőben tartották meg. A gyűlés az érkező lengyelek fogadtatásának kérdését beszélte meg. A két városból induló lengyelek elhatározták, hogy Przemyszlben találkoznak és onnan Mezőlaborc és Legenymihályi felől jönnek Budapestre.

A budapesti lapok már júliusban megírták, hogy Bécs orosz- és osztrákellenes tüntetésektől tart a lengyelek budapesti útjával kapcsolatban, annyival is inkább, mivel Ferenc József és az orosz cár kremsieri⁶ találkozása éppen egybeesett a lengyelek tervezett

⁵ Önálló lengyel pavilon természetesen nem volt a kiállításon, mivel Lengyelország nem létezett. Krakkó és Lemberg városa (Galícia) az Osztrák–Magyar Monarchia része volt ugyan, de a császár fennhatósága alá tartozott, így Magyarország részeként sem szerepelhettek kiállítóként, ahogy például „Horvát–Szlavónország”, illetve Bosznia és Hercegovina. Lásd: *Az 1885. évi Budapest Országos Általános Kiállítás katalógusa*. Szerk.: Mudrony Soma. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1885.

⁶ Kremsier (csehül *Kroměříž*) morva város középkori falakkal. 1848. november 15. – 1849. március 7-ig itt ülésezett a Bécsből menekülő Reichsrath. A szóban levő császárlátogatás Ferenc József és az 1881. március 13-án trónra lépett III. Sándor cár (az aznap anarchista bombától szétépett II. Sándor cár fia) között 1885. augusztus 25-én folyt le, mint az 1884. szeptember 15–17-i skierniewicei hármasszázár-találkozás (Ferenc József, a német császár és III. Sándor) folytatása. A látogatás politikai látszateltésül a béke jegyében történt, de nem enyhítette az oroszoknak a „keleti kérdésben” tanúsított régi balkáni, főleg bolgár irányú aspirációit, ami Battenberg herceg cár megbuktatásához vezetett.

budapesti látogatásával. A belügyminisztérium⁷ leiratot intézett Török János főkapitányhoz,⁸ melyben meghagyta, hogy a lengyelek látogatása alkalmával a legmesszebbre menő intézkedéseket tegye meg, nehogy a barátságos látogatás éppen e kényes pillanatban oroszellenes tüntetéssé fajuljon. A főkapitány e tárgyban már megkereste a Budapesti Lengyel Egyesület elnökségét, mely határozott ígéretet tett, hogy minden feltűnést el fognak kerülni, anélkül is inkább, mivel a látogatásnak semmi politikai háttere nincs és csakis az Országos Kiállítás tanulmányozása a célja. A főkapitányság a lwóvi és krakkói polgármestereket, mint a kirándulás vezetőit, hasonló értelemben kereste meg.

A főváros nagyarányú előkészületeket tett a lengyelek fogadására. A kiállítás bizottsága a régi pesti tornyos városházán Királyi Pálnak, a régi nagy idők tanújának⁹ elnöklete alatt ülést tartott, ezen Stempien Lajos, a Lengyel Egyesület elnöke is részt vett.

⁷ 1885-ben Tisza Kálmán miniszterelnök volt a belügyminiszter, az ír származású Edward von Taaffe gróf volt az ausztriai miniszterelnök és Kálnoky Gusztáv Zsigmond gróf a külügyminiszter (1881–1895), aki a „keleti kérdésben”, illetőleg az orosz–lengyel kérdésben az idősebb Andrássy Gyula gróf, illetőleg az Andrássy politikai művét folytató Haymerle báró politikáját követte, a hármas szövetséget (Ausztria–Magyarország, Olaszország, Németország) Oroszország ellen fenntartotta és az orosz háború veszedelmét elodázta.

⁸ A budapesti Államrendőrséget az 1881. évi XXI. tc. léptette életbe. A keménykezű Török János főkapitányról szól a szélhámosságai miatt letartóztatott Takáts Zoltán dr. diákvezért éltető, egykor közismert tüntetési pasquillus [értsd: személyeskedő, gúnyos rigmus]: „Abczug Csáky, Abczug Bánffy, Abczug báró Fejérváry, Abczug Török főkapitány, Éljen doktor Takáts Zoltán!”, melyet az 1890-es évek utcai diáktüntetései a Kossuth-nótára énekeltek.

⁹ Királyi Pál (1821–1892) 1848-ban pozsonyi jurátus, a szabadságharc előtt pesti újságíró, a *Jelenkor* külföldi rovatvezetője, honvédtiszt, büntetésből Világos után hat évet szolgál mint közlegény, 1858–1860 között a *Pesti Napló* szerkesztője (munkatársai Kemény Zsigmond br., Falk Miksa, Pompéry János, Salamon Ferenc és Greguss Ágoston), Pest város főjegyzője, 1861-től haláláig többször országgyűlési képviselő. Részt vett minden hazafias mozgalomban. Hajthatatlan, kemény jellemű, ellenzéki érzésű ember, emellett nagy művészetbarát volt. 1906-ban utcát neveztek el nevéről.

A régi ferencvárosi fuvaros, bérkocsis és tehenész majoros külvárosi polgárok fiai, többnyire kiszolgált huszárok, húsztágú lovasbandériumot alkottak. Gerlőczy Károly alpolgármester tett intézkedéseket a lengyelek fogadására. Elhatározták, hogy a krakkói és lwówi polgármestereket Ráth Károly főpolgármester fogja üdvözölni.¹⁰ Az egyetemi diákság is nagyszabású előkészületeket tett és lengyel–magyar színekből összeállított kokárdákat rendelt meg. Ezalatt tanácskozás folyt a polgármesternél, aki a diákságot arra akarta rábírní, hogy álljanak el a vértanú Woroniecki herceg síremlékének megkoszorúzásától, nehogy a kegyeletes cselekedet politikai tüntetéshez vezessen. A diákság azonban kijelentette, hogy a síremléket megkoszorúzza, viszont a rendért felelősséget vállal. A Székesfőváros ezalatt kinyomtatta a lengyel vendégek díszbédjének magyar és lengyel nyelvű meghívóját. Felmerült az a kérdés is, hogy Woroniecki akkor még befejezetlen síremlékére az Aradi Zsigmond szobrászművész által megmintázott Lengyel Sast, a hiányzó 1200 forint sürgős összegyűjtésével öntessék meg.¹¹ A Woroniecki Emlékbizottság ugyanis még 1873-ban feloszlott. Az idő rövidsége miatt a mozgalmat megkezdő diákok lemondottak szóban levő tervükről.

¹⁰ Ezen a napon az egész magyar sajtó vezércikkben méltatta a lengyelek budapesti látogatását. Egyéb cikkek: a *Budapesti Hírlap* szeptember 5-i számában: Magyar–lengyel testvériség; *Vasárnapi Újság*, 1885. szeptember 6. 36. számában: A lengyelek nálunk és otthon; Képek Krakkóból; Egy lengyel menekült (Dzvonkowski József); A lengyel látogatók...; Szádeczky Lajos: A lengyelek Mekkája; *Vasárnapi Újság*, 1885. szeptember 13. 37. számban: A lengyel vendégek; *Vasárnapi Újság*, 1885. szeptember 20. 38. számban: Szádeczky Lajos: Magyar–lengyel ereklék; Lengyel vendégeink az Országos Kiállításon, a Fővárosi pavilon előtt (kép és cikk).

¹¹ Aradi Zsigmond (szül. 1839.) a bécsi Gasser és a milánói Tandardini tanítványa, „Busongó Róma” című szobra allegória a szabadságharc bukására, mellőzötten halt meg Velencében. Ő mintázta Jókainé Laborfalvi Benke Róza arcképmását.

A Budapesti Hírlap a lengyelekről

A *Budapesti Hírlap* a nagy emlékezetű Rákosi Jenőnek, a magyar újságírás akkori országos nevű doyenjének lapja, a legolvasottabb akkori napilap a lengyelek megérkezése előestéjén, szeptember 6-án¹² vezércikket írt a lengyelekhez:

„Lengyel vendégek!

Legyetek üdvözölve nálunk, vértanúk unokái, fiai, testvérei.

Köszöntünk titeket, gyermekei a szabadságért annyi vért ontott dicső nemzetnek! Meghajtjuk a trikolórt a Fehérsas előtt. Régi ismerősök sokszor látták együtt a csaták viharát Kitarjuk keblünket előttetek most is, mikor a béke művében jöttök látogatni a százados barátot – a magyar nemzetet. „Wenger Polak dwa bratanki – Jak do szabla, tak do szklanki! – éneklitek ti: – „Magyar itt a lengyelt szívesen látja, – Új ismerőse, régi jó barátja!” – éneklő a mi koszorús költőnk, Arany János. – Mi köt össze minket veletek? Mindenekfelett a szabadság közös szeretete s a zsarnokság közös gyűlölete! De nem csak ez, egyéb is. Összetart bennünket a dicső múlt, a két nemzet történelmének érintkezése, nemegyszer egybeforródása. Királyokat, államférfiakat, hadvezéreket és névtelen hőseket adtunk egymásnak. Éltünk egy koronás fő alatt s boldog volt és hatalmas a szövetséges birodalom Nagy Lajos idejében. Közös királyunk anyja, testvére volt Nagy Kázmértoknak, leányát, Hedviget, a dicső Jagelló királyi család ősanynját, nemzeti védőszentül tisztelitek. Ott vérzett el Várnánál közös királyunk, Ulászló. Dicsekesztek ti a nagy magyarral, a bölcs törvényhozóval, a muszkavető hőssel, nagy királyotokkal – Báthory Istvánnal. Együtt aratták a győzelmi babért vezérlete alatt magyar és lengyel hadak fent északon, a százados ellenség ellen. Ha tovább él a nagy király, nem volna tán gyászolni okotok. Éreztétek ezt halálakor, nemhiába vésettétek érckoporsója fedelére: „Leesett a mi fejünk koronája.” És

¹² *Budapesti Hírlap*, 1885. szeptember 6. (címlapon).

azóta a létért és szabadságért való küzdelemben nem együtt küzdött-e mindig magyar és lengyel? Hogy az oszmán jármot leráztuk, nincsen-e abban nektek is részetek? Buda visszavívása előtt három évvel ki rántotta a porba a büszke félholdat? Nem a ti dicső Sobieskitek-e a szorongatott Bécs alatt? Szabadságharcaink alatt ki volt jobb barátunk, igazibb szövetséges társunk, mint ti, lengyelek? Hol talált II. Rákóczi Ferenc menedéket két ízben is? A testvér Lengyelországban. Ki adta nekünk Bem apót, az osztrolenkai hőst, az erdélyi oroszánt, ki Dembińskit, Woronieckit – a lengyel légiót és annyi névtelen hőst, akik itt vérzettenek a szent szabadságért? És a ti harcaitokban, szabadságért való küzdelmeitekben volt-e résztvevőbb bajtársatok, mint a magyar? Ez az, ami minket elválaszthatatlanul összeköt, a közös múlt és a közös nemzeti jellemvonások. Eljön még az idő, melyre költők szava vonatkozik:

„Naprzód syni Árpád – Naprzód Piasta Syni – Előre, Árpád fiai, Piast gyermekei! Űtni fog még a ti szabadságtok órája is, mert: „Az nem lehet, hogy annyi szív – Hiába onta vért, – S keservben annyi hű kebel – Szakadt meg a honért.” – S ha eljön a szebb kor, amelyért „buzgó imádság epedez százezrek ajakán”, ha majd a lengyelek imáját meghallgatja az ég, ott leszünk mi is a nagy áldomásnál, és mint régen: „Rá zene zendül, kehely összecsendül – magyar és lengyel deli táncra perdül.”¹³ – Addig is legyetek üdvözölve, midőn a béke művében látogatni jöttök a régi barátot, a százados bajtársat – a magyar nemzetet.”

Ez a cikk az akkor fiatal Szádeczky Lajostól származik, a később nagynevű historikustól, a kolozsvári egyetem tanárától, aki 1935-

¹³ Arany János sorai egy lengyeltárgyú balladájából, *Az egri lány* remekben érzékeltetik a lengyel népi tánczene dobbantós ütemét.

ben bekövetkezett haláláig a Magyar–Lengyel Egyesület egyik legkiválóbb tagja volt.¹⁴

Reviczky Gyula ódája a lengyelekhez

A *Budapesti Hírlap*nak ugyanezen száma közli Reviczky Gyula *A lengyelekhez* című versét is:

*Sírtunk, midőn elesteden zokogtál,
Széthulló nemzetünk bús mása voltál.
És amikor hazád' szét darabolták:
Testvérünknek fogadtunk, Lengyelország.
Kishit fogott el, látva végzeted',
Hogy a mi sorsunk is csak ez lehet.*

*Nem vesztél el, mint Róma hajdanában,
Magát túlélve, hosszú rothadásban.
Mint Izraelnek, úgy se lőn a veszted;
Egy új világot nem hozott kereszted.
Elestél, mint erdők nemes vada,
Nagyúri kedvtelésnek általa.*

*Szabadság népe rabláncokra fűzve,
Jer magadat kisírni kebelünkre!
Mi átérezzük, értjük szenvedésed',
Gyászban sokáig osztozánk tevéled.
Háromszáz éven át nem volt hazánk.
Háromszáz évig sírva vigadánk.*

¹⁴ Szádecsnói Szádeczky–Kardoss Lajos (1859–1935) történétíró, a kolozsvári egyetem tanára, az 1912-ben alakult Magyar–Lengyel Egyesület alelnöke, majd társelnöke, ősrégi trencsényi nemesi család sarja. Még mint diák utazta be 1878-ban Galíciát, az ottani levéltárakban lengyel–magyar történeti kapcsolatokat kutatott, 1883-ban lett a budapesti egyetem magántanára, 1885-ben az Egyetemi Könyvtár tisztje volt. Lengyel vonatkozású munkássága: *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576*. Budapest, MTA, 1889.; *Izabella és János Zsigmond Lengyelországban. 1552–1557*. Budapest, MTA, 1888.; *A Habsburg-ház lengyel királyságra törekvése a XVI. században*. Erdélyi Múzeum, 1892. 9. évf. 1. sz. 35–49., valamint *Erdélyi Múzeum*, 1892. 9. évf. 2–3. sz. 110–127.

LENGYEL VENDÉGEINK AZ ORSZÁGOS EL

Ó, lengyelek, nézzétek a magyart ma!
 Tettvágytul éled újra lelke, karja.
 Pedig, hejh, búsult ő is, mint a lengyel;
 Multján borongott ő is méla kedvvel.
 De felvirult megint, mert volt hite.
 Hitet méríteni jertek hát ide!

Remélj jövődben, Kosciuszko népe!
 Hidd, hogy hazádnak nincs örökre vége.
 Hiába hurcolnak Szibériába:
 A szabadságnak nő ottan virága,
 S a hó besöpri ott a jósigét,
 Kasszándrai „finis Poloniae”-t!¹⁵

¹⁵ A „Finis Poloniae!” Kościuszkónak tulajdonított mondás szélteben elterjedt mendemonda, történeti alap nélkül való.

LITÁSON, A FŐVÁROSI PAVILLON ELŐTT.

Klóst fenyőhegye után.

Lengyel vendégek az Országos Kiállításon, a Fővárosi pavilon előtt
(*Vasárnapi Újság*, 1885. szeptember 20.)

Három év múlva az újromantikus magyar líra tragikus fiatalságú alakja, az északi magyar fenyők poétája, Reviczky Gyula is ki-költözött a Kerepesi temetőbe. E verse a magyar–lengyel líra egyik örök életű gyöngyszeme.¹⁶

¹⁶ Reviczky Gyula (szül. 1855. április 4. Vitkócz, Nyitra vm., meghalt tüdőbajban Budapesten az új Klinikán 1889. július 11.) az Árva megyei Revisnyét birtokló Revisnyei Reviczky családból származó Reviczky Kálmán cs. és kir. kamarás és Balek Mária tót cseléd lány természetes fia. Balek nevét a család beleegyezésével választotta Reviczkyre 1874-ben. 1885-ben Verhovay Gyula (lásd a marosvásárhelyi Bem-szoborról szóló cikket) lapjának, a rövid életű *Függetlenség* nek (1879–1887), 1887-től haláláig a *Pesti Hírlap* nak volt munkatársa. Az Arany János halála után bekövetkezett irodalmi visszaesés idején úgyszólván ő volt az egyetlen igazán tehetséges költő. 1885-ben már súlyos beteg volt.

A Budapesti Hírlap a fogadtatásról

A *Budapesti Hírlap*, Rákosi Jenő akkor népszerű újságja másnap, szeptember 7-én is bőven foglalkozott a lengyelekkel *Lengyelek* című cikkében.¹⁷

„A lengyelek. »Jeszcze Polska nyezginyela«¹⁸ Valóban »Nem vezett még el Lengyelország!« Fiai épek és erősek a harcra, tehetségre és szorgalomra nem állanak hátrább a nyugati nemzeteknél. Hölgyeik szépek és kellemesek, szűzies erényük szentéllýé teszi a családi életet s e szentély bevehetetlen végvára lón nemzeti kincsüknek, a lengyel nyelvnek is. Muszka és germán hullámok csapdossák e szirtet, de megtörnek rajta és a lengyel nemzeti eszme e biztos menedékében él és erősödik, s az apák tradíciói sértetlenül szállnak nemzedékről nemzedékre.” Majd így folytatja a közleményt: „Lengyel testvéreink két nagy csoportban indultak, külön a krakkóiak és külön a lwówiak. Közös találkahelyül a hatvani állomás volt kitűzve, a krakkóiak Szlachtowski László¹⁹ polgármester vezérlete alatt ma reggel 7 óra 55 perckor érkeztek oda. A társasággal, mely az előtte való nap 11 órakor indult, több előkelő állású férfiú s nagyon sok feltűnő szépségű hölgy érkezett. A krakkói urak közül díszruhában voltak a következők: Muczowski, Straszewski és Kasperek egyetemi tanárok és városi tanácsosok, továbbá Paydricz Tivadar, a krakkói tűzoltók küldötte és Szybalski Félix földbirtokos, a szabadságharcban magyar huszárörrmester. Utazásuknak a magyar földön több érdekes mozanata volt. Ruttkánál Turóc megye magyarjai meglepő fogadtatásban részesítették a társaságot. Az állomásépületet pompásan feldíszítették és kivilágították. A megjelentek Lehotzky Lajos alis-

¹⁷ *Budapesti Hírlap*, 1885. szeptember 7. (címlapon), majd a másnapi számban is folytatódott a beszámoló (*Budapesti Hírlap*, 1885. szeptember 8.).

¹⁸ Helyesen: „Jeszcze Polska nie zginęła...” egy 1797-ben született hazafias dal kezdő sora, 1927-től lengyel himnusz.

¹⁹ Valójában Feliks Szlachtowski (1820–1896), Krakkó polgármestere 1884 és 1893 között.

pánnal az élen vonultak az állomásra, a vonat érkezésekor fölhangozott a Rákóczi-induló, mely után üdvözlő beszédet mondott az alispán. Szavaira a krakkói polgármester válaszolt nagy éljenzés közben. A második fogadtatás Zsolnánál volt, hol mintegy 150 tagból álló fáklyásmenet vonult ki a pályaházhoz. Itt a polgármester tartott üdvözlő beszédet. Losoncon is igen impozáns fogadtatásban részesültek. Hatvanban a pályaudvar telve volt a város polgárságával, tarackok durrogtak, zászlók lengtek a kedves vendégek elé. Kiszállásuk alkalmával Madurovits, a Lengyel Egyesület elnöke és a Magyar Államvasutak főfelügyelője üdvözölte őket, mint volt honfitársuk, Szabó Károly fővárosi tanácsjegyző pedig Szlachetowski polgármestert a budapesti polgármester nevében a főváros vendégének hívta meg. Az egyetemi ifjúság küldöttei Budapesten ültek vonatra, délben érkeztek Hatvanba Mészáros Károly elnök, Bartha Sándor, Bakáts Béla, Tövisi Rácz Géza és Karsay István. Mind díszruhába voltak öltözve, kócsagtollas kalpagban, panyókára vetett bársonymentében, hosszan lelógó vitézkötéssel. A lwówiak 240-en érkeztek 3 óra 45 perckor. A pályaudvar addigra egész zsúfolt volt. Az első beszédet id. Homonnay Szilárd hatvani jegyző mondotta a város nevében, utána Bartha Sándor, az egyetemi ifjúság küldötte beszélt. Ezután a gyöngyösi, jászberényi, váci, losonci küldöttségek szónokai egy-egy koszorút adtak át a vendégeknek. Mochnacki Edmund, a lwówi alpolgármester válaszolt. Válaszában összehasonlította a magyar nemzetet a lengyelrel, „mely utóbbi még nem boldog, mert nem vívta ki teljes függetlenségét, mint a magyar. Eljöttek most megnézni a kiállítást, mely az egész világ elismerésével találkozott, eljöttek, hogy megtanulják belőle, miképpen lehetne a magyarok nyomába lépni, hogy a tudomány és művészet művelése révén és a becsületes anyagi munka által a lengyelek is felemelhessék hazájukat. A lengyelek példát venni jöttek a szabad Magyarországba és a szabadság kivívóit, az 1849-i honvédeket éltetik. »Éljenek a magyar honvédek!« A lelkesedés, mely e szavakra kitört, nem ismert határokat. Hosszú ideig tartott, míg a lelkesedő tömeg félreállt a sínekről, hogy a vonat tovább mehessen Budapestre. A lwówiak szintén polgármesterük vezetése alatt jöttek és magukkal hozták családjaikat is.

Este negyed nyolcra már 50 000-nyi néptömeg gyűlt össze a lengyelek tiszteletére, óriási volt a tolongás. Néhány boldogtalant begyömöszöltek az előcsarnokba, azok 40 fokos gőzben végighallgatták Ráth Károly főpolgármester ismeretes üdvözlő beszédeinek egyik legismertebbikét. E végighallgatásban részt vettek Gerlóczy Károly alpolgármester, Mérő János, Hüvös József és más fővárosi urak. Beszédére Mochnacki válaszolt és e szavakkal végezte: »Éljen a hazafias magyar nemzet, éljen Magyarország, éljen a magyar-lengyel testvériség!« Most Stempien, a budapesti Lengyel Egyesület elnöke szólt, éltette a vendégeket e földön, mely sok lengyelnek második hazája. Szlachtowski krakkói polgármester éltette a magyar-lengyel testvériséget. A megállapított program nem juthatott érvényre az óriási lelkesedés miatt. A dikciók elmaradtak, de mindezeket pótolta, amit az egyetemi ifjúság tett: több díszbe öltözött lengyelt vállain vitt ki a kocsihoz. Az utolsó kocsik egyikéből a lovat kifogták és az egyetemi polgárok maguk húzták azt valószínű diadalmenetben. Elöl az egyetemi »vezérférfiak« mentek nyitott kocsiban, utánuk az ifjúság által vontatott kocsi, melyben két lengyel ült nemzeti viseletben a folytonos éljenzésért minden oldalra köszöngetve. Ezután ismét egy kocsi következett, melyben az ifjúság Hatvanba ment küldöttsége ült díszmagyarban, a kocsi körül óriási közönség, az ifjúság által intonált lengyel himnuszt és a Szózatot énekelve. Így ment végig a tömeg a Rottenbiller utcán, Andrassy úton, a Fürdő, Dorottya és Váci utcán a Nemzeti Szállóig, hol a lengyel vendégek megszállottak.”²⁰

Ismerkedési est és díszebéd

Este ismerkedésre gyűltek össze az Európa Szálló nagytermében, vagy 200-an voltak ott jelen lengyel vendégeink közül. A zene felváltva a Rákóczi-indulót és a lengyel himnuszt játszotta. Az első

²⁰ A Nemzeti Szálló a 18. századi alapítású pesti Hét Választó Fejedelem telkén (ma Váci utca 9.) állt 1910-ig. Az Európa Szálló az 1820-ban alapított Hotel De L'Europe, 1861-ben a „Teleki Párt” tanyahelye, ma a rendőr-főkapitányság háza.

felköszöntőt Kanyurszky György²¹ mondotta a vendégekre, utána Ziemachowski a fogadásért mondott köszönetet. Lukács Gyula országgyűlési képviselő a szabad Lengyelországra ürítette poharát, ezután Welikowski Magyarországért, Walasiewicz Magyarország iparáért, Ignatewicz a magyar–lengyel barátságért, Glodsinski a budapesti lengyelekért.

A lengyelek negyed-, félszáz főnyi társasága másnap reggel a Hangli Kioszkban találkozott. Fél 9-kor az összegyűlt néptömeg sorfala közt megindult a Kiállítás felé. A Gizella téren, Harmincad utcán, a Deák téren, a Váci és Andrássy utakon haladt el a festői menet. Zsúfolásig tömve volt minden utca. Ha nem kocsin történik a kivonulás, akkor estig sem tudtak volna áthatalni a szeretetből mértéktelenül tolongó budapestieken. Kint a Kiállítás főkapujánál Szilágyi László rendőrfőkapitány és Markusovszky Béla tűzoltó-főparancsnok, továbbá Maygraber ezredes fogadták őket. Vezetésük alatt mentek az impozáns új Iparcsarnok elé, hol Zichy Jenő gróf és Ráth Károly főpolgármester fogadták őket.²² Zichy gróf magyarul és franciául beszélt, válaszul Szlachetkowski krakkói főpolgármester felelt lengyelül és beszéde végén éltette a magyar királyt. Ezután Zichy gróf vezetésével megtekintették a kiállítást. Délután a zenecsarnokban a főváros díszbédet adott a lengyel vendégek tiszteletére. Lengyel barátainkat bizonyára kellemesen lepte meg,

²¹ Kanyurszky György (1855–1909) Kalocsa egyházmegyei pap, 1885-ben a pesti egyetemen a szír, káld és arab filológia rendes tanára, kiváló szónok, a Magyar Nemzeti Szövetség és a függetlenségi társadalmi egyesületek agilis tagja. A bácsi Nemesmiliticsre telepített, lengyel határszéli árvai tót családból való származása révén lett lengyelbarát, rendkívüli nyelvtelenség, e kötet szerkesztőjének atyai-baráti mentora.

²² Zichy Jenő gróf (született: 1837) 1885-ben a budapesti belvárosi kerület Deák Ferenc és Királyi Pál kerülete országgyűlési képviselője a Deák-párt régi híve és Deák Ferenc kedvelt bizalmasa. Iparpolitikai működése korszakalkotó volt, ő teremtette meg az 1879-i székesfehérvári és az 1885-i budapesti Kiállítást, 1881-ben lett az Országos Iparegyesület elnöke. 1895-ben a maga pénzén a magyar őshaza kutatására expedíciót szervezett a Kaukázusba és Közép-Ázsiába. Az expedíció naplóvezetője Szádeczky-Kardoss Lajos volt.

hogy a pompás ebéd első fogása az ősi lengyel céklaleves, a *barscs* volt. Az ebéd alatt Radics Béla bandája gyűjtő hatású lengyel dalokat játszott. Az első köszöntőt Ráth Károly mondta a királynak és családjára, utána Gerlóczy Károly Lwów és Krakkó városok polgármestereire, amit Zichy Jenő gróf tolmácsolt. Szlachtowski krakkói főpolgármester lengyelül válaszolt. „Szabad gondolkodású, szabadságszerető ember könnyen megérti egymást. Ha nem értik is meg egymást szavakban, megértik szíveik vonzalmával, innen van közöttük a testvériség.” Mochnacki lwóvi alpolgármester halotta, hogy „Magyarországon szép az élet, most látja is és megérti, hogy: *Extra Hungariam non est vita, si est ita, non est vita.*”²³ Nagyon örül, hogy saját szemével látja, milyen erős a magyar és a világvárosi fejlődésnek indult gyönyörű magyar fővárosi Straszewski krakkói egyetemi tanár Magyarországot és a kiállítás elnökségét élte. Poharat ürítettek ezután még Zichy Jenő gróf, Kanyurszky budapesti egyetemi tanár, Bodinszki kereskedelmi akadémiai titkár, Zoll krakkói egyetemi rektor, Roszkowski lwóvi egyetemi tanár, Zasenski, aki Magyarország védőszentjének, Szent István királynak emlékére üríté poharát, azután Déry Gyula beszólt latinul, végül Melly Árpád a lengyel ifjúságot élte. A lengyel vendégek a késő esti órákig a kiállításon maradtak és végül is a Debreceni Csárdában mulatoztak.

A lengyelek Deák Ferenc, Batthyány Lajos gróf és Woroniecki herceg sírjánál, majd Petőfi Sándor szobra előtt

A *Budapesti Hírlap* így írt a lengyel vendégjárás további lefolyásáról:²⁴

„A harmadik napon reggel nyolc órakor már feketéllett az Eskü tér a sok embertől. Mindenki a lengyelek érkezését várta, akik a Hangli Kioszknál gyűltek össze. A plébániatemplom előtt az egyetemi polgárok sorakoztak, a nemzeti színű magyar és a vö-

²³ „Magyarország határain túl nincs élet, ha van, nem élet az!”
Régi deákos szólásmondás.

²⁴ *Budapesti Hírlap*, 1885. szeptember 9.

rös-fehér és a kék-fehér sávós lengyel zászlók alá. Jobbra a templomtól állottak az Egyetemi Dalkör tagjai, a fiatalság vezetői fekete díszmagyarban. Kilenc óra tájban messziről hangzó harsány éljenzések jelezték, hogy a menet megindult a Vigadó felől. A korzó két oldalán ember ember hátán, középuitt közeledtek a lengyelek. A menetet több mint 100 nemzeti díszöltözetű lengyel férfiú nyitotta meg, elől a krakkói egyetem és Akadémia kiküldöttei, utánuk Szlachtowski és Mochnacki polgármesterek szintén díszöltözetben. Két magasán tartott állványon a lengyelek koszorúit hozták, ezután jöttek a Budapesti Lengyel Egyesület tagjai. Az egyetemi polgárok koszorúját hat diák vitte a vállán. A koszorúk után haladtak a lengyel vendégek. A menet bevonult a plébániatemplomba. A lengyelek az oltár elé vonultak, ahol Zalenski rajcai vikárius mondott misét a lengyel papok fényes segédletével, ezután beszentelte a koszorúkat, mire a lengyelek ajkán fölharsant a szent ének. Leírhatatlanul megkapó jelenet volt. Az egész közönség áhítatos hangulatban hagyta el a templomot, s a menet a városon keresztül a Kerepesi temetőbe vonult. Még mielőtt a menet kiért volna a temetőbe, máris nagyszámú közönség gyűlt egybe a Batthyány-mauzóleum előtt, ahová Deák Ferenc koporsóját ideiglenesen elhelyezték. A lengyel vendégek, a fővárosi lengyelek, a sajtó képviselői s a fogadó küldöttség egy része elfoglalta a monumentális épületbe vezető lépcsőzetet. Ekkor előlépett Szlachtowski, s a következő beszédben hódolt Deák emlékének:

»Fedetlen fővel, szemeinkben könnyekkel, de fennkölt szellemmel érkezünk e helyre, hol a magyar nemzet nagy fiának emléket állított. Mi, lengyelek a magyar nemzet iránti igaz szereteteiből lelkesülve szerencséseknek érezzük magunkat, hogy e helyen hódolatunkat és tiszteletünket leróhatjuk ama férfi iránt, kit az egész nemzet tisztel és mint legnagyobb fiát, nagyra becsüli, kinek újjászületését köszönheti és ki példát adott arra, hogy miképp kell a hazát szeretni és azért dolgozni, ki nemzetének az előrehaladás útját megmutatta, és kinek neve mindezekért aranybetűkkel van a nemzeti történetben megörökítve. Hódolatunk és tiszteletünk jeléül szolgáljon ez igénytelen koszorú, melyet e helyre lete-

szünk.« Mochnacki ugyancsak lengyelül beszélt s többek között ezt mondta:

»Mi lengyelek, kik Budapestre zarándokoltunk, hogy Szent István koronája országának nemzeti ünnepében részt vegyünk, hódolattal, államférfiúi érdemed, jellemstilárdságod és hazafias érzésedért koszorút teszünk sírodra e fölírással: Magyarország legnemesebb fiának: a lengyelek! Sit tibi terra levis!«²⁵

A lengyel himnusz eléneklése után a menet megindult Woroniecki herceg síremléke felé. Még a temető kapujánál az egyetemi ifjúság egy része elvált a menettől, egyenesen a Woroniecki-emlékhez vonult. Amikor a lengyelek odaértek, akkor már a fiatalság ott várta őket. A menet megérkezése után Mészáros Károly joghallgató emlékezett meg a vértanúról.

Ezután [Michał] Walichiewicz lwówi községi tanácsos tette le a lengyelek koszorúját ezzel a felirattal: »Cześć ziemkowi składają Polacy z kraju w Budapeszcie dnia 8 wrzesnia 1885.« (A szülőföldről jött lengyelek hódolatukat fejezik ki Budapesten, 1885. szeptember 8-án.) Szólt ezután még Zoll Lajos krakkói egyetemi tanár latin nyelven és végül Bakk Domonkos, Vác város küldötte. Ezután kocsikon Petőfi szobrához vonultak, hol óriási tömeg szorongott. Egy óra tájban felharsant az éljen, megjöttek a lengyelek! Első szónok Lisiewicz Sándor, a lwówi Egyetemi Olvasókör elnöke volt s letette óriási rózsakoszorúját a szobor talpazatára, majd a lengyel hölgyek helyezték el koszorújukat. Végül Pártényi Béla joghallgató szavalta el Völgyi Gusztáv joghallgató ódáját, melynek legszebb része ez volt:

*A szeretetnek nincs erősebb lánc!
A szeretetnek több oly kapcsa nincs,
Közös kenyér a nyomor éjszakája,
Börtön sötétjén, súlyos rabbilincs!
A Visztulának vérrel ázott partján
Lengyel gunyhónak omladéka áll,
De szent a rom, szent minden kis maradvány,
S a honfi szív ott pihenőt talál.*

Egy eszme buzdított mindig bennünket,
 Egy eszme élt a szívek fenekén,
 Szívünkben egy vér szenvedélye lüktet,
 Egy kétségbeesés és egy remény!
 Egymást kísérjük mindörökké, holtig!
 Egymást örömben, egymást szenvedőn;
 Lengyelek és magyarok hamva porlik
 A magyar és lengyel temetőn!

Isten hozott! A harcok fergetegje
 Pihenni tért, most béke leng körül.
 Munkás a nép; fiatalja, öregje
 Homlokáról verejtéket törül;
 Nézzétek így is, még nem tudja senki;
 Mikor kerekedik föl egy vihar...
 Pedig ha a vész riadóját zengi,
 Találkozik a lengyel és a magyar!

A lengyel Czas és a lwóviai budapesti napokról

A továbbiakról a *Budapesti Hírlap* az alábbiakban számolt be:²⁶

„Szlachtowski és Mochnacki polgármesterek a Petőfi-szobor megkoszorúzása előtt Tisza Kálmán miniszterelnöknél tisztelegtek. A Petőfi-szobortól a lengyel ifjúság Szádeczky Lajos dr. vezetése mellett az Egyetemi Olvasókörbe ment, hol Melly Béla²⁷ üdvözölte őket, amire Lisiewicz Sándor, a Krakkói Egyetemi Olvasókör elnöke felelt. Beszélt még Mészáros Károly is, aki arról biztosította a lengyeleket, hogy a magyar lelkesedés tüze nem szalmaláng.

²⁶ Uo.

²⁷ Melly Béla, a későbbi székesfővárosi tanácsnok. Komócsy József (1863–1890) költő és hírlapíró, a Petőfi Társaság egyik alapítója, majd alelnöke, vargainasságból küzdötte fel magát tanítónak, majd íróvá; az 1860-as években a Tóth Kálmán *Hölgyfutárjának* és Arany János *Koszorújának* munkatársa. Álnevei Iszsender és Vidor. Lírája egyszerű hangú volt, kedvelték mint alkalmi ódaíró.

Két órakor a Széchenyi-téren levő vendéglőben bankett volt.²⁸ Fél négykor a vendégek a margitszigeti táncmulatságra mentek. Este a tiszteletükre az Operában díszelőadás volt, melyen az István király került színre.²⁹ Utána a lengyel literátusok, írók, művészek és egyetemi tanárok részére az Írók és Művészek Társasága vacsorát adott. Felköszöntőt mondtak: Komócsy József,³⁰ Kuthy Lajos, Straszewszki, Sonnenfeld Zsigmond és Blaszkowski, a Czas munkatársa, Szádeczky Lajos latin nyelven beszélt és Lukács Gyula a legnagyobb magyar hírlapíróra, Kossuth Lajosra üritette poharát.

Negyednap újból megtekintették a Kiállítást, ahol az egész társaságot lefényképezték. Este a Népszínház látogatták meg. A Budapestre érkezett lengyel lapok beszámolnak a lelkes fogadtatásról. A lwówi Czas ezeket írja: »A budapesti kiállítás az egész monarchia ünnepe lett, Ausztriának majdnem összes népei sorban siettek azt meglátogatni és elősegítették a kölcsönös megértést, elhárították a kölcsönös előítéleteket. A lengyelek sem hiányozhattak az osztrák–magyar népek e találkozási helyéről, ezzel tartoztak maguknak és a szomszéd nép iránti hagyományos barátságnak.« A *Dziennik Polski* hangsúlyozva a kiállítás nagy sikerét így folytatja: „A magyarok ez örömmünnepe kit érdekelhetne jobban, mint a lengyeleket? Az egész lengyel nép képviselőjének folyton ott kellene lennie, hogy együtt örvendjen a néppel, melyet annyi közös öröm és bú tett rokonunkká. De ezt a sors nem engedte meg, irodalmunk, tudományunk, művészetünk, politikánk jelesei kénytelenek otthon maradni. De biztosíthatjuk a magyarokat, hogy bár nem küldünk oda olyan képviselőt, amilyent óhaj-

²⁸ A Frohner vendégfogadó (Hotel Continental) egykori épületét, amely a Nádor utca 22. szám alatt található, Feszli Frigyes, a Vigadó tervezője tervezte 1852-ben. 1913-ig az akadémikusok tudósvacsoráinak kedvelt tanyája. Ma az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala.

²⁹ Erkel Ferenc daljátéka. 1885-ben volt a bemutatója az akkor még egyeztetendő Operaházban.

³⁰ A *Rappeswilli fehér sas* (a svájci Kościuszko Múzeumról szóló) verséről Nyáry Albert cikke (lásd ott) is megemlékezik.

tanánk, mégis egész népünk szíve dobog értük, éppúgy, mint azoké, akik velük kezét fognak szorítani!”

A lengyelek magyarországi útjukról a legnagyobb elragadtatással emlékeztek meg otthon. A lwówi polgármester a tanácsnak tett jelentésében előadta, hogy a fogadtatás megnyilvánulásai leírhatatlanok voltak. A tanács által megszavazott 600 forintot visszaadja, mert semmire sem volt szüksége, mindennel elhalmozták. A lwówi és krakkói tanács köszönőirat küldését határozta el. Zoll krakkói egyetemi tanár, Szádeczky Lajos dr.-hoz intézett levelében azt írja, hogy a hazánk iránti elragadtatás általános, Lisiewicz Sándor, a varsói *Pravda* szerkesztője szerint, hogy a lengyeleknek van egy második hazájuk, a tündéri Magyarország! Finkel Lajos lwówi tanár úgy nyilatkozik, hogy „Magyarországnak varázsa van, aki egyszer benne járt, soha többé el nem feled!”.

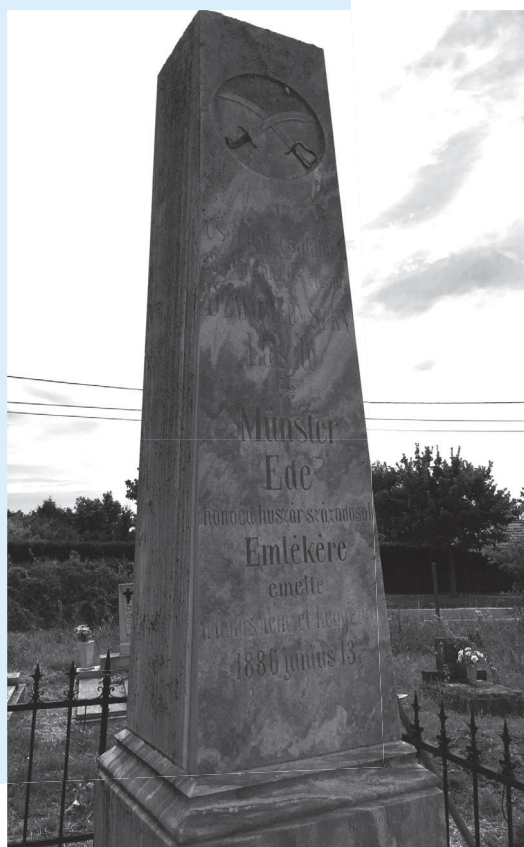
Ez a látogatás két nemzedéken át élt a Magyar–Lengyel Egyesület idősebb tagjainak emlékében. A magyar–lengyel közös múlt történelmi kutatásának kölcsönös fellendülése ennek a látogatásnak lett eredménye. E munka úttörője a nagy emlékezetű Szádeczky-Kardoss Lajos történettudósunk volt.

Dzwonkowski László és Münster Ede
honvédszázadosok síremléke a téti temetőben
(Mitrovits Miklós felvétele, 2018.)

BEVILAQUA BORSODY BÉLA

Władysław Dzwonkowski
szabadságharcos
honvédhuszár-kapitány
téli emlékoszlopa

1849. június 13. – 1886. június 13.

Győr Vármegye Sokoróalji járásában, Sopron és Veszprém vármegyék határszögletében, a Marcal és a Bakonyér között fekszik Tét, a gazdag, ősi magyar nemesfalu. Birtokosai a Szent István-kori soproni határgyöppű besenyőőreinek utódai. A színmagyar vidék falunevei mind ázsiai besenyő eredetet mutatnak: Tördemész, Koroncó, Cseri, Csángota, Gyarmat, Gyömöre, Gecse, [Győr]Szemere, [Fel]Péc.

A téti temetőben a kápolna mögött kétöles, szürkemárvány sír-
emlék magaslik fel, szabadságharcunk lengyel–magyar emléke.
Históriáját az alábbi sorok adják.

1885. szeptember 13-án a fiatal *Budapesti Hírlap*ban közlemény jelent meg, mely arról adott értesítést, hogy a Győr megyei Tét községben két szabadságharcos hős jeltelen sírban pihen.¹ Ugyanakkor a *Győri Közlöny*² levelet kapott, melyet szeptember 17-iki számában közölt:

„A *Budapesti Hírlap* mai számában olvasom a Győri Honvédegy-
lethez intézett figyelmeztetést, mely szerint a téti temetőben két

¹ A közlemény szövege: „A győri honvédegyesület figyelmébe: A téthi (Győrmegye) temetőben két szabadsághős alussza örök álmát. Mindkettőnek a sírja jeltelen. Az egyik Dzwonkowski László lengyel menekült, kinek nagybátyja, József, szoros] szoros barátságban élt Károlyi György gróffal s nála is lakott 50 éven át egész haláláig; a másik hős Münszter Ede honvédszázados. Mindketten a csornai csatában haltak hősi halált s közös sírba temették őket. Ez a közös sír jeltelen. Most a lengyelek lelkes fogadtatása alkalmából időszerűnek véltük fölleveníteni Dzwonkowski és hős társa emlékét s hisszük, hogy a győri honvédegyesület nem késik megtenni a szükséges lépéseket a közös sírnak egy szerény emlékkövel való megjelölése végett.” *Budapesti Hírlap*, 1885. szeptember 13. A lengyelek lelkes fogadtatásáról lásd a kötetben a *Lengyelek az 1885-i budapesti Országos Kiállításon* című írást.

² A cikkben következetesen *Győri Hírlap*ra hivatkozik a szerző, ez azonban feltehetően csupán elírás lehetett, mivel a *Győri Hírlap* 1885-ben még nem létezett. A hivatkozott lapszámok azonban a *Győri Közlönyre* vonatkoznak.

48-as hős, Dzwonkowski László³ és Münster Ede huszárkapitányok sírja jeltelenül áll és hogy azok sírja emlékkővel láttassék el. Eme hazafias és kegyeletes cél előmozdításához névtelenül én is hozzá akarok járulni, ezért bátor vagyok a szerkesztő úrhoz 5 forintot azaz a kéréssel küldeni, méltóztassék azt a Győri Honvédegyletnek átszolgáltatni. Kitűnő tisztelem nyilvánítása mellett vagyok Budapest, 1885. szeptember 13-án, alázatos szolgája: N. N.”⁴

Ennek hatása alatt a Győri Közlöny szerkesztősége felkérte mindama lelkes hazafiakat, akik a fenti célra adakozni óhajtanak, hogy küldeményeiket Surányi János könyvnyomda-tulajdonoshoz a Győri Közlöny kiadójához juttassák el.

Október elsején „Vas Borona” álnév alatt a Győri Közlönyben vezércikk jelent meg: „A téti hősök emléke” címen.

„Gyűjtsuk meg az emlékezés fáklyáját a téti temetőben nyugvó hősök jeltelen sírhalma felett! Mikor 1848-ban a nemzet síkra szállt jogai mellett, a szabadságharc oroszlánszívű hősei sorában, mint tudva van, ott küzdöttek Lengyelhon bátor fiai is”, akiknek hős teiről a történet fényes lapjai beszélnek. De volt egy lengyel hős, aki bennünket közelebből érdekel, mert hamvai itt nyugsznak megynkben. Ezen hős Dzwonkowski László, „aki végigharcolta a szabadságharcot a magyarok csataláncában, s aki hősi halállal pecsételte meg vitézségét. A Vilmos huszárezredben, amely 1848-ban honvédezred volt, kapitányi rangot viselt. Bátor katona volt, kész mindenkor vérét ontani a magyar ügyért. A csornai csatában lelte halálát, mely tudvalevőleg 1849. évi június 13-án reggeli 5 óra-

³ Helyesen: Władysław Dzwonkowski (1819–1849), nevét magyarosan – Dzwonkovszki László – írták a sajtóban, az újságcikkekben azonban Dwonikowski szerepel, tévesen. Magyarországi tevékenységéről bővebben lásd Kovács, i. m. 2015, 205–206.

⁴ Győri Közlöny, 1885. szeptember 17. 75. sz.

kor vívatott.⁵ Lengyel hősünk ez alkalommal egy császári dzsidásezreddel ütközött össze s rendkívüli bravúrral harcolt százada élén, mígnem egy dzsidaszúrás által találva, halva maradt a csatatéren. Kmety ezredes,⁶ aki a csornai dicsőséges ütközet⁷ után lett tábornokká, igen megleghangú levélben örökítette meg, melyet Tét-

⁵ A csornai csata 1849. június 13-án a honvédség utolsó diadala a császári hadsereg fölött, az orosz beavatkozás előtt. Kmety György ezredes a Győrött tartózkodó Klapka György tábornok parancsára Csornán verte szét Franz Wyss császári tábornok dandárját, a csatában maga Wyss is elesett. Tragikusan érdekes, hogy a Wyss-brigádban a Kmety levelében említett, Lombardiából sietve a Dunántúlra felhozott császári ulánusezred is részt vett, Władysław Dzwonkowski tehát lengyel ulánuskardtól esett el.

⁶ Kmety György (Felsőpokorágy, 1813. május 24.–London, 1865. április 25.) szlovák származású honvédtábornok, volt cs. kir. százados, Isaszeg, Buda és Temesvár hőse, a csornai csata után lett tábornok. Az emigrációban Ismail pasa néven török tábornok lett (nem tért muszlim hitre), 1856. szeptember 29-én török hadosztálya élén egy 30 ezer főnyi orosz sereget vert tönkre.

⁷ A csatáról lásd: Hermann, im. 2004, 270–276.

ről keelve az elhunyt hős nagybátyjához, Dzwonkowski Józsefhez⁸ intézett. A levél így hangzik:

»Tisztelt Uram! Levele fájdalmasan emlékeztet engem unokaöccse elvesztésére. Magyarország őbenne egyik legvitézesebb huszárját vesztette el. Több bátorságot és rettenthetetlenséget, mint amennyi őbenne volt, képzelni is alig lehet. Századával ágyúfedezetnek lévén kirendelve, egy osztrák dzsidás hadosztály megpillantására sem bírta magát tartóztatni, hogy azt azonnal meg ne rohanja. E vakmerő elszántságának lőn áldozata. Egész hadosztályom gyászolja őt. Nekem ezenfelül személyesen is barátom volt és hiányát soká fogom érezni. Csornáról június 14-én ide, Tétre hoztuk holttestemét és itt temettük el. Ami az ő hagyatékát illeti, erre nézve Zsurmayt, a 10. huszárezred őrnagyát, aki tőlem távol, Pápán álomásoz, bíztam meg, hogy egészen az Ön óhaja szerint cselekedjék. Annak idején értesíteni vagy értesíttetni fogom Önt, mint ilyen háborús időben lehetséges. És akár jelenleg, akár később bármely ügyben szolgálatára vagy használatára lehetek, kérem Önt, fordul-

⁸ József Dzwonkowski (magyarul Dzvонkovski József) 1795-ben született Gromnikban. Részt vett az 1830-as lengyel felkelésben, majd annak leverése után 1832-ben Magyarországra szökött. Ettől kezdve ötven éven keresztül, egészen az 1882-ben bekövetkezett haláláig gróf Károlyi György palotájában lakott Pesten (a mai: Károlyi kertben). A palota a reformkori értelmiség központja volt, gyakorta megfordult itt Széchenyi István és Wesselényi Miklós is. A szabadságharc alatt lakott itt Jellasics is, majd innen vitték el Batthyány Lajos miniszterelnököt is. Dzwonkowski 1848-ban arra buzdította lengyel honfitársait, hogy kapcsolódjanak be a magyarok oldalán a szabadságharcba, amelyben maga is részt vett. Komáromban adta meg magát Klapka hadtestével együtt. Lásd: *Vasárnapi Újság*, 1885. november 6., bővebben: Kovács, i. m. 2015, 205. Dzwonkowski két unokatestvére, Ede (Edward) és László (Władysław) is részt vett a szabadságharcban. Edward Dzwonkowski (1824–1887) 1848. november elején belépett Wysocki zászlóaljába. 1849 januárjától a Bácskában harcolt, április 20-tól a bácskai (IV.) hadtest egyik hadosztályának táborkari tisztje. A bukás után Törökországba emigrált, majd Angliába távozott. 1855-ben tért vissza Lengyelországba. Lásd bővebben Kovács, i. m. 2015, 204–205.

jon hozzám teljes bizalommal, a ki maradok Önnek, Tét, Győr mellett, 1849. június 29-én, szolgálatra készen, Kmety ezredes.»⁹

Ez elesett hős sírja jeltelenül áll. De nemcsak övé, hanem egy másik hősé is, Münster Ede huszárkapitányé. Az nem lehet, hogy tovább is így maradjon. „Kell, hogy a kegyelet díszes emlékkal jelölje meg sírjaikat azon férfiaknak, akik a magyar ügyért áldozták életüket. Felhívjuk tehát elsősorban a téti kaszinóegylet, s azután a Győri Honvédegyelet figyelmét a hősök emlékének megörökítésére. És azután, ha elérkezik évenként a magyar mártírok emléknapja, ne hiányozzék a hála és az emlékezet koszorúja – az ő síremlékeiről sem.”¹⁰

Néhai Szávay Gyula, a későbbi kitűnő író és a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara főtitkára állott a *Győri Híradó* útján a gyűjtés szolgálatába. Győrött az első adakozó Eöry Kálmán volt, aki 5 forintot adott. A *Győri Közlöny* szerkesztősége Homonnáról a következő levelet kapta:

„Lapja véletlenül kezembe kerülván, meglepetéssel olvastam a 85. számban a téti hősök emlékére megindult adakozásokat, és miután magam is az említett hősökkel mint főhadnagy egy ezredben szolgáltam, hazafiúi kötelességemnek tartom a mellékelt csekély 2 forinttal az adakozók sorába lépni és azzal a kegyeletnek áldozni. [...] Mindkettőjünkkel 1838. évtől a 10. Vilmos-huszárezredben szolgáltam. Dzwonkowski László 1846. évben a lengyel forradalom

⁹ *Győri Közlöny*, 1885. október 1. 79. sz. Az idézetet összevetettük az eredeti újságcikkkel és helyenként pontosítottuk. A levelet közli még Hermann Róbert: *A csornai ütközet története és okmánytára 1849. június 13.* Sopron, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 1999, 232–233. Dzwonkowski haláláról lásd uo. 29. Kmety 1849. június 16-án Görgei Artúr hadügyminiszternek is elpanaszolta Dzwonkowski és Münster elvesztését: „Sajnosan kell panaszolnom a bátor Dzwonkowski lovassági százados elstét a Vilmos-huszárezredből, aki az ágyúfedezetről a dzsidásokat, amint meglátta őket, túl hevesen rohanta meg, s Münster lovassági századosát ugyanezen ezredből, aki lebukott a lováról.” Lásd uo. 194. Egyébként az 51 halott közül a legtöbben éppen Dzwonkowski és Münster egységeből, a 10. huszárezredből kerültek ki, szám szerint 17-en. Lásd: uo. 196.

¹⁰ Uo.

kitörésekor hadnagy volt, magam alatta mint szakaszvezető szolgáltam; ő mint igazi lengyel hazafi nem akarván saját honfiai ellen harcolni, kilépett a hadsereg kötelékeiből, de 1848-ban ismét az ezredbe lépett és 1849. június 13-án reggel 5 órakor a császári dzsidásokkal történt roham alkalmából elesett, [...] saját magam két szúrás által ugyanott súlyosan sebesítve, a csatatéren maradtam, jelenleg mint pénztárnok a felső-zempléni takarékindezetenél szolgálok. Kecskószky Antal.”¹¹

A *Győri Közlöny* 1885 novemberének végén a Győri Első Takarékpénztárnál gyümölcsöztetés végett már 77 forintot helyezett el.¹²

Haefner Ernő győri honvédegyleti jegyző a téti Kaszinóval elhárította, hogy 1886. június 13-án fogják felállítani a sírkövet.

Az *Abaúj-Kassai Közlöny* is magáévá tette a mozgalmat – tekintettel arra, hogy Münster Ede kassai származású volt – és december 16-án 60 forintot küldött.¹³

¹¹ *Győri Közlöny*, 1885. november 8. 90. sz. Az idézet összevetettük az eredeti újságcikkkel és helyenként pontosítottuk. A cikkben közlik azt is, hogy Eöry Kálmán (Győr) 5 forintot, „Egy negyvennyolcas honvéd” 50 forintot és Kecskószky Antal 2 forintot adományozott az emlékműre.

¹² A november 19-i szám már valójában 87 forintról számolt be.

¹³ Lásd: *Győri Közlöny*, 1885. december 10. 99. sz. Ekkor már összesen 180 forint állt rendelkezésre.

Az emlékoszlop fölállításának leglelkesebb híve, tulajdonképeni titkos mozgatója Éble Gábor, a jó nevű történetíró, a szabadságharcban oly nagy szerepet vitt gróf Károlyi családnak házi historikusa volt. Kiderült, hogy ő volt a névtelen „N. N.”, aki a *Győri Közlöny*nek azt a levelet írta, mely az egész mozgalom megindítója lett. Az ősi győri Bencés Gimnáziumot 1863-ban végezte, gyermekévei az abszolutizmus sötét éveibe estek, az utolsó lengyel felkelés évében lépett bele az életbe. Hivatali szobája a pesti Károlyi-palotában volt, melyben Haynau a vértanúk halálos ítéletét írta alá, ahol gróf Batthyány Lajost halálra ítéltetése előtt másodszor fogták el. A gyűjtés folyamán „egy ismeretlentől” újból 50 forintot küldött az emlékoszlopra, Károlyi Györgyné grófnő nevében 25 forintot. Kisemberek között is gyűjtést indított, egyszerű derék szabó- és csizmadiamesterek néhány forintos adományával újabb 25 forinttal gyarapította az emlékoszlop alapját.

A mozgalom országszerte megindult. Nagyajtai Cserey Ignác szabadságharci honvédezredes, az egri Honvédegylet elnöke 3 forintot küldött. Éble Gábor volt az, aki tudva, hogy Münster Ede huszárszázados kassai születésű volt, a *Kassai Közlöny* figyelmét felhívta a gyűjtésre.

A tétí Társaskör 1886. május 2-án tűzte ki az emlékműavatás napját június 13-ra.¹⁴ Józef Dzwonkowski lovag közben a Győri Múzeumnak elküldötte Kmety ezredes fent említett levelét.¹⁵

Az emlékműbizottság tagjai Horváth Sámuel és Csemer István tétí közbirtokosok, Lerner Márton, Silbestorf Ferenc és Kopfman János polgárok lettek, elnökük Barcza Géza közbirtokos lett. Ugyanekkor már az akkor szép összegnek minősülő 266 forint és 90 krajcár gyűlt össze.

¹⁴ A *Győri Közlöny* 1886. június 13-i számában tájékoztatnak a várható vendégekről. Többek között Damjanich János özvegyét is várták. A június 17-i szám a címlapján számol be részletesen az eseményekről.

¹⁵ A *Győri Közlöny* 1885. november 12-i száma közli N. N., azaz Éble Gábor levelét, amelyben közli, hogy Dzwonkowski Ede, Władysław testvére, felajánlotta a Győri Múzeumnak a birtokában lévő Kmety-levelet.

Felician Szybalski: Magyar–lengyel album
(OSZK, Kézirattár)

A sírkőavatás június 13-án, pünkösddvasárnapján volt. Tét, a régi nemesfalu zászlódíszát öltött. A gyömörei állomáson sok száz nemesi fogat állott. Győrről mintegy másfél százan érkeztek. A Budapesti Lengyel Egyesület zászlója alatt érkezett meg Stempien Lajos elnök, Golakowski Ferenc, Szczepanowski Zsigmond, Rylski József, Gurowitz Tamás, Fanas Tivadar, Korytyuski Konrád, Machnitzki Tivadar, Weisz Miksa és Bielewicz Ferenc. A hosszú kocsisor élén egy-egy szabadságharci honvéd lobogtatta a Győri Honvédegylet zászlaját. Flaskár Antal tėti plébános ünnepi gyászmisét tartott, amelyhez a gyarmati, szemerei, rábaszentmihályi,

koronci, árpási és gyömörei papság adta a segédletet. A templomból mozsárdurrogás mellett vonult ki a temetőbe a menet a kétöles szürke márványoszlophoz, mely a temetői kápolna mögött állítottatott fel, rajta e felírás: „A csornai csatában 1849. június 13-án elesett Dzwonkowski László és Münster Ede honvédhuszár-századosok emlékére emelte a hálás nemzet kegyelete 1886. június 13-án.” – Flaskár Antal plébános megszentelte az emlékoszlopot, majd Horváth Sámuel evangélikus lelkész mondott szárnyaló beszédet a megjelent lengyelekhez fordulva:

„Nem akarom szabadságharcunk [...] többi lengyel hőseit szeszasan emlegetni, hiszen ha neveiket papírra írnök fel, egy egész könyv támadna kezeink között, hanem alkalmyszerűen csak is a három Dzwonkowski szorítkozom. Dzwonkowski József az 1830-iki lengyel felkelés leveretése után menekült hazánk földjére, hol tárt karokkal és vendégszeretettel fogadtatott és midőn 1848-ban felhangzott a „talpra magyar” lelkesítő szava – talpra állott Dzwonkowskiban a szabadságot imádó lengyel is – kardot kötött s Klapka seregében egész a komáromi fegyverletételig szolgálta szabadságharcunk szent ügyét.”¹⁶ Kmety seregében tüntette ki magát bátorságával. Unokatestvére, Dzwonkowski László, aki e sírhant alatt fekszik. A harmadik szintén unokatestvér – Dzwonkowski Ede, Perczel Mór seregében volt vezérkari őrnagy.

Ezután a Győri Honvédegyelet részéről Kiss Sándor szabadságharci honvédszázados, megyei árvaszéki ülnök emlékezett meg a sírban nyugvó hősokról, majd Korytyuski Konrád mondott lengyel beszédet, melyet Farádi Balogh Szilárd tolmácsolt. „Legyen meggyőződve a tisztelt közönség, hogy a lengyel nemzet mindenkor és mindenben a magyar nemzettel érez [...] és bármikor alkalom nyílna, mindenkor be fogja bizonyítani igaz, őszinte és feláldozó barátságát. És itt e síron, hol hazánk fiának a hálás magyar nemzet e díszes szobrot emelte, kiáltom óhajtásunkat: »Éljen a szabadság, függetlenség és a magyar–lengyel barátság!«”¹⁷

¹⁶ Győri Közlöny, 1886. június 17. 48. sz.

¹⁷ Győri Közlöny, 1886. június 17. 48. sz.

Végül a megjelentek letették koszorúikat, közöttük a kassai és győri szabadságharci Honvédegylet, a győri jogakadémiai diákság, a győri Nőegylet, a Bencés Gimnázium, a Tűzoltóegylet, a kassai Münster-Schmidt család, mint Münster százados rokonsága és a téti közbirtokosság. A budapesti lengyelek koszorújának szalagján ez volt a [lengyel nyelvű] felírás: „Budapesti lengyelek, Téth, 1886. június 12. A hazáért elesettnek. Magyar szabadság 1848/49” A lengyel és magyar himnuszot a Győri Ének- és Zeneegylet adta elő.

Az ünnepségen Győr vármegye részéről megjelent Vermes Dénes főjegyző, Varga Károly tisztügyész. Haják Antal árvaszéki ülnök, dr. Fischer Sándor aljegyző, Szodtfried József árvaszéki jegyző, Gyapay Pál és Angyal Ármin szolgabírák. Győr városa részéről Kozma Imre tanácsos, Haeffner Ernő főszámvevő és Kiss Jenő alügyész, aki a két honvédhős bajtársa volt.

Miklósi Ferdinánd Leó elevenítette fel mindezek emlékét az emlékmű leleplezésének 50. évfordulóján, kezdésére 1936. június 14-én, vasárnap ünnepély volt Téten. Hatalmas tömeg gyűlt egybe: földművesek, falusi kézművesemberek, volt katonák, közöttük a volt magyar legionáriusok is.

Az emlékoszlopra iszalag borítja rá nyári zöldjét. A magyar kegyelet minden évfordulón friss koszorúval hódol a lengyel testvérek minden igaz magyar szívében mindörökké élő emlékezetének. A téti emlékmű históriás erkölcsi értékét az jelenti, hogy a téti sír históriás emléke a magyar falu egyszerű embereinek szívében él.

Éble Gábor 1843. márc. 25-én született a Tét közelében levő Mosonmecséren, 1864-ben Magyaróvárt végezte el a Gazdasági Akadémiát, 1868-tól a híres úrlovas, Szlavniczai gróf Sándor Móric (Metternich herceg kancellár veje) biai gazdatisztje volt. 1870-től kezdve a nagy emlékezetű Károlyi György gróf (1802–1877) uradalmi pénztárosa lett. A fiatalságában nagy lengyelbarát Káro-

lyi György gróf (aki 1830-ban húszezer körmöci arannyal segítette meg a lengyel felkelést) a szabadságharckori nemzetőrnagy, mély hatást gyakorolt a literátus hajlamú fiatal Éble Gáborra, aki ott élt a pesti Károlyi Palota históriás világában. Ott, ahol 1849 októberében von Haynau lakott, ahol magyar és lengyel katonák halálos ítéleteit írta alá, ahol Batthyány Lajos grófot a vértanúvá lett elnökminisztert elfogták, ahol Haynau korbácsot ígért a Petőfi által megénekelte grófnénak, ahol urát, Károlyi György grófot, annak elfogatása után háromszázezer forintra sarcolta meg. Ez a históriás környezet tette történetíróvá a francia származású Éble Gábort, akinek egy névrokona, Jean-Baptiste d'Eblé gróf (1758–1812), Napóleon hidásztábornoka a Grande Armée-val (azaz az itáliai lengyel Dąbrowski Légióval is együtt) csinálta végig az 1812-i moszkvai hadjáratot.

Éble Gábor poétahajlamú ember volt. A világháború alatt hunyt el. Rábavidéki szülőföldje helyi patriotizmusa és a Károlyi család szabadságharckori szerepe adták meg a téti lengyel szabadsághős sírja iránti érdeklődése lelkirugóit.

Edward Dzwonkowski síremléke, Gromnik
(Forrás: Kovács István – Mitrovits Miklós: *Magyar emlékek Lengyelországban*.
Budapest, AJTK, 2017. Tóth Tibor fényképe)

WŁADYSŁAW DZWONKOWSKI SZABADSÁGHARCOS
HONVÉDHUSZÁR-KAPITÁNY TÉTI EMLÉKSZLOPA

BEVILAUQA BORSODY BÉLA

Felhasznált irodalom

- Angyal Dávid: *Késmárki Thököly Imre 1657–1705*. Magyar Történeti Életrajzok, Budapest, 1888–1889.
- Az 1885. évi Budapest Országos Általános Kiállítás katalógusa.
Szerk.: Mudrony Soma. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1885.
- Bevilaqua Borsody Béla–Mazsáry Béla: *Pest-Budai kávéházak. Kávé és kávésmesterség 1535–1935*. I–II. köt. Budapest, Atheneum, 1935.
- Bodnár Erzsébet: *Mazzini, a szlávok és a keleti kérdés*. In: Uő. *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében. Tanulmányok*. Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008, 151–163.
- Borovszky Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1901.
- Csapláros István: *Zarys dziejów Węgierskiego Towarzystwa im. Adama Mickiewicza. (Przyczynki do historii węgierskiego polonofilstwa w XX wieku.)* In: *Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza* 4, Warszawa, 1969, 63–79.
- Divéky Adorján: *Węgrzy a powstanie listopadowe: odczyt wygłoszony 8-go grudnia 1931 r. przy okazji uroczystości odsłonięcia tablicy ku czci Węgrów którzy wystąpili w obronie praw polskich*. Warszawa, 1931.
- Emlékkönyv dr. gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján.
Szerk.: Lukinich Imre – Moór Gyula. Budapest, 1925.
- Flegler Sándor: *A magyar történetírás története*. Budapest, 1877.
- Grandi, Taddeo: *Ciro Menotti E I Suoi Compagni. O Le Vicende Politiche del 1821 E 1831 in Modena*. Milano, 1880.
- Hamel de Breuil, Jean: *Sobieski et sa politique de 1674 à 1683. Revue d'Histoire Diplomatique*, Paris, 1893. Magyarul [Sobieski János és politikája 1674–1683-ig] ismerteti: Mika Sándor. *Századok*, 1894. 552–556.

- Haydin Imre: *Hazánk és az 1831-ki lengyel szabadságharcz. Levéltári és más egykorú adatok alapján.* Pozsony, 1885.
- Hegyesi Márton: *Biharmegye 1848–49-ben.* Nagyvárad, 1885.
(Reprint: 1999.)
- Hermann Róbert: *A csornai ütközet története és okmánytára 1849. június 13.* Sopron, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 1999.
- Hermann Róbert: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 2004.
- Hevesvármegye tört. III. IV. köt. 1526–1687. Eger 1890–1891. – *A nagy harccselekmény történeti és közjogi megvilágításban.* Budapest, 1896.
- Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823–1848.* Harmadik kiadás. Első kötet. Budapest, Ráth Mór, 1857.
- Kossuth Lajos összes munkái. XIV. kötet. Kossuth Lajos 1848/49-ben: IV. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. Második rész. 1849. január 1. – április 14. Sajtó alá rend. Barta István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953.
- Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.
- Kovács István: „Egy a lengyel a magyarral”. *A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei.* Budapest, 2014, 243–252.
- Kovács István: *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona 1848–1849.* Budapest, Magyar Napló, 2015.
- Kovács István – Mitrovits Miklós: *Magyar emlékek Lengyelországban.* Budapest, AJTK, 2017.
- Magyar szónokok és státuszférfiak.* Pest, 1851, 19–26.
- Matolai Etele: *Visszaemlékezésem honvédeletemre. Függelékül Lázár Vilmos várfogságban írt emlékirata.* Sátoraljaújhely, 1883.
- Michelet Gyula [Julet]: *Lengyel- és Oroszország. Kosciuszko legendája.* Ford. De Gerando, Antonina. Budapest, 1878.
- Nyulásziné Straub Éva: *A Kossuth-emigráció olaszországi kapcsolatai 1849–1866.* Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 34. Budapest, MOL, 1999.

- Palóczy Edgár: *Woroniecki–Korybut Miecislav herceg*. Magyar–Lengyel Könyvtár, 1. sz. 1929.
- Petneki Áron: „*Oh az ecset nagy szónok!*” Jan Matejko és a magyarok. Budapest, Régzsong Kiadó, 2018.
- Ponori Thewrewk József: *Galanthai Balogh János Életrajza*. Esztergom, 1830.
- Salamon Ferenc: Emlékbeszéd Horváth Mihály fölött. *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei*, 16. kötet (1877–1882). VI. 1880. május 23. közülésének tárgyai. Budapest, 1880, 18–35.
- Schlitter, Hanns: *Aus Österreichs Vormärz, Vol. 3: Ungarn*. 1920. (Reprint: Forgotten Books, 2018.)
- Stasik, Florian: Działalność Karola Kraitsira w czasie powstania listopadowego i na emigracji (1831–1842). *Przegląd Historyczny*, 60 (1969) 1. 114–129.
- Steier Lajos: *Haynau és Paskievics I–II*. Budapest, é. n.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: A Habsburg-ház lengyel királyságra törekvése a XVI. században. I. rész: *Erdélyi Múzeum*, 1892. 9. évf. 1. sz. 35–49., II. rész: *Erdélyi Múzeum*, 1892. 9. évf. 2–3. sz. 110–127.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576*. Budapest, MTA, 1889.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: *Izabella és János Zsigmond Lengyelországban. 1552–1557*. Budapest, MTA, 1888.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: *Przemysltől Breszt–Litowszkig. Harctéri élmények és lengyel–magyar történeti emlékek*. Budapest, Franklin, 1916.
- Szádeczky-Kardoss Lajos: Sobieski és Teleki levelezése (1684–1686) I–II. *Magyar Történelmi Tár*, 3. sorozat, 10. kötet, 1887.
- Szederkényi Nándor: *A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban*. Budapest, Athenaeum, 1896.
- Szederkényi Nándor: *Hevesvármegye története* III. kötet (1526–1687), IV. kötet (1687–1867). Eger 1890–1891.
- Tábori Kornél: *Titkosrendőrség és Kamarilla. Akták-adatok a bécsi titkos udvari és rendőrségi levéltárból*. Budapest, Atheneum Irod. és Nyomdai R. Társulat, 1921.

- Tompa Mihály összes költeményei.* Teljes kiadás. Második kötet, Budapest, Méhner Vilmos kiadása, 1885.
- Varga, Endre László: *Źródła i dokumenty do dziejów legionistów węgierskich słuŹących w Legionach Polskich w latach 1914–1918. Niepodległość i Pamięć*, 2016/56, 183–238.
- Wolff, Józef: *Kniaziowie litewsko–ruscy od końca czternastego wieku.* Warszawa, 1994.
- Źernicki–Szeliga, Emilian von: *Der Polnische Adel.* Berlin, 1889.

SAJTÓ

A Cél

Az ország tükre

Budapesti Hírlap

Fővárosi Lapok

Győri Közlöny

Handabanda

Kis Újság

Közlöny

Magyarország és a Nagyvilág

Nefelejts

Pesti Napló

Politikai Újdonságok

Vasárnapi Újság

Ajánlott irodalom

- Csapláros István: *A felvilágosodástól a felszabadulásig. Tanulmányok a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok köréből.* Budapest, Magvető Kiadó, 1977.
- Csapláros István: *A lengyel irodalom Magyarországon. Fejezetek a lengyel irodalom magyarországi fogadtatásának történetéből.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1985.
- Divéky Adorján: *Magyarok és lengyelek a XIX-ik században.* Budapest, 1919.
- Együtt a szabadságért, 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai: *a magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban.* (Fordította, jegyzetekkel ellátta, a bevezetőt és az életrajzi névmutatót írta: Kovács István.) Budapest, Zrínyi Kiadó, 1993.
- Gerencsér Tibor: A Magyar Mickiewicz Társaság első évtizede. *Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei*, 10. évf. (2010) 3–4. szám, 185–226.
- Gerencsér Tibor: A Magyar Mickiewicz Társaság második évtizede. *Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei*, 11. évf. (2011) 3–4. szám, 162–201.
- Hermann Róbert: *A csornai ütközet története és okmánytára 1849. június 13.* Sopron, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 1999.
- Hermann Róbert: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után.* Budapest, 1999.
- Hopp Lajos: *A lengyel irodalom befogadása Magyarországon 1780–1840.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- Kertész János: *Palóczi Edgár huszonöt éves irodalmi munkássága.* Budapest, Magyar Bibliográfia, 1935.
- Kovács Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.
- Kovács István: *„Egy a lengyel a magyarral”. A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei. Történelmi esszék.* 2. jav., bőv. kiad.; Budapest, Magyar Napló, 2013.

- Kovács István: „Érdek és szeretet”. *Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra, 1848–1849*. Budapest, Magyar Napló, 2016.
- Kovács István: „Úgy haltál meg, Mieczysław, ahogy a legnagyobbak” – Woroniecki hősiessége és gyarlósága. *Kortárs*, 1995. (39. évf.) 1. sz. 51–62.
- Kovács István: *A barátság anatómiája*. Első könyv. Budapest, Írók Alapítványa, 2008.
- Kovács István: A legendák hitelessége (Mieczysław Woroniecki honvédalezredes sorsa). *Magyar napló*, 2012. (24. évf.) 8. sz. 40–43.
- Kovács István: *Bem tábornok. Az örök remények hőse*. Budapest, Magyar Napló, 2014.
- Kovács István: *Honvédek, hírszerzők, légionisták. A szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzi lexikona, 1848–1849*. Budapest, Magyar Napló, 2015.
- Nagy László: *Az „ifjabb” Andrássy. Ifj. gr. Andrássy Gyula politikai, tudományos és kulturális tevékenységének fő irányelvei*. Doktori disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2014.
- Tefner Zoltán: *Az 1863-as lengyel felkelés és az európai politika*. Érd, 1996.
- Tefner Zoltán: *Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1867–1914*. Budapest, L'Harmattan, 2007.
- Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854*. Szerk.: Hermann Róbert. Budapest, 2007. (Rulikowski-ról: 215–216., d'Abancourtról: 250–251, Woronieckiről: 254–257.)

Rövidítések

br. – báró

cs. – császári

cs. k. – császári és királyi

f. – folyó

FSZEK – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

gr. – gróf

ifj. – ifjabb

K. u. K. / K. K. - Kaiserlich und Königlich [Császári és Királyi]

kir. – királyi

OSZK – Országos Széchényi Könyvtár

s.k. – saját kezűleg

szül. – született

*Magyar–Lengyel Könyvtár /
Bibliotheca Hungaro-Polonica kiadványai
a második világháború előtt*

- Magyar–Lengyel Könyvtár 1. szám: Palóczy Edgár (a Magyar–Lengyel Egyesület főtítkára): *Woroniecki-Korybut Miecislav Herceg*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1929. (A História különlenyomata.)
- Magyar–Lengyel Könyvtár 2. szám: Kertész János: *Hungaria et Polonia. A magyar–lengyel kapcsolatok bibliográfiája*. Budapest, 1934.
- Magyar–Lengyel Könyvtár 3. szám: Palóczy Edgár: *Lengyel királyok Magyarországon*. A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. A Danubia R. T. Főbizománya, Budapest, 1935.
- Magyar–Lengyel Könyvtár 4. szám: Olay Ferenc: *A lengyel–magyar kulturális egyezmény és a két nemzet barátsága*. A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. A Danubia R. T. Főbizománya, Budapest, 1935.
- Magyar–Lengyel Könyvtár 5. szám: Kertész János: *Lengyelország és az Andrássyak*. A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. A Danubia R. T. Főbizománya, Budapest, 1936.
- Magyar–Lengyel Könyvtár 6. szám: Kertész János: *Horthy Miklós kormányzó lengyelországi útja*. A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. A Danubia R. T. Főbizománya, Budapest, 1938.
- Magyar–Lengyel Könyvtár 7. szám: Báró Nyáry Pál: *Lengyelország és az Anjouk*. A Magyar Mickiewicz Társaság kiadása. A Danubia R. T. Főbizománya, Budapest, 1938.

A Magyar Mickiewicz Társaság egyéb kiadványai

- Lipcsei Steiner Mihály–Nemes Erdős László: *Pilsudski József*. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1935.
- G. W. Bobrow: *Kozáksors – Donectől a Dunáig*. Regény. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1937.
- Dr. Veress Endre: *Báthory István király (Terror Hostium) Halálának 350-ik esztendejében*. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1937.
- Julian Tuwim: *Hetedik ősz. Versek* (Fordította és bevezetővel ellátta: Bardócz Árpád). Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1938.
- Lengyelország a magyar sajtóban. Magyar–lengyel bibliográfia*. Írta és összeállította Dr. Kertész János. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1938.
- Kertész János: *Mickiewicz Ádám emlékezete Magyarországon*. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1941.
- Kertész János: *Mickiewicz, Paderewski, Sienkiewicz*. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1943.
- Nyáry Pál: *A lengyel festészet*. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 1943.
- Magyar–lengyel kurír*. A Magyar Mickiewicz Társaság lapja. Szerk. Ungvári Jenő. Budapest, Magyar Mickiewicz Társaság, 19(??)–1947.

Kiadja:

AZ MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
(1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.)
tti.hu

ÉS A MAGYARORSZÁGI BEM JÓZSEF
LENGYEL KULTURÁLIS EGYESÜLET
(1051 Budapest, Nádor u. 34.)
bem.hu

A kiadásért felel:
MITROVITS MIKLÓS

Olvasószerkesztő:
BARDI ERZSÉBET

Tipográfia és grafika:
BUBIK VERONIKA

Nyomdai munkálatok:
NALORS GRAFIKA KFT. VÁC

Felelős vezető:
KOMÁROMI ZSOLT, igazgató

Terjedelem:
256 oldal
Ofszet Cyclus 90 g papíron

A könyv a TypeType
TT TRICKS és TT TRICKS STENCIL
betűtípusának felhasználásával készült.
(Sofia Yassenkova, Philipp Nurullin, Vika Usmanova, TypeType Team, 2018)

A borítón:
A perlaszi ütközet 1848. szeptember 2-án. A. Strohmayer litográfiája
https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Battle_of_Perlasz_Strohmayer.jpg